

ИЗДАТЕЛ

научно списание

Том XXVII, книжка 2, 2025

PUBLISHER

scientific journal

Vol. XXVII, Issue 2, 2025

ЗА БУКВИТЕ
О ПИСМЕНОХЪ

Профил на списанието

Списание „Издател“ публикува научни текстове във всички исторически, практически и теоретични области на книгоиздаването в България и чужбина. Целта е списание „Издател“ да се утвърди като национален и международен научен форум, който чрез висококачествени авторски изследвания и рецензии на български и английски да отразява целия спектър от теми, отнасящи се до създаването, възпроизвеждането и употребата на книжни продукти. За да постигне високо качество, редакционната колегия разчита на принципите на професионалния подбор, независимата оценка и системността на издателската процедура. Основните тематични рубрики на списанието са: Към читателя; Практика и опит; История на книгата; Теоретични аспекти; Нови подходи и иновации; Рецензии и анотации; Писма до редактора.

Списание „Издател“ започва да излиза през 1994 г. по инициатива на група интелектуалци. В периода 2003–2018 г. списанието излиза като съвместно академично издание на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“ и Университета по библиотекознание и информационни технологии. Негов дългогодишен главен редактор е проф. Лъчезар Георгиев. От 2019 г. списанието се издава самостоятелно от издателство „За буквите – О писменехъ“ при УниБИТ.

Изпращайте вашите въпроси, мнения и предложения на: publisher@unibit.bg

Journal Scope

The Publisher journal aims to publish scientific publications related to the historical, practical and theoretical aspects of book publishing in Bulgaria and abroad. The aim is to establish the Publisher journal as a national and international scientific forum, which through high quality academic papers and reviews in Bulgarian and English to reflect the full range of topics related to the creation, reproduction and use of literary products. In order to achieve high quality, the editorial board will rely on the principles of professional selection, independent blind evaluation and systematic publishing procedure. The main thematic rubrics of the journal are: Editorial; Practice and Experience; Book History; Theoretical Aspects; New Approaches and Innovations; Reviews and Annotations; Letters to the Editor.

For questions, suggestions and collaboration: publisher@unibit.bg

Издатель

Научно списание
година XXVII, книжка 2, 2025

Publisher

Scientific Journal
Vol. XXVII, Issue 2, 2025

ЗА БУКВИТЕ
О ПИСМЕНОХЪ

ГЛАВЕН РЕДАКТОР

Доц. д-р Васил Загорюв
Факултет по библиотекознание и
културно наследство
Университет по библиотекознание и
информационни технологии
бул. „Цариградско шосе“ № 119,
ет. 2, стая 201
София 1784, България
тел.: +359 884 29 76 79
е-поща: v.zagorov@unibit.bg

ИЗДАТЕЛ

„За буквите – О писменехъ“
Университет по библиотекознание и
информационни технологии
ДИРЕКТОР
Доц. д-р Диана Стоянова
бул. „Цариградско шосе“ № 119,
ет. 2, стая 213
София 1784, България
тел.: +359 879 14 83 85
е-поща: d.stoyanova@unibit.bg

Списание „Издател“ излиза два пъти
годишно: книжка 1 – януари – юни;
книжка 2 – юли – декември.
Формат: 70/100/16. Печатни коли: 6.

С изпращането на текст и
илустрации до Академично
издателство „За буквите –
О писменехъ“ авторът се съгласява
да преотстъпи правото за
публикуването, анонсирането и
разпространението им на отворен
достъп за нуждите на сп. „Издател“.
Материали, които не са одобрени за
публикуване, не се редактират и не
се връщат на авторите.

EDITOR-IN-CHIEF

Assoc. Prof. Vasil Zagorov, PhD
Faculty of Library Studies and
Cultural Heritage
University of Library Studies and
Information Technologies
119, Tsarigradsko Shosse Blvd.,
fl. 2, room 201
Sofia 1784, Bulgaria
tel. +359 884 29 76 79
e-mail: v.zagorov@unibit.bg

PUBLISHER

“Za Bukvite – O Pismeneh”
University of Library Studies and
Information Technologies
DIRECTOR
Assoc. Prof. Diana Stoyanova, PhD
119, Tsarigradsko Shosse Blvd.,
fl. 2, room 213
Sofia 1784, Bulgaria
tel.: +359 879 14 83 85
e-mail: d.stoyanova@unibit.bg

Publisher Journal is published
semiannually: book I – January – June;
book II – July – December.
Size: 70/100/16. Printed Quires: 6.

By submitting text and illustrations
to the Academic Publishing House
“Za Bukvite – O Pismeneh”,
the author grants the right to publish,
announce and distribute the work
in open access for the purposes
of the “Publisher” journal.
Submissions not approved
for publication are not edited
or returned to the authors.

Главен редактор:

Доц. д-р Васил Загоров (България)

Editor-in-Chief:

Assoc. Prof. Vasil Zagorov (Bulgaria)

Заместник главен редактор:

Доц. д-р Любомира Парижкова
(България)

Editor:

Assoc. Prof. Lubomira Parijkova
(Bulgaria)

Редакционна колегия:

Проф. д.ик.н. Стоян Денчев
(България)
Проф. д.н. Ирена Петева
(България)
Проф. д-р Лъчезар Георгиев
(България)
Проф. д-р Тереза Тренчева
(България)
Проф. д.н. Ивайло Христов
(България)
Проф. д-р Невила Рама
(Албания)
Проф. Агата Валчак-Ниеведомска
(Полша)
Проф. д-р Каролин Арчър
(Великобритания)
Проф. д-р Александър Циганенко
(Русия)
Проф. д-р Маржена Валинска
(Полша)
Проф. Енгин Бексач
(Турция)
Доц. д.п.н. Нина Пономарьова
(Русия)
Доц. д-р Карла Базили
(Италия)
Доц. д-р Майкъл Бук
(САЩ)
Д-р Ана Лусия Тера
(Португалия)
Веселин Тодоров
(България)

Editorial Board:

Prof. Stoyan Denchev, DSc
(Bulgaria)
Prof. Irena Peteva, DSc
(Bulgaria)
Prof. Luhezar Georgiev
(Bulgaria)
Prof. Tereza Trencheva
(Bulgaria)
Prof. Ivaylo Hristov, DSc
(Bulgaria)
Prof. Nevila Rama
(Albania)
Assoc. Prof. Agata Walczak-Niewiadomska
(Poland)
Prof. Caroline Archer
(Great Britain)
Prof. Alexander Tsiganenko
(Russia)
Prof. Marzena Walińska
(Poland)
Prof. Engin Beksaç
(Turkiye)
Assoc. Prof. Nina Ponomareva, DSc
(Russia)
Assoc. Prof. Carla Basili
(Italy)
Assoc. Prof. Michael Boock
(USA)
Assist. Prof. Ana Lúcia Terra, PhD
(Portugal)
Veselin Todorov
(Bulgaria)

Detailed information about editorial board is available at:

<https://publisher.bg/redkolegia/>

Съдържание	Contents
<i>Практика и опит</i>	
<p>Опазване и защита на книжовно-документалното наследство: принципи и етапи, нормативна уредба, добри практики <i>Венцислав Велев</i></p>	<p>5 Preservation and Protection of the Literary and Documentary Heritage: Principles and Stages, Regulations, Good Practices <i>Ventsislav Velev</i></p>
<p>Държавен и административен контрол върху авторските права в България <i>Борис Бончев</i></p>	<p>23 State and Administrative Control Over Copyright in Bulgaria <i>Boris Bonchev</i></p>
<i>История на книгата</i>	
<p>Пловдив като център на католическата печатна книга: ордени, издатели и печатници (1878–1944) <i>Камелия Планска-Симеонова</i></p>	<p>40 Plovdiv as a Center of Catholic Book Publishing: Religious Orders, Publishers, and Printing Houses (1878–1944) <i>Kamelia Planska-Simeonova</i></p>
<p>Хуманистичната библиотека в Селеста <i>Стоянка Кендерова</i></p>	<p>55 Humanistic Library in the Town of Selestat <i>Stoyanka Kenderova</i></p>
<i>Теоретични аспекти</i>	
<p>Особености на терминологичната концепция и класификацията на понятието „албум“: Анализ на украинската национална научна традиция <i>Виктор Соколов</i></p>	<p>61 Peculiarities of the Terminological Concept and Classification of Album Editions: An Analysis of Ukrainian Domestic Scholarship <i>Viktor Sokolov</i></p>
<i>Рецензии и анотации</i>	
<p>Фототипно издание на Габровския сборник (НБКМ 698) <i>Иванка Гергова</i></p>	<p>71 Phototype Edition of the Gabrovo Manuscript (NBKM 698) <i>Ivanka Gergova</i></p>
<p>„Поривът към далечината“: човекът и морето в творчеството на Борис Априлов <i>Мария Русева</i></p>	<p>79 “The Urge Towards the Horizon”: Man and the Sea in Boris Aprilov’s Works <i>Maria Ruseva</i></p>
<p>„Книгоиздаването в Русе, 1864–1944“: Библиографски указател <i>Валентина Миткова</i></p>	<p>84 “Book Publishing in Ruse, 1864–1944”: Bibliographical Index <i>Valentina Mitkova</i></p>

ПРАКТИКА И ОПИТ
PRACTICE AND EXPERIENCE

**ОПАЗВАНЕ И ЗАЩИТА НА КНИЖОВНО-ДОКУМЕНТАЛНОТО
НАСЛЕДСТВО: ПРИНЦИПИ И ЕТАПИ, НОРМАТИВНА УРЕДБА,
ДОБРИ ПРАКТИКИ**

Венцислав Велев

Университет по библиотекознание и информационни технологии

<https://doi.org/10.70300/YCcgZbny2DQtK1kgxyfIbo>

Резюме: *Книжовно-документалното наследство е основен източник на културна, историческа и национална идентичност. В дигиталната епоха, когато достъпът до информация е лесен, физическото съхранение и опазване на документи са изложени на нарастващи заплахи – от климатични промени, физическа деградация и липса на ресурси. Изследването се базира на анализа на международни документи (програми на ЮНЕСКО и IFLA, Европейския съюз) и национална регулация (Закона за културното наследство в България и Закона за националния архивен фонд). Материалът включва примери за добри практики от страни с развита стратегия за опазване на документалното наследство (САЩ, Германия) и очертава мерки за консервация и дигитализация. Изводите се базират на анализ на съществуващите данни от български архиви и библиотеки, получени в резултат на проведени теренни проучвания, както и на такива, извършени от архивисти и специалисти в сферата на културното наследство.*

Ключови думи: *нормативна уредба; книжовно-документално наследство; културно наследство; архиви; ЮНЕСКО; Europa*

Увод

Съхраненото книжовно-документално наследство е израз на националната памет и културна идентичност, което ни свързва както с миналото, така и с бъдещето. В съвременния свят, в който достъпът до информация е по-бърз и по-лесен от всякога, опазването и защитата на това наследство стават все по-наложителни. Запазените от миналото книги и документи представляват важна част от националната идентификация на всяка държава и отразяват ключови моменти от нейното историческо, социално и културно развитие. В същото време нарастващите заплахи от физическо разрушаване на документи, причинени от фактори като климатични промени, природни бедствия, човешка небрежност и недостатъчно финансиране на архивните институции, изискват актуализирани и ефективни подходи и методи –

цялостна стратегия за съхранение и защита. Необходимостта от адекватна на съвременните условия на развитие нормативна уредба, както и от нейното приложение в практиката е част от политиката, свързана с опазването на книжовно-документалното наследство. В този контекст изпъкват няколко ключови аспекта, които следва да бъдат разгледани:

- **Универсален достъп и обществено значение:** Законите мерки трябва да балансират опазването на наследството с необходимостта от обществен достъп. Важно е да се осигурят условия, при които широката общественост и научната общност да имат възможност за достъп до тези документи, като същевременно се гарантират тяхната сигурност и защита.
- **Консервация и дигитализация:** Нормативната уредба следва да включва задължителни стандарти за консервация и условия за съхранение на документите. В допълнение, трябва да се предвиди политика за дигитализация, която не само ще улесни достъпа, но и ще защити документите от физическо увреждане.
- **Сътрудничество между институциите:** Ефективното опазване на наследството изисква сътрудничество между различни институции – библиотеки, архиви, музеи, университети и др. Законодателството трябва да насърчава и регулира това сътрудничество, като създава ясни отговорности и механизми за координация.
- **Финансиране и ресурси:** Поддържането на документи и архиви изисква значителни ресурси, включително обучение на специалисти и използване на технологии за консервация и дигитализация. За да бъде адекватна, нормативната уредба трябва да предвиди устойчиви източници на финансиране.
- **Защита на документите от риск:** Законодателството следва да съдържа ясни насоки за управление на риска и аварийно реагиране, за да осигури дългосрочна защита на наследството. То следва да съдържа и ясно разписани протоколи за действия при бедствия, природни катаклизми, пожари или наводнения.
- **Санкции за унищожаване и злоупотреба:** Важно е законите да предвиждат и строги санкции при незаконно унищожаване, прехвърляне или злоупотреба с културни и документални ценности, за да се предотвратят подобни действия.
- **Хармонизация с международните стандарти:** България трябва да се съобразява с добрите практики и стандарти на международни организации като ЮНЕСКО и IFLA. Законната уредба следва да бъде съвместима с международните ангажименти и практики в областта на културното наследство.

Методология на изследването

За постигането на целите на изследването се използва комплексен подход, който обхваща няколко ключови метода и източника. Първо, извършва се анализ на съществуващата нормативна база в България, както и проучването ѝ на международно ниво. Като втори методологичен подход е избран сравнителният анализ на добри практики от различни държави с утвърдени стратегии за опазване и съхранение на документалното наследство, включително Франция, Германия и САЩ. Примерите от тези страни служат като модел за адаптиране на успешни решения в местния контекст, като акцентът е върху дълготрайното съхранение и дигитализацията. Оценката и основните изводи за текущото състояние, свързано с опазването и защитата на книжовно-документалното наследство в България, са направени на базата на проведеното изследване, което е съпроводено и от теренно проучване в редица български архиви и библиотеки (Balgarskoto 2018; Petkova 2011; Velev 2021b).

Основни етапи, свързани с процесите по опазване и защита на книжовно-документалното наследство

Опазването и защитата на книжовно-документалното наследство изискват последователни стъпки, за да се осигурят неговата устойчивост, протекция и достъпност.

Идентификация, инвентаризация, каталогизация и създаване на бази с данни

Идентификацията на всички значими документи от културно и историческо значение е първата стъпка към тяхното съхранение и защита. Осъществява се проследяване на съдържанието и състоянието на документацията, което спомага те да се идентифицират. Този процес е съпроводен от създаването на определен тип каталози, в които първично всеки елемент се описва детайлно: произход, дата, състояние и др. Отделянето на важни документи и архиви от общия книжен масив е ключов процес, който започва със съставянето на точни и систематични каталози. В редица страни са създадени специални институции, които осъществяват тези дейности. В повечето случаи това са различни държавни и регионални архиви, както и библиотеки с общ или специализиран характер. В България процесът на идентификация се ръководи от национални институции като Държавна агенция „Архиви“ (ДАА) и Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ (НБКМ), което е в съответствие със Закона за културното наследство (ЗКН). В други страни се прилагат стандартизирани методики, съобразени с националните им особености.

Инвентаризацията създава подробен запис на съществуващото наследство чрез детайлно описание и класификация на всеки обект. Включва се информация като заглавие, автор, дата на създаване и физическо състо-

яние, като за целта се използват уникални идентификационни номера за лесно проследяване. Тази стъпка е важна за точното управление на съдържанието на архивите и позволява структурирано и организирано съхранение на данни за културни обекти. В България националните архиви и библиотеки поддържат инвентаризационни системи, докато на международно ниво различни държави разчитат на централизирани бази данни за по-голяма прозрачност и достъпност.

Каталогизацията е следващият важен етап, който организира документите в систематични и достъпни каталози. Чрез добавяне на метаданни, индексирание и структуриране по ключови характеристики (като тема, дата, географски произход) процесът осигурява лесен достъп и търсене на документи. Каталогизацията е основен белег на процеса по опазване на книжовното наследство и създава условия за бързо и сигурно намиране на информация както за изследователи, така и за широката общественост. Страни като България прилагат утвърдени международни стандарти за каталогизация, включително MARC и ISBD, които улесняват интеграцията в глобални системи за културен обмен и сътрудничество.

В основата на тези процеси стоят базите данни и каталогизационните системи, които не само улесняват проследяването и достъпа до книжовното наследство, но и подпомагат сътрудничеството между държавите. Чрез интеграция с международни платформи и стандарти като ISAD(G) националните бази данни позволяват обединяване на културни ресурси и улесняват глобалния културен обмен. Така идентификацията, инвентаризацията и каталогизацията на книжовно-документалното наследство се явяват основа за ефективно управление, достъпност и устойчиво опазване на тези ценности в национален и международен контекст.

Съхранение и консервация

Следващата стъпка от опазването на документалното наследство включва процеси по физическо съхранение, консервация и реставрация. Това е свързано с необходимостта от предотвратяване на деградацията на документи и включва мерки за тяхното физическо опазване. Етапът на съхранение се основава на създаването на оптимални условия за дълготрайното запазване на документите и книгите. За целта институциите, като архиви и библиотеки, следва да осигуряват подходящи температурни и влажностни нива, контрол на светлината и използване на специални материали за съхранение (като безкиселинни кутии и папки), които предпазват материалите от разпад. Съхранението включва и мерки за защита от биологични вредители, като инсектициди и редовно почистване на архивите и хранилищата. Основната цел на този етап е да се минимизира рискът от физически повреди и да се създадат условия за дългосрочна защита на документите (Tsvetanska 2024).

Консервацията се прилага с цел забавяне на по-нататъшното стареене и повреди на вече съхраняваните документи. Този етап включва превантивни действия като стабилизиране на обектите и предпазване от външни въздействия. Консервацията използва методи за предотвратяване на физическото разпадане на хартията, почистване на повърхността и прилагане на химически стабилизатори, които удължават живота на материала. Този етап обикновено не променя същността и външния вид на обекта, а се фокусира върху защитата на неговата структура. В България се използват утвърдени международни практики и стандарти, като например препоръките на ЮНЕСКО по програмата Memory of the World, както и на Международния съвет на архивите (ICA) (Velev 2021a).

Когато документите или книгите са в значително влошено състояние, се преминава към реставрация – процеса на възстановяване на тяхната структура и външен вид. Реставрацията включва прецизни интервенции, като възстановяване на скъсани страници, стабилизиране на разпадащата се хартия и възвръщане на изгубени или повредени части. Целта на този етап е да се върне оригиналният вид на документа, доколкото е възможно, и да се осигури неговата стабилност. Реставрацията изисква високоспециализирани знания и технологии, които да запазят автентичността на обекта, без да се нарушава неговата историческа стойност (Velev 2021a).

В България, за съжаление, много архивни сгради не са оборудвани със съвременни и отговарящи напълно на изискванията климатични системи, което излага голяма част от документите на риск. В този контекст, библиотеки и архиви в страни като Норвегия използват иновативни методи, включително такива, свързани със специално изградени хранилища, където се поддържат нужните температурни условия – постоянни температура, влажност, защита от външни влияния, което е изключително важно за дългосрочното съхранение на ценни документи и книги. Въпреки ограниченията на бюджета, използването на подобни технологии в България би било възможно чрез публично-частни партньорства.

Дигитализация (цифрови технологии)

В съвременното дигитализацията се оказва все по-необходим процес, спомагащ за осигуряване на защита и съхранение на документи. Книжовно-документалното наследство, наред с останалите образци на културното наследство, е подложено на множество заплахи. Тук можем да посочим климатичните изменения, замърсяване, човешка дейност, военни конфликти и природни бедствия. Това важи с особена сила за идентифицираните и каталогизирани ценни и редки ръкописи. Освен физическа защита прилагането на цифровите технологии осигурява висококачествени дигитални формати за ползване. Това включва създаването на подробни дигитални копия и метаданни, които позволяват бърз и сигурен достъп до документи. По този начин се осъществява не само опазване на физическите оригинали,

но и възможност за лесен достъп до тях за бъдещите поколения. Тези иновативни практики са пример за съвременен подход към съхранението на културното наследство, като съчетават високи технологични стандарти и дългосрочна устойчивост. Посредством постигане на пълна дигитализация архивите, библиотеките и музеите могат да разширят обхвата на своите услуги, като предлагат онлайн платформи, където потребителите ще имат възможност да разглеждат и изследват документите от всяка точка на света. Тези процеси изискват използването на специализирани цифрови технологии и инструменти, които да осигурят висококачествени изображения и информация. Важно е също така създаването на метаданни, които да улеснят търсенето и управлението на дигитализираните обекти. Днес много библиотеки и архиви прилагат стандартизирани формати и протоколи, които гарантират съвместимост и дългосрочна устойчивост на дигиталните колекции. В допълнение, дигитализацията улеснява и интеграцията с различни образователни и изследователски платформи, което увеличава ангажираността на обществеността и насърчава културния обмен.

С развитието на технологиите изкуственият интелект (AI) също започва да играе важна роля в опазването на културното наследство. Чрез машинно обучение и обработка на естествен език AI може да анализира и класифицира големи обеми данни, което значително ускорява процесите на дигитализация и архивиране. Разработването на алгоритми за разпознаване на образи може да бъде използвано за автоматично идентифициране на артефакти или документи, което спестява време и ресурси на специалистите. AI също така предлага нови възможности за интерпретация на културното наследство. Чрез анализ на исторически данни и модели AI може да помогне за разкриването на нови взаимовръзки и значимости в културната история.

Протекция и превенция

Опазването на книжовно-документалното наследство изисква не само активни мерки за съхранение и реставрация, но и стратегии за протекция и превенция, които да предотвратят физическите и химичните повреди на ценните документи.

Протекцията включва разработване на политики и механизми, които да осигурят безопасността на материалите и да ограничат рисковете от заплахи, като климатични промени, замърсяване, биологични вредители и човешки действия. Един от основните аспекти на протекцията е създаването на безопасна среда за съхранение на документите. Това може да включва инсталиране на системи за контрол на климата в архивите и библиотеките, които да поддържат постоянни температурни и влажностни условия. Също така физическите бариери, като противопожарни стени и охранителни системи, играят ключова роля в защитата на материалите от външни заплахи. Разработването на планове за евакуация при извънредни ситуации

и редовното провеждане на обучения за персонала относно безопасността и защитата на архивите са също важни мерки за протекция.

Превенцията на загуби, причинени от природни бедствия или инциденти, е следващата важна стъпка. Това включва създаване на подходящи условия за съхранение и защита чрез пожароизвестителни системи, системи за сигурност и устойчиви архивни обекти. Американската библиотечна асоциация (ALA) публикува наръчници за библиотечните и архивните институции, които насърчават предварителни мерки като пожароустойчиви помещения и сигурни хранилища. Превенцията на повреди е насочена към минимизиране на рисковете, свързани с естественото стареене на материалите и външните влияния. Тук влиза и регулярната оценка на състоянието на документите, което позволява ранното идентифициране на проблеми, преди те да станат сериозни. Друг важен аспект на превенцията са образованието и обучението на персонала, което позволява по-добро разбиране на нуждите и уязвимостите на книжовно-документалното наследство. Създаването на информационни кампании, насочени към обществеността, е ключово за повишаване на осведомеността относно важноста на опазването на културното наследство и за насърчаване на индивидуалната отговорност. Такива кампании следва да се организират и по посока на превенцията на неправилна употреба от страна на читателите и служителите най-вече на книжни носители.

И не на последно място, опазването на ценни документи включва и предприемане на мерки, свързани с борбата с незаконната търговия. Международни организации като Интерпол си сътрудничат с ЮНЕСКО за предотвратяване на кражби, което е важна практика и за България.

Нормативна база

Съществуващата национална нормативна база намира изражение в Закона за културното наследство (ЗКН) и Закона за националния архивен фонд (ЗНАФ). Налице са и редица поднормативни документи, които са в отговор на направени препоръки от страна на ЮНЕСКО и ICA. Като цяло, всички са синхронизирани с актуалните международноправни документи и тенденции в областта на опазването на книжовно-документалното наследство. В тях са отразени основни принципи и задължения на отделните институции в тази област (Velev 2021b).

Закон за културното наследство (ЗКН)

При направен преглед на Закона за културното наследство обаче се констатира, че въпросите, свързани с опазването на документалното наследство, са споменати доста бегло. Основният фокус на този закон е върху обектите на материалното културно наследство (движимо и недвижимо) и в незначителна степен – на нематериалното културно наследство. Основните

положения в ЗКН по отношение на опазването на книжовно-документалното наследство се свеждат до следните пунктове:

- Движими културни ценности: Към момента съобразно ЗКН книжовно-документалното наследство е определено като културно наследство, като е разделено на две – документално наследство (чл. 6, т. 10) и книжовни и литературни ценности (чл. 6, т. 13). Реално обаче то е причислено към групата на движимите културни ценности, където е разглеждано наред с археологически находки, произведения на изкуството и предмети с историческа стойност. По този начин съобразно научната и културна област, към която принадлежат, запазените от миналото документи се определят като движими културни ценности по следния начин: Архивни: документи с културно и научно значение, независимо от времето, мястото, носителя и техниката на създаването им (чл. 53, т. 7); Книжовни: ръкописни културни ценности до края на XVIII век, старопечатни редки и ценни издания, които притежават научна, културна, полиграфическа или библиографска стойност (чл. 53, т. 8). Така книжовно-документалното наследство попада в по-широката категория на обекти, които подлежат на регистрация и опазване.
- Регистрация и идентификация: Въпреки че липсват конкретни указания за документалното наследство, ЗКН изисква извършване на определени дейности, насочени към идентификация и регистрация на движимите културни ценности. Това е важен елемент от процеса на опазване, тъй като позволява документи с висока стойност за културното наследство да бъдат регистрирани и защитени като част от националното богатство. В текстовете на ЗКН (чл. 96–107) обаче не се откриват специални правила и стандарти, които следва да се прилагат конкретно към това как тези процеси да се отнасят към документи и архиви, което предвид спецификата на този тип движими културни ценности представлява съществен пропуск.
- Консервация и реставрация: ЗКН предвижда, че държавата трябва да подпомага консервацията и реставрацията на движими културни ценности, включително документалното наследство (чл. 15, 164–168). Отново обаче липсват специфични изисквания, които да адресират уникалните нужди на документалните архиви, например защитата от стареене на хартия.
- Превенция и защита от незаконен трафик: ЗКН подчертава необходимостта от мерки срещу незаконното придобиване и износ на културни ценности, включително книжовно-документалното наследство. Тази разпоредба е важна за документалното наследство, тъй като се насочва към предотвратяване на загубата на ценни документи, особено такива с национална и културна значимост, чрез строг контрол при износ и прехвърляне в чужбина (чл. 132–145).

- Международно сътрудничество и програми: ЗКН допуска участие на България в международни програми и проекти, свързани с опазването на културното наследство. Това включва и документалното наследство, макар че в ЗКН не е отделено специално внимание на него. Например участие в програми като „Паметта на света“ на ЮНЕСКО би могло да бъде осъществено на основата на ЗКН, но на практика по-често става чрез архивните институции и други допълнителни нормативни разпоредби.

Закон за националния архивен фонд (ЗНАФ)

Като цяло, както вече бе отбелязано, българското книжовно-документалното наследство бива разглеждано от ЗКН като част от по-широката категория на движимите културни ценности. Констатира се липса на детайлна регламентация по отношение на специфичните мерки за защита и консервация, които такъв тип наследство изисква. В случая липсват и директни препратки към специализирания Закон за националния архивен фонд, в които да се набележат конкретни мерки, препоръки и действия. Посоченият ЗНАФ е основният нормативен акт, който осигурява рамката за защита и управление на документалното наследство. Приет през 2007 г. и претърпял изменения през последните години, той регламентира дейностите по събиране, съхранение, опазване и използване на документите с историческа, научна, културна и обществена значимост. В него се включват правила за управлението на всички архивни документи, независимо от техния произход – те могат да бъдат създадени от държавни институции, юридически лица, частни лица и организации. Основни акценти в ЗНАФ, отразяващи необходимостта от протекция и опазване на документалното наследство, са следните:

- Какво подлежи на включване в националния архивен фонд, принципи на събиране и съхранение, отговорност на институциите: ЗНАФ изисква отговорните архивни институции да събират и регистрират документи, които имат дългосрочна стойност за държавата и обществото. Тези документи трябва да бъдат идентифицирани като част от културното наследство, за да бъдат защитени чрез различни превантивни мерки (чл. 4). Ясно са разпределени и отговорностите между различните институции, които имат отношение към опазването на архивните документи. Държавните архиви например са основни отговорници за правилното съхранение и организиране на националния архивен фонд. Законът регламентира и задълженията на държавните и общинските структури да предоставят на архивите документи, които са от обществено значение, като по този начин се гарантира включването на всички значими документи в националния фонд (чл. 11–32).

- Условия за съхранение: ЗНАФ предвижда, че архивните документи трябва да се съхраняват при определени стандарти за сигурност и консервация. Това включва изисквания за контрол на средата, като поддържане на подходяща температура и влажност, които са от съществено значение за дълготрайното съхранение на документи от хартия, филм и други физически носители (чл. 7, 13, 25, 37, 41, 49, 60, 63, 72–83).
- Защита от повреди и унищожаване: ЗНАФ въвежда задължителни мерки за превенция и защита от физически, химически и биологични повреди. Архивите са задължени да вземат предпазни мерки, като използване на защитни средства, устойчиви на пожари и наводнения, както и регламентирани процедури за проверка на физическото състояние на документите (чл. 81).
- Цифровизация и съвременни технологии: Въпреки че първоначалният текст на ЗНАФ не е включвал разпоредби за дигитализация, през последните години са добавени промени, които насърчават процесите по цифровизация на документите. Това позволява документите да бъдат достъпни в дигитален формат, което намалява нуждата от достъп до физическите копия и допринася за тяхното опазване. Дигитализацията се разглежда и като начин за предотвратяване на загубата на документи, тъй като цифровите копия могат да бъдат съхранявани и защитени независимо от физическите (чл. 13, 90).
- Регламентиране на достъпа до документите: Освен върху опазването, ЗНАФ акцентира и върху осигуряването на достъпност до архивните документи при определени условия. Докато едни категории документи са ограничени с цел защита на личните данни, други се предоставят на обществото за изследователски и културни нужди. По този начин се постига баланс между опазването и достъпността (чл. 9, 10, 13, 25, 55, 84–100).

Прегледът на основната национална нормативна база показва, че и в двата основни закона – Закона за културното наследство и Закона за националния архивен фонд, се предоставя само основната рамка по отношение на опазването на книжовно-документалното наследство. Подчертана е необходимостта от адекватна защита, специфични стандарти за съхранение и стратегии за консервация, които са от съществено значение за дългосрочното опазване на документалните артефакти, но не са разписани достатъчно конкретни разпоредби, които да са съобразени с тяхната специфика. Няма също така ясни правила, свързани с идентификацията, инвентаризацията, каталогизацията, съхранението, реставрацията и консервацията на книжовно-документалното наследство. Процесите по осъществяване на социализация също следва да бъдат ясно посочени. Констатира се нужда от адаптация към съвременните технологии. Пона-

стоящем липсват ясни разпоредби за дигитализацията и публично-частните партньорства, които биха могли да улеснят опазването на документалното наследство. Двата закона предвиждат мерки за защита и опазване на документи, но имат нужда от актуализация в контекста на съвременните технологии. Необходими са изменения, които да улеснят процесите по дигитализация и нейното практическо използване в архивите и библиотеките.

Международна правна регламентация, свързана с опазването и защитата на книжовно-документалното наследство

Международната практика предоставя редица примери за развитието на нормативна уредба и прилагането на стандарти, насочени към опазването на книжовно-документалното наследство. Различни страни и световни организации са разработили законодателство, политики и стандарти, които утвърждават конкретни изисквания за дългосрочното съхранение на ценни документи и архивни материали. На международно ниво ЮНЕСКО насърчава приемането на основни нормативни документи (конвенции), наличието на които създава рамка за сътрудничество между държавите, както и съдейства за имплементиране на основни международно признати постановки в националните правни системи. Към настоящия момент ролята на подобен документ се изпълнява от програмата „Паметта на света“ (Memory of the World). Тя е създадена през 1992 г. с цел опазване на документалното наследство, застрашено от изчезване, и за улесняване на достъпа до важни документи, архиви и колекции. Програмата не е правно обвързваща като конвенция, но предоставя глобална рамка за опазване на документи. В този смисъл „Паметта на света“ представлява най-близкият аналог на конвенция за опазване на документалното наследство, но без задължителен статут. Подкрепят се усилията на отделните страни, насочени към изработването на специално законодателство и политики за защита на документи, обмена на добри практики и поддържането на регистри на националното и световното документално наследство. Разчита се на доброволното участие на страните и институциите, които да идентифицират, съхраняват и защитават уникалните си документи като част от световната културна памет. Препоръчват се дейности, насочени към: регистриране на документи с изключителна стойност – документалното наследство, което има голямо културно и историческо значение, може да бъде включено в регистъра на „Паметта на света“. Тази регистрация насочва вниманието към документи, нуждаещи се от опазване, и подпомага привличането на ресурси за тяхната консервация и дигитализация; повишаване на осведомеността – програмата насърчава разбирането за важноста на документалното наследство и ролята му за културната памет и идентичност; техническа помощ и международно сътрудничество – ЮНЕСКО съдейства на страните за осигуряване на експертна помощ и

ресурси за опазване, консервация и дигитализация на документалното наследство; обмен на добри практики и технологии – ЮНЕСКО предоставя методическа помощ по отношение на приложими съвременни подходи и технологии, подходящи за дигитализация и дългосрочно съхранение на документи (Velev 2021a).

Като страна – членка на Европейския съюз (ЕС), България, както и останалите страни от Съюза, се придържа към конкретни разработени документи. Основен между тях е Европейската културна конвенция (1954 г., ратифицирана от България през 1991 г.). В нея, както и в последващи документи, ЕС определя опазването на книжовно-документалното наследство като част от културните политики, които целят да насърчат културното разнообразие и дългосрочното съхранение на европейското културно наследство. Въпреки че отговорността за управлението на процесите по опазване на културното наследство е основно на национално ниво, ЕС създава общи рамки, насоки и програми, които подкрепят страните членки в усилията им за съхраняване на културното и документалното наследство. Акцент се поставя върху подобряването на достъпността и устойчивото опазване на документите. В този смисъл е и разработената специфична директива, която насърчава отворения достъп и повторното използване на информация от публичния сектор, включително архиви и библиотеки. С Директивата за отворените данни и повторното използване на информацията от общественния сектор (PSI Directive, Директива 2019/1024) държавните институции, включително архивите и библиотеките се задължават да предоставят достъп до своите данни и документи за повторна употреба, което съдейства за по-доброто управление и опазване на книжовно-документалното наследство. Всяка държава членка е задължена да създаде подходящи механизми за осигуряване на достъпност и съхранение на документите, с приоритет към дигитализация.

Директивата за авторското право в цифровия единен пазар (Digital Single Market Directive, Директива 2019/790/ЕС), приета през 2019 г., цели да се адаптира авторското право към съвременната цифрова среда. Тя предоставя по-ясни правни условия по отношение на достъпа до културно наследство – чрез нови норми за цифровото копиране, съхранение и използване на произведения. По отношение на опазването на книжовно-документалното наследство Директивата въвежда специфично изключение за възпроизвеждането, но само за целите на съхраняването на културното наследство. Културните институции получават нови инструменти за съхранение и предоставяне на достъп до културно значими документи, което е от основно значение за дългосрочното съхранение на наследството в дигиталната епоха. Застъпва се и въпросът за дигитализацията на произведения, чиито авторски права вече са изтекли, което позволява на културни институции – библиотеки, архиви и музеи, да съхраняват дигитални копия на тези произведения и да ги предоставят на широката

публика, но при определени условия. Това подпомага опазването на документите от износване или загуба на оригиналите и същевременно улеснява достъпа до тях в цифров вид, независимо от местоположението на потребителите.

Еурогеана е основната европейска платформа за цифрово културно наследство, която обединява и осигурява достъп до милиони дигитализирани обекти от библиотеки, архиви, музеи и галерии в цяла Европа. Посредством нея се предоставя на широката публика, изследователи и образователни институции онлайн достъп до разнообразно културно съдържание – книги, архивни документи, картини, филми и музика. Платформата подкрепя опазването на националните култури и насърчава обмена на знания. На следващо място, чрез въвеждането на общи стандарти за метаданни, Еурогеана улеснява съвместимостта между културни институции от различни държави, което допринася за единен европейски подход към дигитализацията. Посредством въвеждането на цифровите технологии не само се реализира защита от физическо увреждане на книжовното и документалното наследство, но и се гарантира тяхното дългосрочно съхранение и запазване за бъдещите поколения. Еурогеана е от ключово значение за опазването и популяризирането на европейското културно наследство в дигиталната ера, като осигурява ценна връзка между миналото и бъдещето и укрепва европейската културна идентичност.

В международен аспект интерес представлява и опитът на САЩ, натрупан посредством правното урегулиране на въпросите, свързани с опазването на документалното наследство. Законът за националните архиви на САЩ (National Archives Act) представлява законодателен акт, който създава и урежда дейността на Националния архив на Съединените щати (National Archives and Records Administration, NARA). Неговата цел е да осигурява устойчивото управление, както и да регулира съхранението, управлението и достъпа до федералните документи и архиви, като гарантира дългосрочното съхранение на исторически и културно значима документация. Това подпомага укрепването на националната памет и обогатява историческото разбиране за развитието на американското общество. В допълнение, са разработени стандарти за климатични условия, сигурност и достъпност, които се прилагат в държавните и обществените архиви. NARA също така изисква от държавните институции да следват протоколи за дигитализация и да създават метаданни, за да се гарантира дългосрочният достъп до документите. Американският опит е често показван като водещ и поради това част от въведените законодателни инициативи се мултиплицират и в други страни (National 1986).

Немският Федерален архивен закон (Bundesarchivgesetz) представлява строга нормативна рамка за опазване на националните архиви. Този закон е основополагащ за обработката на историческите документи и културното наследство на страната. Според него Федералният архив трябва

да съхранява, защитава и предоставя достъп до всички документи от значимост за германската история. Законът дава на Федералния архив правомощия да избира кои документи да бъдат съхранени и кои да бъдат унищожени, според тяхната историческа стойност. Това включва документи от министерства, федерални агенции, както и материали, които имат национално значение. Bundesarchivgesetz съдържа специфични разпоредби за опазването на документите от физическо увреждане, както и за защитата на тяхната цялост и достоверност. Това е ключово за дългосрочното съхранение на архивите и предотвратяването на загубата на важни исторически сведения. Немските архиви също така прилагат иновативни методи за дигитализация и разработване на онлайн бази данни, които увеличават достъпността до документалните масиви и същевременно осигуряват тяхната защита. Федералният архивен закон е от ключово значение за опазването на историческото и културното наследство на Германия. Той установява стандарти за управление и съхранение на архивите, гарантира достъпност и прозрачност на федералното управление и подкрепя развитието на иновативни подходи за дигитализация и дългосрочно съхранение. Немският опит е широко използван в редица страни от ЕС (Federal 2017).

Изводи и препоръки

Опазването на книжно-документалното наследство изисква комплексен подход, съчетаващ традиционни методи с модерни технологии и нормативни реформи. Систематичният подход, изискващ както идентификация, така и консервация и протекция, е от значение за дълготрайното запазване на документи с културна и историческа стойност. Този процес може да бъде подкрепен чрез актуализиране на нормативната уредба и въвеждане на публично-частни партньорства, които да подсилят необходимите ресурси. По отношение на нуждата от разработване на нови стратегии, нормативни актове и подходи за опазването и съхранението на книжно-документалното наследство могат да се направят следните основни изводи и препоръки:

1. Актуализиране на законодателството и създаване на национална стратегия: За ефективното опазване на книжно-документалното наследство е необходимо съвременно законодателство, което да отразява текущите технологични и социални реалности. Включването на нови подходи за дигитализация и управление на архивите в една национална стратегия може да улесни сътрудничеството между институциите и да даде по-добра правна рамка за опазване и достъпност на културното наследство.

2. Насърчаване на дигитализацията и създаване на дигитални архиви: Дигитализацията е ключова за дългосрочното съхранение на документите и книжовните обекти. Създаването на национални и международни бази данни с дигитализирани материали не само ще предпази оригиналите от

физическо увреждане, но и ще осигури по-широк достъп до тях за гражданите, изследователите и институциите. Препоръчително е държавите да инвестират в дигитална инфраструктура и да създават стандарти за дигитализация и метаданни.

3. Въвеждане на нови технологии, включително изкуствен интелект (AI): Новите технологии, като изкуствения интелект, могат да подобрят процесите на идентификация, инвентаризация и управление на документите, като позволят автоматизирано разпознаване и класифициране на съдържанието, както и по-добра защита и мониторинг на състоянието на документите. AI може да подпомогне откриването на връзки между документи, които иначе биха останали неразкрити.

4. Защита на личните данни и етични стандарти: Необходимо е разработване на ясни насоки за защита на личната информация в процесите на дигитализация и публичен достъп до архивите, като същевременно се съблюдават етични принципи при опазването на културното наследство. Тази защита е особено важна, когато се работи с документи, съдържащи чувствителна информация за личности и групи.

5. Повишаване на общественото съзнание и образователни програми: Програмите за повишаване на общественото съзнание и образованието в областта на опазването на културното наследство са важни за гарантиране на подкрепа от гражданите и ангажираност към тези процеси. Чрез организиране на публични кампании, изложби и обучения обществото може да бъде по-добре информирано и ангажирано в усилията за опазване на наследството.

6. Международно сътрудничество и обмен на опит: Международното сътрудничество и обменът на добри практики между страните могат да ускорят напредъка в областта на архивирането и съхранението на документи. Организации като ЮНЕСКО и Europeana предлагат платформи за обмен на знания и споделяне на ресурси, което може да подпомогне по-малки и по-нови институции.

7. Създаване на стабилни финансови механизми за опазване на културното наследство: Осигуряването на адекватно финансиране е ключово за успешното прилагане на всички мерки, свързани с опазването и съхранението на документалното наследство. Националните правителства и международните организации могат да подкрепят съхранението на културното наследство чрез създаване на специални фондове, субсидии и програми за финансиране.

Заклучение

В заключение може да се подчертае, че нуждата от запазване и специална протекция на книжовно-документалното наследство е от съществено значение за културната и историческата идентичност на всяко общество. Този процес обхваща съвкупност от систематични етапи и

методологии – от идентификацията и инвентаризацията до съхранението, консервацията, реставрацията и дигитализацията на ценни документи и книги. Всеки етап изисква висок стандарт на професионализъм и дългосрочна стратегия, която съчетава иновативни технологии и традиционни методи за опазване.

Основните нормативни актове, които осигуряват рамката за опазване на книжовно-документалното наследство в България, включват Закона за културното наследство и Закона за националния архивен фонд. Те предоставят основни принципи и задължения за защита на документалните ресурси, но в много случаи липсват актуализации, които да отразяват съвременните технологични възможности и предизвикателства. Програмата на ЮНЕСКО „Паметта на света“ е особено важна за малки държави като България, където националните архиви и библиотеки съхраняват документи с висока културна и историческа стойност, но често не разполагат с нужните ресурси за тяхната дълготрайна защита. Съвременната нормативна уредба трябва да бъде адаптивна и добре структурирана, за да отговори на нуждите за съхраняване на това културно наследство, като осигури ясно дефинирани изисквания и стандарти за опазване. Добрите практики в международен план показват, че дигитализацията, внедряването на изкуствен интелект и разработването на подземни и климатично контролирани хранилища са ключови за устойчивостта на оригиналните материали. Примери от ЕС, Германия, САЩ и други страни демонстрират ползите от последователни и координирани усилия, които се поддържат от стабилна нормативна рамка и достъп до необходимите ресурси.

В бъдеще е наложително да продължи разработването на нови подходи за съхранение и осигуряване на по-широк достъп до книжовно-документалното наследство, като едновременно с това се гарантират неговата автентичност и цялост. Възприемането на такива иновативни и гъвкави стратегии ще позволи на обществата не само да съхранят своята културна памет, но и да я предадат в съвременна и достъпна форма на бъдещите поколения.

ЛИТЕРАТУРА

Българското книжовно наследство – част от европейското културно пространство: сборник с доклади от XXVIII Национална конференция на ББИА, Пловдив, 7–8 юни 2018 г. София: Българска библиотечно-информационна асоциация, 2018. ISBN 978-954-9837-32-2.

ВЕЛЕВ, В., 2021а. Програмата на ЮНЕСКО „Паметта на света“ – път за опазване на световното документално наследство. В: *Социална инвенция на религиозното културно наследство. Сборник изследвания. Споделен опит*. София: За буквите – О писменехъ, 74–84. ISBN 978-619-185-471-4.

ВЕЛЕВ, В., 2021б. *Национална и международна нормативна уредба за формиране на приоритети, стратегически насоки и политики в сферата на опазването на*

културно-историческото наследство. София: За буквите – О писменехъ. ISBN 978-619-185-524-7. DOI: 10.5281/zenodo.7633550.

ПЕТКОВА, Ст., 2011. *Увод в архивознанието*. Велико Търново: Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“. ISBN 978-954-524-773-6.

ЦВЕТАНСКА, И., 2024. *Опазване и съхраняване на писменото наследство – една философия, много интерпретации*. София: За буквите – О писменехъ. ISBN 978-619-185-647-3.

NATIONAL Archives Act, 1986. <https://www.irishstatutebook.ie/eli/1986/act/11/enacted/en/html>.

REFERENCES

Balgarskoto knizhovno nasledstvo – chast ot evropeyskoto kulturno prostranstvo: sbornik s dokladi ot XXVIII Natsionalna konferentsia na BBIA, Plovdiv, 7–8 yuni 2018 g. Sofia: Balgarska bibliotechno-informatsionna asotsiatsia, 2018. ISBN 978-954-9837-32-2.

VELEV, V., 2021a. Programata na UNESKO „Pametna na sveta“ – pat za opazvane na svetovnoto dokumentalno nasledstvo. V: *Sotsialna inventsia na religioznoto kulturno nasledstvo*. Sbornik izsledvania. Spodelen opit. Sofia: Za bukвите – O pismenehy, 74–84. ISBN 978-619-185-471-4.

VELEV, V., 2021b. *Natsionalna i mezhdunarodna normativna uredba za formirane na prioriteti, strategicheski nasoki i politiki v sferata na opazvaneto na kulturno-istoricheskoto nasledstvo*. Sofia: Za bukвите – O pismenehy. ISBN 978-619-185-524-7. DOI: 10.5281/zenodo.7633550.

PETKOVA, ST. 2011. *Uvod v arhivoznaniето*. Veliko Tarnovo: Universitetsko izdatelstvo „Sv. sv. Kiril i Metodiy“. ISBN 978-954-524-773-6.

TSVETANSKA, I., 2024. *Opazvane i sahranyavane na pismenoto nasledstvo – edna filosofia, mnogo interpretatsii*. Sofia: Za bukвите – O pismenehy. ISBN 978-619-185-647-3.

NATIONAL Archives Act, 1986. <https://www.irishstatutebook.ie/eli/1986/act/11/enacted/en/html>.

FEDERAL Archives Act, 2017. <https://www.bundesarchiv.de/en/federal-archives/legal-basis/federal-archives-act/>.

PRESERVATION AND PROTECTION OF THE LITERARY AND DOCUMENTARY HERITAGE: PRINCIPLES AND STAGES, REGULATIONS, GOOD PRACTICES

Abstract: *Literary and documentary heritage is a major source of cultural, historical and national identity. In the digital age, when access to information is easy, the physical storage and preservation of documents is exposed to increasing threats – from climate change, physical degradation and lack of resources. The research is based on the analysis of international documents (Programmes of UNESCO and IFLA, the European Union) and national regulation (the Law on Cultural Heritage in Bulgaria and the Law on the National Archive Fund). Inclusion of examples of good practices from countries with a well-developed strategy for the preservation of documentary heritage (USA, Germany), outlines conservation and digitization measures. The conclusions are based on an*

analysis of the existing data from Bulgarian archives and libraries, obtained as a result of conducted field studies, as well as those made by archivists and specialists in the field of cultural heritage.

Keywords: *regulations; literary and documentary heritage; cultural heritage; archives; UNESCO; Europeana*

Prof. Ventzislav Velev, PhD

University of Library Studies and Information Technologies

119 Tsarigradsko shose Blvd.

1784 Sofia, Bulgaria

ORCID: 0000-0003-0666-7407

E-mail: v.velev@unibit.bg

ПРАКТИКА И ОПИТ
PRACTICE AND EXPERIENCEДЪРЖАВЕН И АДМИНИСТРАТИВЕН КОНТРОЛ ВЪРХУ
АВТОРСКИТЕ ПРАВА В БЪЛГАРИЯ**Борис Бончев**

Университет по библиотекознание и информационни технологии

<https://doi.org/10.70300/1L1bWrF7mlIgRFm8ZwJOtVU5w>

Резюме: Настоящата статия разглежда ролята на държавата в защитата на авторските права в България чрез административни и наказателни механизми. Анализирани са правната рамка и конституционните, международните и европейските задължения на страната, изискващи ефективни, пропорционални и възпиращи мерки срещу нарушенията. Особено внимание е отделено на административната отговорност по Закона за авторското право и сродните му права (ЗАПСП), като ключов инструмент за справяне с масовите „рутинни“ нарушения. Авторът подчертава икономическата значимост на авторското право, което служи не само на интересите на творците, но и на обществото чрез насърчаване на културното производство и иновациите. Представена е нормативната уредба за контрол, включително ролята на Министерството на културата, МВР и общините. Анализирани са съществуващите дефицити, като липса на последователност, слаба инициатива на национално и местно ниво и недостатъчен брой контролни действия, което води до масово незачитане на закона и налага усещане за безнаказаност. Статията защитава тезата, че оттеглянето на държавата от контрола би противоречало на основните правни принципи и международните ангажменти на България. Аргументира се тезата за засилване на административния контрол като мярка, необходима за ефективното правоприлагане и защита на културната и икономическата среда. Държавната намеса е определена като легитимна, оправдана и наложителна в условията на широко разпространени нарушения на авторските права.

Ключови думи: държавен контрол върху авторските и сродните права; административен контрол; ЗАПСП; Министерство на културата; интелектуална собственост; публично изпълнение на музика; нелицензирано използване

Конституционна и законова основа на защитата на авторските права

Конституцията на Република България признава и гарантира закрилата на интелектуалната собственост. Чл. 54, ал. 3 от Основния закон постановява, че „изобретателските, авторските и сродните на тях права се закрилят от закона“. Това конституционно изискване означава, че държавата има задължение да осигури защита на авторските права чрез подходящи законови мерки. В изпълнение на тази парадигма българският Закон за авторското право и сродните му права (ЗАПСП) въвежда цялостна уредба на авторските права и предвижда различни нива на тяхната закрила¹ – гражданскоправна и наказателноправна.²

Гражданскоправната защита дава възможност за предявяване на иски за обезщетение и преустановяване на нарушения по общия Закон за задълженията и договорите (ЗЗД) и по специалните разпоредби на чл. 94ю-96 от ЗАПСП³, където новото е възможността за медиация и за решаване на авторскоправни спорове по Закона за медиацията.

Административната отговорност се прилага при по-леките или „маловажни“⁴ случаи на нарушение на закона. Това се осъществява чрез актове и наказателни постановления, издавани от компетентен държавен орган, съгласно ЗАПСП.

Наказателната отговорност се предвижда при по-тежки случаи. Чл. 172а от Наказателния кодекс (НК) инкриминира нарушаването на авторски права като престъпление, което подчертава обществената опасност на деянието. Тук НК предвижда лишаване от свобода до 6 години и глоба до 10 000 лв. за лица, които записват, разпространяват или използват без съгласие чужди произведения в големи размери, а при повторемост на нарушението – до 8 години и по-високи глоби.

Тези сериозни санкции в НК ясно показват, че законодателят счита посегателствата срещу интелектуалната собственост за престъпления с висока степен на обществена вредност. В същото време законът изрично разграничава маловажните случаи, при които деецът не се наказва по НК, а по административен ред, съгласно ЗАПСП и Закона за административните нарушения и наказания (ЗАНН). В своята монография „Авторското право и сродните му права в Република България“ д-р Георги Саракинов очертава новата роля на държавата в прилагането на законовия ред. Той констатира, че докато преди 1993 г., т.е. преди приемането на новия ЗАПСП, държавата пряко управлява отношенията между правноносителите и ползвателите, то с новия закон тя „изоставя тези си функции и остава само като страж, който трябва да бди за спазването на закона“ (Sarakinov 2007, 20).

Международни и европейски задължения за прилагане на авторскоправната закрила

Намесата на държавата в защитата на авторските права е не само изискване на националното законодателство, а и международно задължение.

Още Бернската конвенция (БК) за закрила на литературните и художествени произведения, по която България е страна от 1929 г. (Zagorov 2013, 31), изисква всяка от ратифициралите я държави да осигури прилагането на разпоредбите чрез своето законодателство. Посочва се, че „всяка страна подписала конвенцията, се задължава да приеме в съответствие със своята конституция, необходимите мерки, осигуряващи прилагането на тази Конвенция“.⁵ Това налага държавата да установи ефективни механизми (законодателни, административни и съдебни) за защита на авторските права, определени в Конвенцията. Освен БК, България, в качеството си на член на Световната търговска организация, спазва и Споразумението за търговските аспекти на правата на интелектуална собственост (ТРИПС). Това споразумение поставя акцент върху правоприлагането на правата на интелектуална собственост. По силата на чл. 41 и чл. 61 от ТРИПС подписаните държави трябва да осигурят наличието на ефективни средства на защита срещу всяко нарушение на права на интелектуална собственост, включително наказателноправни и административни мерки, които да имат възпиращ ефект върху нарушителите. В частност, чл. 61 от ТРИПС задължава въвеждането на наказателни процедури и санкции поне за случаите на умишлено пиратство на авторски продукти в търговски мащаб. Предвидено е наказанията да включват лишаване от свобода и/или глоби, които да бъдат „достатъчно големи, за да послужат като средство за предотвратяване на нарушенията“, наред с възможност за изземване и унищожаване на стоките в нарушение и използването оборудване. Тези международни норми обвързват държавата да не се оттегля от санкционирането на нарушенията. Напротив – те изискват активно преследване на нарушителите, особено при посегателствата в голям мащаб.

На ниво Европейски съюз (ЕС) значението на ефективното прилагане на авторското право също е подчертано. Още в Директива 2004/48/ЕО относно упражняването на права върху интелектуалната собственост е записано, че държавите членки трябва да предвидят в законодателствата си мерки срещу нарушителите, които да бъдат ефективни, пропорционални и разубеждаващи.⁶ В мотивите на Директивата се подчертава, че закрилата на интелектуалната собственост е важна не само за насърчаване на иновациите и творчеството, но и за развитие на заетостта и за подобряване на конкурентоспособността. С други думи, ЕС разглежда защитата на авторските и сродните права като съществен елемент от обществения интерес, свързан с икономическия растеж и културното развитие. Макар Директива 2004/48/ЕО да се фокусира върху гражданскоправните средства (например обезщетения, обезпечения, съдебни забрани), тя не изключва допълнителните форми на отговорност. Всъщност, защитата на авторското право изисква цялостна система за правоприлагане – комбинация от граждански, административни и наказателни мерки, чрез която правата на интелектуалната собственост да се защитават действително и ефективно.⁷

Обществена, културна и икономическа функция на авторскоправната защита

Авторското право не обслужва изолирано частния интерес на твореца, а има изразена обществена роля. То стимулира създаването и разпространението на културни продукти, знание и творчество, които обогатяват обществото като цяло. Съвременната уредба на авторското право цели да поддържа културното многообразие и да осигурява равновесие между моралните и имуществените интереси на авторите и изпълнителите, от една страна, и обществения интерес за свободен достъп до знание, образование и културно наследство, от друга.⁸ Исторически, основната идея на първите закони за авторско право е била именно „поощряване на знанието и стимулиране на изкуството и науката“.⁹ Законодателите са съзнавали една по-висша цел, отвъд личната защита на автора: да насърчат творческата дейност и прогреса на културата, като предоставят на създателите временен монопол върху произведенията им. Двойната функция на авторското право едновременно да защитава твореца и да насърчава творчеството, е залегнала в съвременните нормативни актове. Например още в преамбюла на БК е констатирано желанието на държавите да защитят по възможно най-ефективен и еднообразен начин правата на авторите. Тези императиви произтичат от факта, че ефикасната защита на авторските права в крайна сметка облагодетелства цялото общество, тъй като стимулира създаването на култура и изкуство. Мехти Меликов пише: „Доколкото е част от системата на авторското право, в основата на справедливото възнаграждение лежи обществената необходимост от достойно възнаграждение на творческия труд, за да се гарантира културното възпроизводство“ (Melikov 2025, 10). Ефективното прилагане на авторското право има и пряко икономическо значение, тъй като културните и творческите индустрии съставляват значителен дял от съвременната икономика. Музикалната, филмовата, издателската и софтуерната индустрия осигуряват значителен брой работни места и съществен принос към brutния вътрешен продукт на всички цивилизовани държави. Европейските законодатели признават, че защитата на тези права е фактор за повишаването на заетостта и конкурентоспособността на икономиката.¹⁰ Поради това неефективни мерки от страна на държавата при нарушения, водят до сериозни последствия не само в културен, но и в икономически аспект. Системното неплащане на консумирани права обезценява труда на авторите и инвеститорите в културен продукт и ги лишава от доходи, което от своя страна ги обезкуражава да поемат нови творчески инициативи. Допълнителен негативен ефект са и санкциите, които държавата понася при неспазване на изискванията, наложени от Европейската комисия.¹¹ В този смисъл защитата на авторските права изпълнява общественополезна функция. Тя създава рамка, в която културата и иновациите могат да процъфтяват устойчиво, за доброто на цялото общество. Някои критици

понякога възразяват, че твърде строгото прилагане на авторското право може да ограничава достъпа до информация. В екстремни видове се появяват и мнения, които пледират за край на авторското право и пълна свобода за използване на произведения, особено в интернет.¹² Подобни възгледи обаче остават маргинални и не се отразяват на равновесието, залегнало в действащото право.

Българското законодателство е хармонизирано с европейското и вече съдържа достатъчно гъвкави механизми, като изключения и ограничения¹³, както и елементи на разширено колективно лицензиране.¹⁴ Ролята на тези модели е именно постигането на баланс между защитата на авторските права и нуждата на обществото от достъп до информация и културни блага.¹⁵ Същевременно основната функция на авторското право остава закрилата на твореца от неразрешено използване на неговите творби.¹⁶ В съвременната правно-икономическа теория се приема, че защитата на собствеността и основните права е централен елемент от ролята на държавата в демократичните общества (Acemoglu, Robinson 2012, 148). Защитата на правата на собственост, както са и авторските права, държавата създава условия творците и иноваторите да получат справедливо възнаграждение и стимул за създаване на нови произведения. При липса на такава защита общественият прогрес се оказва застрашен, тъй като в среда, в която плодовете на творческия труд могат безнаказано да бъдат присвоявани, създаването на нови и значими произведения става икономически и морално безсмислено. Творците губят както стимул, така и възможност да продължат да създават (Acemoglu, Robinson 2012, 168).

Административно-наказателният контрол и необходимостта от държавна намеса

Административно-наказателната отговорност представлява налагане на глоби и имуществени санкции от държавни органи при по-маловажни и масови случаи. Тя е ключов инструмент за осигуряване на спазването на ЗАПСП при нелицензирано използване в големи мащаби. Българското законодателство инкриминира тежките нарушения, но предвижда и широка гама от административни санкции за по-леките „рутинни“ нарушения, които често се наблюдават в практиката. По този начин се разрешава един съществен проблем: при много висок процент нелегално използване на произведения сред повече от 150 000 ползватели, няма как всяко нарушение да премине през прокуратура и съд. Масовото незачитане на правото обаче изисква бърза и адекватна реакция, каквато представлява административната санкция.¹⁷ Законът също така предоставя възможност на нарушителя при по-леко, първо нарушение да понесе по-лека санкция – институтът на маловажния случай.¹⁸ В тези хипотези обаче се въвежда едногодишен срок за повторност. Ако в този срок лицето извърши ново нарушение, то подлежи на по-тежка административна санкция¹⁹, а при определени условия – дори на

наказателна отговорност.²⁰ На практика ефективността на този механизъм почти винаги зависи от това доколко държавните органи изпълняват своите контролни функции и осъществяват последващи проверки на тези ползватели в рамките на предвидения срок. Ако не се извърши поне една повторна проверка, няма как да бъде установено дали нарушението наистина е изолиран (маловажен) случай, или става въпрос за системно поведение (рецидив), което изисква по-строга мярка. Отсъствието на активен контрол и последващи действия от страна на органите е предпоставка санкцията да не постигне необходимия възпиращ ефект, а превантивната ѝ функция да остане само на теория (Fukuяama 2014, 227).

Законова уредба на административния контрол по ЗАПСП

В ЗАПСП е отделен цял раздел за административнонаказателни разпоредби, глава XIII. Чл. 97, ал. 1 от нея изброява деянията, които съставляват административни нарушения. Това могат да бъдат неправомерно възпроизвеждане и разпространение на видеозаписи и звукозаписи, организиране на публично прожектиране на филм, публично изпълнение на произведения без разрешение и др. За тези нарушения законът предвижда значителни по размер санкции. Лицето, което ги извърши, „се наказва с глоба или имуществена санкция в размер от две до двадесет хиляди лева, ако не подлежи на по-тежко наказание“. Също така законът предвижда отнемане на предмета на нарушението в полза на държавата и неговото унищожаване. Така например търговец, който без лиценз прожектира филми или изпълнява публично музика в своето заведение, подлежи на имуществена санкция, а нелегалните носители и/или устройства, с помощта на които е извършено нарушението, се конфискуват. При повторно нарушение санкциите нарастват – глобата се увеличава от три до тридесет хиляди лева и отново могат да бъдат отнети вещите в нарушение. Особено важна разпоредба е чл. 97, ал. 3 от ЗАПСП, която адресира случаите на системни нарушения. Законът предвижда, че ако в определено място (например магазин, заведение, кино, театър или друг обект, или най-общо – обществено място) системно се нарушават авторски или сродни права, това място „се запечатва за срок от три до шест месеца“. Мярката е изключително сериозна – временна административна забрана за извършване на дейност, която има за цел да преустанови продължаващото нарушение и да действа възпиращо спрямо други потенциални нарушители. Такава санкция може да бъде наложена например на нощно заведение, в което многократно е констатирано, че публично се изпълнява музика, без да се заплащат дължимите за това възнаграждения. В този случай държавата може временно да затвори обекта. Очевидно подобна намеса е по силите единствено на публичната власт. Нито един частен правноносител или организация на правноносителите не разполага със средство „да запечата“

търговски обект. Това е прерогатив единствено на държавния контрол, в интерес на закона.

Саракинов пише, че решителните мерки на правозащитните органи показват на нарушителите, че трябва да се съобразяват с авторските и сродните им права, ако искат да продължат бизнеса си (Sarakinov 2007, 361). Именно в този контекст следва да се разгледа и нормативно уредената процедура за осъществяване на административен контрол у нас. Актовете за установяване на нарушения по ЗАПСП се съставят от длъжностни лица, определени от министъра на културата за целта на проверките; законът дава възможност за съдействие и от страна на органите на Министерството на вътрешните работи (МВР).²¹ На тези инспектиращи длъжностни лица по закон са предоставени широки правомощия: право на достъп до търговски обекти, право да изискват документи, да изземват доказателствен материал (например нелегални копия) и др. При констатиране на нарушение се съставя акт, въз основа на който министърът на културата или упълномощено от него лице издава наказателно постановление.²² Именно с наказателното постановление формално се налага глобата или имуществената санкция на нарушителя. Законът разпорежда половината от сумите на тези глоби да постъпват в Национален фонд „Култура“, а останалата половина – в бюджета на Министерството на културата, което подчертава идеята, че тези санкции имат и характер на обезщетение към обществото за причинените вреди върху културната среда.

С измененията в ЗАПСП, приети в края на 2018 г.,²³ беше въведен новият чл. 98в¹, който значително разшири кръга на органите, натоварени с контрол върху законосъобразното използване на защитени произведения в търговските и туристическите обекти.²⁴ Разпоредбата делегира на кметовете на общини правомощия да извършват проверки не само по отношение на музика (звукозаписи и музикални видеозаписи), но и на артистични изпълнения – на живо или чрез запис, както и на записи на аудио-визуални произведения или части от тях. Този разширен обхват на контрола е от особена важност не само за музикалната индустрия, но и за други креативни сектори – сценични изкуства, филмова и телевизионна продукция, мултимедийни формати. Той показва, че законодателят съзнателно преминава от секторен към интегриран подход при защитата на авторските права в публична среда. Съгласно чл. 98в¹, ал. 2 и 3 от ЗАПСП кметовете следят дали обектите, които използват защитени произведения на живо или чрез запис, са уредили предварително правата за тяхното публично изпълнение. Съдържателите на такива обекти са длъжни при поискване, най-малко веднъж годишно, да предоставят на общинските служители доказателства за отстъпените им права за публично изпълнение.²⁵ Санкциите при установени нарушения са значителни: от 2000 до 10 000 лева, като съгласно ал. 6 на същия член половината от постъпленията постъпват в Национален фонд „Култура“, а другата половина – в бюджета на съответната община.

Въвеждането на този модел целеше съществено подобряване на правоприлагането. Вместо да разчита единствено на ограничените ресурси на Министерството на културата, законът ангажира и стотиците общински инспектори в страната, което би следвало да увеличи експоненциално капацитета за превенция и разкриване на нарушения. Промените бяха приети след продължило няколко години настояване от страна на организации на правноносителите именно поради широко разпространената практика на нелегитимно използване на музика, артистични изпълнения и аудио-визуални произведения в публичната среда. Въпреки това към момента на писане на този текст контролът на местно ниво остава по-скоро изключение. Според участници в процеса по лицензиране повече от 80% от търговските обекти, които използват музика в своята дейност, продължават да функционират в „сивия сектор“.²⁶ Основната причина за това е липсата на устойчив, регулярен контрол. При отсъствие на системност нарушителите са наясно, че вероятността да бъдат санкционирани, остава минимална.

Шест години след измененията в ЗАПСП, за които беше написано по-горе, практиката показва някои системни дефицити, които възпрепятстват проверките по чл. 98в¹ да се извършват системно и широкообхватно, въпреки законовите условия и абсолютната необходимост. Такива са: отсъствието на мерки при неизпълнение на контролната функция, липсата на инициативност и целенасочена политика на местно ниво в голяма част от общините²⁷, масовото отсъствие на адекватни местни нормативни актове и процедури на общинско равнище, икономически и политически съображения, недостатъчна координация и стимули, и не на последно място – неформалният натиск от страна на бизнеса в съответните райони. Съвкупността от тези фактори допринася за това значителен дял от употребата на музика в търговските обекти да остане в сивата зона, въпреки че България има един модерен режим за контрол по отношение на нелегитимното използване на авторски права.

С оглед на гореизложеното, при предстоящите промени на ЗАПСП законодателят трябва да приложи необходимите корекции в нормативната рамка, за да направи тези мерки работещи.

Производство по установяване на нарушенията и обжалване на наказателните постановления

Административното преследване на нарушенията на ЗАПСП се е утвърдило като необходим компонент от режима за защита на интелектуалната собственост. Чрез него се осигуряват навременна реакция и санкция в множество случаи, които иначе биха останали извън обсега на правораздавателната система поради своята разпространеност и привидна несъщественост. Аналогичен е случаят с намесата на държавата при преминаване на червен светофар. Повечето преминавания на червено може поотделно да изглеждат незначителни нарушения без последици, но при

масово неспазване на правилата се създава култура на безнаказаност, която застрашава не само сигурността, но и самите основи на обществения ред. Затова държавата не защитава само пешеходеца или водача – тя защитава целостта на системата. По същия начин, когато не се спазват авторските права, не е засегнат само отделен творец, а цялото общество, чиято жизнеспособност зависи в голяма степен от зачитането на правилата.

Производството по установяване на нарушенията и обжалването на наказателните постановления у нас стават по общия ред на ЗАНН. На практика нарушителите – най-вече юридически лица, често обжалват санкциите в съда, което е тяхно право. Но в голямата си част съдебната практика потвърждава актовете на МК²⁸, когато са събрани достатъчно доказателства за нарушението и са спазени процедурните изисквания.²⁹

Практически проблеми и тяхното решаване чрез засилване на контрола

В началото на новото хилядолетие се наблюдаваха значителен брой нарушения, свързани с авторските права. Масови нарушения бяха нелегалното препредаване на телевизионни програми от страна на кабелни оператори, пускането на музика в търговски обекти без необходимия лиценз, както и предоставянето на телевизионни или музикални услуги в хотелски стаи без уредени права за публично изпълнение. В хода на административните производства обаче се появи сериозен проблем: нарушителите често се укриваха за получаването на актовете и постановленията, за да избегнат санкциите. Съгласно действащия по онова време ред по ЗАНН, ако едно юридическо лице не бъде намерено на адреса си за връчване на акта, производството може да се проточи значително и дори да бъде прекратено по давност. Това доведе до отчетлива негативна тенденция нарушителите да избягват административно-наказателна отговорност, като се укриват и осуетяват връчването на документите. Общият ред за връчване се оказва трудно приложим и неефективен. Данни на МК сочат, че само поради невъзможност за редовно връчване през 2015 г. са останали невръчени 56 акта за установяване на нарушения по ЗАПСП, през 2016 г. – 115, а през 2017 г. – 101. Много от тези производства впоследствие се прекратиха по давност. Беше очевидно, че подобна празнина подкопава ефективността на контрола.

В отговор на този проблем през 2018 г. в ЗАПСП бяха направени промени, които улесниха процедурата по връчване на актове и наказателни постановления на лица, нарушаващи закона. Например въведоха се специални правила за връчване на документи на търговци, аналогични на подхода в други закони, за да се предотврати злоупотребата с укриване.³⁰ Вместо да се „оттегли“ пред препятствията, държавата предприе реформи, които да направят санкциите действащи. Тези мерки отразиха волята на обществото в лицето на държавата да засили, а не да отслаби или дори да отмени административния контрол в областта на авторското право.

Трябва ли държавата да се оттегли от санкционирането на нарушенията?

От изложеното дотук става ясно, че държавата има установено място в защитата на авторските права. Въпреки това в общественото пространство понякога се повдига въпросът дали държавните органи трябва активно да санкционират нарушения, особено когато са в „по-малък“ обем – като музика в заведение, или да оставят носителите на права сами да защитават интересите си по съдебен ред. Тази дилема често се свежда до противопоставяне на две ценности: от една страна, свободата на стопанска инициатива и минималната държавна намеса, а от друга – правото на свободно творчество и разпореждане с него от страна на неговите създатели.³¹

Анализът на правната уредба и принципи показва, че отделянето на държавата от санкционирането би било неправилно и вредно по няколко съображения:

- **Конституционно-правен аргумент:** Както беше посочено, държавата има конституционно задължение да закриля авторските права, което би останало кухо, ако не се подкрепя активно от контролни действия. Държавата не може да абдикира от свое конституционно задължение, без да наруши принципа на правовата държава (чл. 4, ал. 1 от Конституцията) и заложените в нея основни права.
- **Международни ангажменти:** България би рискувала да наруши договорните си задължения по БК и ТРИПС, ако преустанови административното и наказателното преследване на нарушенията. ТРИПС изисква държавно прилагане на наказания при драстични нарушения.³² Подобно оттегляне би поставило страната ни в несъответствие със стандартите на ЕС за ефективни възпиращи санкции.³³
- **Ефективност и превенция:** Частноправните средства (гражданските иски) сами по себе си са много необходими и полезни, но практиката показва, че при наситено неуреден (пиратски) пазар те са твърде недостатъчни. Индивидуалните автори, изпълнители и продуценти, а дори и големите представителни ОКУП не могат да инициират неограничен брой дела. Ситуацията към средата на 2025 г. показва, че дори да използват целия свой капацитет плюс външна помощ от адвокатски кантори, те нямат ресурс да водят дела срещу съществена част от огромния брой дребни нарушители, разпръснати из цялата страна. Когато държавата не налага глоби и не извършва проверки по своя инициатива, за мнозинството от тези нарушения изобщо няма реакция. Това създава и утвърждава усещане за безнаказаност у ползвателите и довежда до системно неспазване на закона. Административният контрол запълва тази празнина, като осигурява бърза намеса и генерална превенция. Присъствието на проверяващите органи и рискът от санкция

дисциплинират пазара като цяло. Например възможността за запечатване на търговски обекти дори за 3 месеца действа изключително възпиращо върху собствениците им. Малцина биха рискували да поемат пасивите от тримесечна пауза в работата си заради неплатени авторски възнаграждения. Частният иск от един правноносител или ОКУП, колкото и основателен да е, в никакъв случай не би имал такъв бърз и категоричен ефект.

- **Обществен интерес:** Общопризнат факт е, че авторските права имат обществено измерение: те защитават културната продукция на обществото. Нарушаването им не засяга само единичния носител на права, а подкопава правовия ред и икономиката на творческия сектор. Поради тази причина и НК класифицира престъпленията срещу интелектуалната собственост сред престъпленията против правата на гражданите.³⁴ Държавата санкционира такива деяния не просто за да угоди на частния интерес, а защото те накърняват установения правен и морален ред в сферата на духовните блага. В този контекст, защитата на авторските права може да бъде сравнена и с борбата срещу плагиатството в образованието. Когато един студент препише дипломна работа, той не само нарушава нечии права и усилия, но и подкопава доверието в цялата образователна система. По същия начин, когато музикални произведения масово се използват без разрешение, това не е просто нарушение на частни права, а действие, което вреди на цялата екосистема на творчеството, обезценява труда на авторите и създава устойчиво усещане за безнаказаност и култура на пренебрежение към закона. Следователно санкционирането има възпитателна и защитна функция за обществото, подобно на санкциите в областта на конкуренцията, данъците или екологичното законодателство. Да се очаква, че пазарът ще се дисциплинира сам, без държавна намеса, е твърде наивно. Опитът от 90-те години на XX век показва бум на пиратство именно там, където контролът е отслабен.
- **Авторитет на правото:** Ако законът предвижда забрани и изисквания (като например задължение за заплащане на авторски възнаграждения), но държавата не полага усилия да контролира спазването им, това разяжда авторитета на правната уредба. Правилата, останали без санкция, на практика не функционират. В крайна сметка такова бездействие би обезсмислило и саморегулацията. Например ОКУП разчитат на това, че държавата стои зад тях като *ultima ratio*. Ако нарушителите знаят, че най-лошото, което може да им се случи, е някой ден да бъдат дадени под съд от частно лице, те много по-лесно биха продължили да нарушават. Държавните глоби и перспективата за наказателно преследване (с присъда и

съдебно досие) имат далеч по-силно възпиращо действие. По същия начин, както държавата защитава собственика на земя от незаконно навлизане или застрояване върху неговия имот, така тя трябва да защитава и автора от неправомерно използване на неговото произведение. И в двата случая става въпрос не просто за защита на частен интерес, а за поддържане на правовия ред и доверие в институциите. Независимо дали обществото толерира системното нарушаване на авторски права, или масовото незаконно строителство, и в двата случая това подкопава върховенството на правото.

В светлината на тези аргументи тезата за „оттегляне“ на държавата от санкционирането на авторскоправните нарушения се явява неубедителна и в противоречие с установените принципи. Напротив, съществува консенсус в правната доктрина и политика, че държавният контрол е необходим компонент от режима на интелектуалната собственост, особено при високи нива на нарушения. Само чрез умело съчетаване на трите форми на защита може да се постигне съществен напредък в борбата с нарушенията в голям мащаб.³⁵ Административноправната и гражданскоправната защита се допълват и изпълняват съществена функция при нарушения от голям мащаб, а когато последните са неефекасни, се намесва наказателноправната защита. Съчетаването на различните форми на отговорност е пропорционален отговор, когато нуждата от защита не търпи отлагане.³⁶ На фона на безпрецедентно ниско за европейските стандарти покритие на пазара при някои използвания и недостатъчен контрол убедително се налага тезата, че засилено административнонаказателно прилагане на ЗАПСП е необходимо за противодействие на системните нарушения и чувството на безнаказаност у нелегалните ползватели.

Заклучение

Ролята на държавата при защитата на авторските права не може да се разглежда като универсално константна, а следва да се адаптира спрямо националния контекст. В различните държави интензитетът на държавната намеса в правоприлагането зависи не само от правната рамка, но и от такива фактори като мащаба на закононарушенията, обществената нагласа към авторските права, нивото на правна култура и не на последно място, народопсихологията. В общества с висока степен на доверие в институциите и дълбоко вкоренено уважение към закона, каквито са редица западноевропейски държави, контролът върху спазването на авторските права може да се осъществява предимно с частноправни механизми. В държави, в които усещането за безнаказаност е по-силно и практиката на системно заобикаляне на закона е разпространена³⁷, ролята на държавата е незаменима и критично необходима. Държавата следва да упражнява активен административен контрол за спазване на ЗАПСП. Този контрол при

необходимост трябва да бъде подкрепен от наказателно преследване, защото това произтича от Конституцията, международните конвенции и европейското право. Санкцията изпълнява двойствена превантивна роля, като цели, от една страна, да възпре конкретния нарушител от бъдещи нарушения (лична превенция), а от друга – да въздейства възпиращо върху останалите потенциални нарушители (генерална превенция).

При защитата на авторските и сродните права от страна на държавата, ефективното постигане на тези превантивни функции зависи в значителна степен от последователността и предвидимостта в практиката на санкциониращите органи. Когато при съществуващото ниво на нарушения липсват устойчивост, последователност и аналитичност при налагането на санкции, отслабва не само личната превенция – нарушителите не се възпират да продължат с противоправното поведение, но и генералната превенция, тъй като останалите субекти не възприемат като реален риска от наказание.

Една от причините за ниското ниво на покритие на лицензирането в сферата на публичното изпълнение на музикални произведения в търговските обекти е отсъствието на убедителен превантивен ефект на държавната санкционна политика. Контролът от страна на държавата защитава значими обществени интереси – културното развитие, справедливото възнаграждение на творческия труд и конкурентната икономическа среда. Авторското право традиционно се приема като баланс между интересите на автора и обществото, а държавата е пазителят на този баланс. Обоснованата аргументация в правната литература подкрепя тезата, че държавната намеса е не само оправдана, но и наложителна, когато става дума за закрила на интелектуални продукти. Отказът на държавата да санкционира нарушенията, би означавал отказ от правовия ред и би изпратил грешен сигнал както към нарушителите, така и към носителите на права. По тези причини българската държава чрез своите компетентни органи (МК, МВР, съдебната система, общините) трябва системно да упражнява и когато е необходимо, да засилва административния контрол по спазване на ЗАПСП. Това е в съответствие с конституционните норми и с обществената функция на авторското право като гарант за развитието на културата и творчеството в интерес на обществото.

БЕЛЕЖКИ

¹ ПОПОВ, В.; АРНАУДОВ, П., 2025. Санкция по чл. 172а от Наказателния кодекс. *PopovArnaudov.bg* [online], [прегледано на 17.07.2025]. Достъпно на:

<https://popovarnaudov.bg/statii/sankcija-po-chl-172a-ot-nakazatelnija-kodeks/>.

² Кой носи отговорност при нарушаване на авторски и сродни на тях права?

TrudiPravo.bg [online], [прегледано на 21.07.2025]. Достъпно на:

<https://trudipravo.bg/izbrani-statii/koi-nosi-otgovornost-pri-narushavane-na-avtorski-i-srodni-na-tyah-prava/>.

- ³ Пак там. В цитирания източник членът е 94, но при смяната на номерацията при промяната от 2018 г. се променя на 94ю.
- ⁴ Закон за административните нарушения и наказания (ЗАНН), чл. 28, ал. 1; Наказателен кодекс (НК), чл. 179а, ал. 6.
- ⁵ Бернска конвенция за закрила на литературните и художествените произведения (БК), чл. 36.
- ⁶ Споразумение за търговските аспекти на правата на интелектуална собственост (ТРИПС), чл. 41, т. 1.
- ⁷ ИРА, 2025. *Special 301 Report on Copyright Protection and Enforcement*. Washington, D.C.: International Intellectual Property Alliance, p. xii. Достъпно на: <https://www.iipa.org/reports/special-301-reports/>.
- ⁸ Директива (ЕС) 2019/790, съображения 2, 5 и 6 от Преамбюла.
- ⁹ Statute of Anne, 1710. An Act for the Encouragement of Learning. United Kingdom.
- ¹⁰ Директива 2004/48/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 29 април 2004 г. относно упражняването на права върху интелектуалната собственост.
- ¹¹ Особено проблемни се оказаха мащабните реформи, като Директива 2014/26/ЕС за колективното управление на права (транспонирана с над двегодишно закъснение) и двата ключови акта от 2019 г. – Директива 2019/789 и Директива 2019/790, които бяха въведени едва в края на 2023 г. след повече от двегодишно забавяне (б. а.).
- ¹² Наказателноправна защита на интелектуалната собственост. *BulgarianLaw* [online], [прегледано на 19.07.2025]. Достъпно на: <https://shorturl.at/NzCfh>.
- ¹³ Например свободно използване за цитиране, научни цели, задължително колективно управление на права (КУП) при кабелното препредаване (б. а.).
- ¹⁴ Разширяване на действието на споразумението за отстъпване на права на ползватели и по отношение на правоносителите, които не са членове на представителната организация за колективно управление на права (ОКУП).
- ¹⁵ Наказателноправна защита на интелектуалната собственост. *BulgarianLaw* [online], [прегледано на 19.07.2025]. Достъпно на: <https://shorturl.at/NzCfh>.
- ¹⁶ Пак там.
- ¹⁷ Например системно неплащане на музика в търговски обекти, масово използване на пиратски софтуер, неразрешено излъчване на филми и радио- или телевизионни програми и др. (б. а.).
- ¹⁸ НК, чл. 93, т. 9; ЗАНН, чл. 28, ал. 1.
- ¹⁹ Закон за авторското право и сродните му права (ЗАПСП), чл. 97, ал. 2.
- ²⁰ НК, чл. 172а.
- ²¹ ЗАПСП, чл. 98, ал. 2, т. 8.
- ²² ЗАПСП, чл. 98в, ал. 1.
- ²³ Държавен вестник, бр. 28 от 2018 г., в сила от 30.12.2018 г.
- ²⁴ По смисъла на чл. 3, ал. 2 от Закона за туризма.
- ²⁵ ЗАПСП, чл. 98в¹, ал. 2.
- ²⁶ ВЛАДИМИРОВ, Вл., 25.09.2024. Музиката играе все по-важна роля в икономиката на страната. *Focus News* [online], [прегледано на 25.09.2025]. Достъпно на: <https://www.focus-news.net/novini/Bylgaria/Vladimir-Vladimirov-PROFON-Muzikata-igrae-vse-po-vazhna-rolya-v-ikonmikata-na-stranata-2275208#>.
- ²⁷ Изключение правят някои общини, като Етрополе: вж. Съобщение за правомощията на кметовете съгласно чл. 98 в¹ от Закона за авторското право и сродните му права. *Balkanec.bg* [online], [прегледано на 23.10.2025]. Достъпно на: <https://balkanec.bg/saobshthenic-za-pravomoshtiyata-na-kmetovete-saglasno-chl98-v1-ot->

zakona-za-avtorskoto-pravo-i-srodnite-mu-prava-42509.html#; Сърница: вж. Важното съобщение до собствениците, стопанисващи туристическите и търговските обекти на територията на община Сърница. *Sarnitsa.bg* [online], [прегледано на 24.10.2025]. Достъпно на: <https://www.sarnitsa.bg/новини/1131-важно-съобщение-до-собствениците-стопанисващите-на-туристическите-и-търговските-обекти-на-територията-на-община-сърница>; Стара Загора: Община Стара Загора, 2025. Авторско право за озвучаване на обекти. В: *Starazagora.bg* [online], [прегледано на 24.10.2025]. Достъпно на: <https://www.starazagora.bg/bg/avtorsko-pravo-za-ozvuchavane-na-obekti/>.

²⁸ МИНИСТЕРСКИ съвет, 2025. Проект на Закон за изменение и допълнение на Закона за авторското право и сродните му права. *Портал за обществени консултации* [online], [прегледано на 10.07.2025]. Достъпно на: <https://www.strategy.bg/publicconsultations/View.aspx?lang=bg-BG&Id=3960>.

²⁹ Министерство на културата срещу „АЛФА-40“ ЕООД – Решение № 109/25.07.2025 г. по АНД № 203/2025 г. на Районен съд – Несебър; Министерство на културата срещу „ЕЛ-ГЛОБАЛ“ ООД – Решение № 3220/04.04.2025 по КАНД № 2870/2024 г. на Административен съд – Пловдив; Министерство на културата срещу „КРЕСЕО“ ЕООД – Решение № 55/12.07.2024 по АНД № 190/2024 г. на Районен съд – Царево; и др.

³⁰ На адреса по регистрация, чрез публично уведомление и др. (б. а.).

³¹ ПОПОВ, В.; АРНАУДОВ, П. Правото на автора като инструмент за ограничаване на конкуренцията. В: *PopovArnaudov.bg* [online], [прегледано на 24.10.2025]. Достъпно на: <https://popovarnaudov.bg/statii/pravoto-na-avtora-kato-instrument-za-ogranichavane-na-konkurencijata/>.

³² ТРИПС, чл. 61.

³³ Съображение 1 от преамбюла на Директива 2004/48/ЕО.

³⁴ НК, гл. III, раздел VII.

³⁵ ПРА, 2025. *2025 Special 301 Report on Copyright Protection and Enforcement*. Washington, D.C.: International Intellectual Property Alliance. Достъпно на: <https://www.iipa.org/reports/special-301-reports/>.

³⁶ WIPO, Advisory Committee on Enforcement (ACE), 2017. *Study on Approaches to Online Trademark Infringements – Executive Summary (WIPO/ACE/12/9 REV.2)*. Geneva: World Intellectual Property Organization (Advisory Committee on Enforcement, 12th Session, 4 – 6 Sept 2017). Достъпно на: https://www.wipo.int/edocs/mdocs/enforcement/en/wipo_ace_12/wipo_ace_12_9_rev_2-executive_summary1.pdf.

³⁷ Такава е ситуацията в сферите на публичното изпълнение на музика в търговски обекти и частното копиране у нас.

ЛИТЕРАТУРА

ЗАГОРОВ, В., 2013. Из история на авторското право в България (1878–1948). *Библиотека: списание за библиотечна теория и практика*, № 20, 1, 25–34. ISSN 0861-847X.

МЕЛИКОВ, М., 2025. Справедливо възнаграждение на артистите-изпълнители – теоретична основа и актуални проблеми. *Икономическа мисъл*, 70 (2), 242–266.

САРАКИНОВ, Г., 2007. *Авторското право и сродните му права в Република България*. София: Сиби.

- ACEMOGLU, D.; ROBINSON, J. A., 2012. *Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity, and Poverty*. New York: Crown Publishers.
- FUKUYAMA, F., 2014. *Political Order and Political Decay: From the Industrial Revolution to the Globalization of Democracy*. London: Profile Books.
- WIPO, 2010. *THE ARTS AND COPYRIGHT 2010*.

REFERENCES

- ZAGOROV, V., 2013. Iz istoria na avtorskoto pravo v Bulgaria (1878–1948). *Biblioteka: spisanie za bibliotechna teoria i praktika*, № 20, 1, 25–34. ISSN 0861-847X.
- MELIKOV, M., 2025. Spravedlivoto vaznagrazhdenie za artistite-izpalniteli – teoretichna osnova i aktualni problemi (“Equitable Remuneration” for Performers – Theoretical Basis and Current Problems). *Economic Thought Journal*, 70 (2), 242–266 (in Bulgarian). <https://doi.org/10.56497/etj2570206>.
- SARAKINOV, G., 2007. *Avtorsko pravo i srodnite mu prava v Republika Bŭlgariya*. Sofia: Sibi.
- WIPO, 2010. *THE ARTS AND COPYRIGHT 2010*.

STATE AND ADMINISTRATIVE CONTROL OVER COPYRIGHT IN BULGARIA

Abstract: *This article examines the role of the state in the protection of copyright in Bulgaria through administrative and criminal mechanisms. It analyzes the legal framework and the country’s constitutional, international, and European obligations, which mandate effective, proportionate, and deterrent measures against infringements. Particular attention is paid to administrative liability under the Copyright and Related Rights Act (CRRA/ZAPSP), considering it a key instrument for addressing widespread “routine” violations. The author also emphasizes the economic significance of copyright, which serves not only the interests of creators but also society by promoting cultural production and innovation. The article presents the regulatory framework for control, including the role of the Ministry of Culture, the Ministry of Interior (MoI), and the municipalities. Existing deficiencies are analyzed, such as a lack of consistency, weak initiative at national and local levels, and an insufficient number of control actions, which leads to a mass disregard for the law and fosters a sense of impunity. The article defends the thesis that the withdrawal of the state from control would contradict fundamental legal principles and Bulgaria’s international commitments. It argues for the strengthening of administrative control as a necessary measure for effective enforcement and the protection of the cultural and economic environment. State intervention is determined to be legitimate, justified, and imperative in the context of widespread copyright infringements.*

Keywords: *State control over copyright and related rights; administrative control; Copyright and Related Rights Act (ZAPSP); Ministry of Culture; intellectual property; public performance of music; unlicensed use*

Boris Bonchev, PhD Candidate

University of Library Studies and Information Technologies

119 Tsarigradsko shose Blvd.

1784 Sofia, Bulgaria

ORCID: 0009-0004-3411-808X

E-mail: bonchev@live.com; b.bonchev@unibit.bg

ИСТОРИЯ НА КНИГАТА
BOOK HISTORYПЛОВДИВ КАТО ЦЕНТЪР НА КАТОЛИЧЕСКАТА ПЕЧАТНА
КНИГА: ОРДЕНИ, ИЗДАТЕЛИ И ПЕЧАТНИЦИ (1878–1944)

Камелия Планска-Симеонова

Университет по библиотекознание и информационни технологии

<https://doi.org/10.70300/ZwfE6alENppvX>

Резюме: Целта на настоящата статия е да изследва мрежата от автори, издателства и печатници към Софийско-Пловдивската епархия. Книжовната дейност на членовете на църковната област, насочена към духовните нужди и религиозното възпитание на католическата общност в област Пловдив, представлява аспект от културния и интелектуален живот, който към момента е получавал по-ограничено изследователско внимание, особено по отношение на следосвобожденския период. В същия контекст се разглеждат и дружествата и организациите, ангажирани с издателска и печатарска дейност в полза на общността. Настоящото изследване се основава на данни, извлечени от библиографския репертоар на научно-спомогателната платформа „Католическа книга (1878–1944)“, които са систематизирани и допълнени чрез проучвания, извършени в Народната библиотека „Иван Вазов“ – Пловдив, и Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“.

Ключови думи: Пловдив; автори; католически книги; издатели; печатници

Въведение

Периодът между 1878 и 1944 г. бележи важен етап в развитието на българското книгоиздаване и книгопечатане, когато процесите на модернизация и комерсиализация в издателската дейност отразяват по-широките социални, културни и икономически трансформации в новоосвободената държава. След провеждането на Берлинския конгрес и административното обособяване на Княжество България и Източна Румелия, в страната се формират няколко значими регионални печатарски центъра – София, Велико Търново, Русе, Варна и Свищов в северната част, и Пловдив, Сливен и Стара Загора на юг (Zagorov 2014). В тази динамична обстановка се вписва и развитието на католическата печатна книга от края на XIX и началото на XX век, когато религиозната общност добива по-ясна издателска концепция и достига по-широка аудитория. До Освобождението тяхната издателска продукция е ограничена по обем, а неуспехът на унията с

Римокатолическата църква временно преустановява издаването на книги. Възстановяването на издателската дейност на общността след 1878 г. се свързва с укрепването на католическото духовенство и с новите политики на Ватикана спрямо приобщеното към Западната църква население на Балканите.

За централизирането на издателските процеси на католическата книга в Пловдив има отношение и областното разпределение на католическите епархии в България. Най-рано в Пловдив се интегрират представителите на западния обред, които принадлежат към Софийско-Пловдивската и Никополската епархия, обособени като териториално-административни единици още от XVII век (Miletich 1904, 189–192). По-късно в града основават енория и членове на източния обред, които първоначално са представявани от Македонския и Тракийския апостолически викариат. В най-ранната си структура те имат ролята да подкрепят и организират католическите общности, останали в рамките на Османската империя. След края на Първата световна война значителна част от населението на Източна и Западна Тракия се завръща по българските земи, а двата викариата са разтърсени от военни и политически конфликти. Последвалото разтрогване на институционалните звена на Католическата църква става причина през 1926 г. с декрет на Рим да се основе Католическата Софийска апостолическа екзархия, която наследява функциите на двата викариата (Eldarov 2002; Elenkov 2004). Посочените административно-териториални особености оказват непосредствено влияние върху характера и разпространението на тяхната книжовна дейност в България, но българската ретроспективна библиография не отразява пълната картина на българо-католическите издания от следосвобожденския период (Angelova 2024a, b). Настоящата статия цели да запълни тази празнина чрез системен анализ на структурите и печатниците в област Пловдив, ангажирани с публикуването и разпространението на католически книги в периода 1878–1944 г.

Пловдив като административно-географски и интелектуален център на българските католици

Интензивните процеси по време на Българското възраждане и геополитическите промени в Османската империя определят Пловдив като един от най-значимите градове за развитието на католическата книжовност и култура още през XIX век. Този процес следва да бъде анализиран в контекста на чуждестранното мисионерско движение, тъй като утвърждаването на града като книжовно средище е резултат от дългогодишна стратегия, привнесен опит и целенасочена интелектуална дейност от страна на водещите фигури в католическата конфесия у нас.

Като преломен момент за концентрирането на католическото влияние в Пловдив можем да посочим пристигането на Францисканския орден на капучините през 1841 г. под ръководството на Андреа Канова. Той продължава дейността на дотогавашния викарий, Иван Птачек, от братството на

лигуористите, която не се увенчава с особен успех при устройването на католическата общност в Пловдив. Под ръководството на монсињор Канова се постига значителен напредък по отношение на градската среда (формира се католически квартал около катедралата „Св. Лудвиг“), издайства се султанско разрешение за строежа на храмове в Пловдивска област, като по този начин се сплотява католическото население (Miletich 1904, 188–193; Elenkov 2002, 28–27; Eldarov 2004, 30–35).

Най-изявено представителство на латинския обред в Пловдив имат монасите от братството на успенците. Те избират града за свой основен пункт и през 1861 г. с благословията на папа Пий IX основават общност на католиците от източен обред под управлението на Емануил д’Алзон. Пряко съдействие му оказват Александър и Яков (Жак) Шилие, както и Петър Декан (Angelov 1929, 156). Членовете на ордена имат множество книги, издадени в Пловдив, и малка част от тях са включени в ретроспективната библиография на Софийско-Пловдивската епархия (Giev 1936, 147–151). Въпреки общите им начинания обаче братята успенци твърдо определят местонахождението на своя издателски център в Сливен (Kiril 1929, 85–86).

Въпреки различните си литургични и исторически традиции ордените от западния и източния обред изпълняват в синхрон необходимите стъпки за цялостния прогрес на католицизма в областта. За пример ни служи образователната мрежа, която е формирана в рамките на тяхното взаимно разбиране – учебни заведения от XIX век, които дълги години ще играят важна роля в изграждането на българо-католическите интелектуални кръгове. По-известните образователни центрове на територията на Пловдив са началното училище за момчета „Св. Андрей“, девическото училище „Св. Йосиф“, колежът „Св. Августин“, Католическата семинария и други по-малки техни клонове (Selimov 1929, 66–73). Освен стандартните предмети, в католическите образователни институции се изучават и дисциплини, свързани с богословието, което изисква наличието на специализирани учебници и теологически трудове в унисон с литургичната традиция на католицизма. Те са особено необходими най-вече за Католическата семинария на капуцините в Пловдив, където се подготвят свещеници и учители. Тя е ключово средище, което свързва местните кадри с католическите центрове на Запад. Естеството на образованието и връзките с римокатолическите институции в Европа са причина редица българи да бъдат изпратени да следват в Рим. Посочените предпоставки усилват влиянието на Запада и неминуемо рефлектират върху съдържанието на книгите, които се използват в учебните заведения – превеждат се все повече чужди автори: класически теолози на Римокатолическата църква, педагози, богословски текстове и литургични книги. Резултатът е видим и при концепциите на периодичния печат за българо-католици, които са възприети почти дословно от вестници и списания на вече утвърдени френски издателски къщи (Zagorov 2025). По тази линия можем да твърдим, че формирането на

интелектуалните среди и издателските концепции на католиците в Пловдив са плод на взаимодействие между местни и чуждестранни фигури. Те заедно моделират читателския, педагогическия и верския профил на местното население и на своите възпитаници, съчетавайки локалните особености със западните тенденции. Именно този кръговрат формира ядрото на местния интелектуален елит и осигурява устойчив поток от български, преводни и чужди книги и учебни пособия. Те се съхраняват в библиотеките на учебните заведения, църквите и манастирите в града и в областните по-малки градове, както свидетелстват институционалните печати в екземплярите от фондовете на Регионална библиотека „Захарий Княжески“ – Стара Загора и на библиотеката на отците успенци при храм „Св. Възнесение Господне“ – Пловдив (Angelova 2025).

Изградената образователна инфраструктура играе ролята на посредник в културния обмен между западноевропейската и източната духовна традиция и утвърждава позицията на областта като ключов книжовен център на католиците в Южна България.

Автори, издатели и печатници в Софийско-Пловдивската епархия

Софийско-Пловдивската епархия заема водещо място в учредяването на основополагащи за общността социални, образователни и духовни пространства, както и по отношение на издателски дейности. В периода XIX–XX век от името на епархията се отпечатват много издания от съществено значение за католическата общност в България. Издателската им продукция е частично представена от отец Георги Гиев, който обединява отпечатаните заглавия в общ списък за всяка една епархия или орден. В неговата библиография присъстват книгите от най-ранния етап на формиране на структурата на диоцеза, от средата на XIX век до Освобождението (Giev 1936, 147–151). Книгите, издадени дотогава, са написани на характерния за българите павликянски правопис с латинска азбука – книжовна норма, специфична за диалекта на католическите общества от западен обред в Пловдивската област. Сред основните автори са Андреа Канова, Карло Поотен, Цецилий Бриньоне, Андрей Пастори, Едуард Валпа, Франческо Рейнаути, Яко Яковски, Петър Арабаджийски – личности, които са асоциирани със застъпничеството си пред османските власти и заслугите си за популяризирането на католицизма в областта. Географските точки на отпечатване на по-ранната продукция са разпределени основно през 1844–1878 г. в Истанбул и Рим, но в голяма част от тях има фиксирана аудитория още на заглавната страница – *za kristianete od filibeliskata Darxiava*, или по-конкретно за християните от Софийско-Пловдивската епархия. В съдържателен аспект книгите са фокусирани върху вероучението, нравоучението, обредността, агиографиите на ключови за католицизма светци и двуезични българо-италиански речници. Макар тези издания да са отпечатвани в отдалечени географски зони, единните пропагандни практики в тях са ясно

различими. Авторите на книгите и сборниците често се цитират един друг, имат ясно обособена целева група от читатели и фундаментални четива, които да помогнат на новоприобщиците католици, а също да съдействат за присъединяването на още. Главната институция, която подпомага съсловието от католически интелектуалци от българската диаспора в Рим, е Светата конгрегация за разпространение на вярата (*Sacra Congregatio de Propaganda Fide*). Целта на Конгрегацията е да управлява и финансира мисионерската дейност на Римокатолическата църква, а също и да поема контрол върху висшето образование на кадри от различните държави, какъвто е случаят на българите Яков Яковски и Петър Арабаджийски (родом от Калъчли), на които впоследствие е възложена енорията в село Балтаджи, и много други. Изданията, отпечатани в Рим, притежават всички представителни атрибути на римокатолическа цензура в паратекстовете си – в края и в началото е обособена т.нар. имприматура, който представлява официално разрешение за публикация.¹ Тя съдържа два компонента: *Nihil Obstat* (от лат. *няма пречки*) – становището на местния апостолически наместник (епископ), с което той апробира догматическата праведност на съдържанието, и *Imprimatur* – от по-низшестоящи в клира лица, чрез който се позволява текстът да бъде отпечатан и разпространяван от името на Римокатолическата църква. Изданията, отпечатани от западните католически духовници в Истанбул, не притежават подобни атрибути, макар съдържателното естество, книжовната норма и целевата група да са идентични. При тях интересната характеристика произлиза от това, че са отпечатани в печатницата на Драган Цанков при Униатския орден на лазаристите в „Галата“, което е свидетелство за ранно издателско сътрудничество между двата обреда (Angelova 2023).

Поради неясни обстоятелства публикационната дейност в Софийско-Пловдивската епархия прекъсва за близо две десетилетия и се възобновява през 1883 г. Важно е да се отбележи, че от този момент насетне издаваните книги са написани на български книжовен език, а не на павликянски правопис или наречие. Промяната може да се дължи на все по-ясните и строги правила на езиковата норма, задавана от страна на държавата, или да се основава на решение, взето от самата католическа общност, с цел разширяване на аудиторията и улесняване на приобщаването към Католическата църква на лица, които не припознават павликянското наречие. Като основни фигури до първото десетилетие на XX век изпъкват имената на Йосиф Ружин, Михаил Миров, Иван Спасов, Йосиф Начов. Изброените католически дейци са едни от първите активни следосвобожденски интелектуалци, които са получили образованието си в Пловдив.

Йосиф Ружин (1856–1899) и Иван Спасов (1856–1924) учат в общинското училище, създадено от Яков Яковски, след което продължават да следват в Пловдивската семинария. Те са ръкоположени за свещеници в село Балтаджи² през 1879 г. и впоследствие са издигнати в длъжност като

енористи в Пловдив. От името на Софийско-Пловдивската епархия Ружин издава голям и малък катехизис (1891) и един буквар (1883). В българската ретроспективна библиография не са регистрирани официално нито един от двата катехизиса – те фигурират само в библиографията на отец Георги Гиев (Kalendar 1836, 147). Според данни от Иван Плачков, Ружин има още едно издание: „Катехизис или християнска наука за българо-католиците“ от 1883 г., което е упоменато на титулната страница като втора част на третото преработено издание (Plachkov 2025, 180). Този случай нагледно демонстрира в колко малка степен са обработени библиографски българските католически книги, особено тези от края на XIX век. Ружин е преводач от италиански на важния за общността труд „Вечни истини“ на Алфонсо Мария де Лигуори – заглавието е преиздадено три пъти (1896, 1899, 1922) в неговия превод. Първото издание е реализирано с иждивението на Роберто Менини, а третото е публикувано от Дамян Гюлов в издателството на „Добър печат“. Малко преди смъртта си Ружин превежда и сборника „Кратки размисления за всички дни от годината“ (1898) на Менини. Неговият съгражданин и енорияш Иван Спасов публикува три катехизиса – голям, малък и един за деца, през 1906 г.

Михаил Мирев (1859–1923) е възпитаник на Одринската католическа гимназия на възкресенците и следва богословие във Висшата духовна семинария в Истанбул. Той става енорийски свещеник в село Топузларе, където открива частно католическо училище, след което е въздигнат за архиепископ в Цариград.³ Макар Мирев да се причислява към алумни кръга на източния обред, той фигурира в библиографията на Софийско-Пловдивската епархия изключително активно, което е пореден пример за силния контакт между двете представителства. Той също така се изявява като цензор в изданията на Одринската католическа гимназия („Да ходим на литургия“, 1909). Михаил Мирев има почти сходен авторски и преводачески опит като на Йосиф Ружин, но той превежда трактатите на католическия апологет Луи-Гастон Адриан де Сегюр. Издал е и един свой сборник: „Назидателни примери“ (кн. 1–2, 1900–1901).

Отец Йосиф Начов (1876–1936) е друг член на епархията, който се занимава с преводаческа дейност, макар и с по-малък интензитет. Той се числи към Ордена на капуцините и е ръкоположен като свещеник в село Житница през 1898 г. (Nashite 1936, 140). Начов превежда основополагащия трактат „Третият ред на свети Франциска от Асизи“ – за светеца, който основава Францисканския орден и съответно Ордена на малките братя капуцини. Изданието е отпечатано с иждивението на главния настоятел на капуцините Бернард от Андермат и е от изключително значение за ордена, както показва и пространната рецензия в имприматура на Йероним Яръков. Той е автор и на ръководството „Практичен начин как да се изповядваш“ (1902).

Сред най-продуктивните автори в библиографията на епархията е Андрей Иванов Петканов, чието име не се споменава в по-фундаменталните

трудове, посветени на католическата духовност у нас. След подробен преглед на годишнините на периодичните издания с летописни рубрики, за личността му не се открива никаква информация, което е необичайно. При преглед на неговите издания се вижда, че той упоменава професионалния си статус на заглавните страници, но и по тях не личи да е пряк участник в процесите на Католическата църква или да е член на дадено братство.⁴ От книгите му се разбира, че през 1912 г. той е учител по латински език в Ямболската педагогическа гимназия, през 1918 г. е преподавал в III Софийска мъжка гимназия, през 1920 г. – в I Софийска мъжка гимназия, а според последните му учебници по латински през 1930–1931 г. отново преподава в III Софийска мъжка гимназия (Petkanov 1912, 1918, 1920, 1930). Петканов е автор на есхатологични и религиозни нравоучителни трактати, възпитателни трудове за деца и ръководства по изучаване на латинска граматика. В тях той не се асоциира с дадена християнска деноминация и единствените косвени доказателства, че изповядва западна доктрина, са предпочитанието му да цитира трактати на западни философи и богослови, познанията му по латински език и присъствието му в списъка с издания на епархията.

Спорадично се срещат и имената на интелектуалците Франциск Пачов, Георги Гиев, Йероним Яръков, Амброзий Комаров, Изидор Начов и други автори, които са по-известни с публицистичната си дейност в сп. „Поклонник“ и Календар „Св. Св. Кирил и Методий“.

Други интересни тематични аспекти в издателската дейност на епархията представляват полемичните публикации, агиографиите, уставите и календарите. Полемиките са важен елемент от отстояването на статута и публичната защита на всяка институция или вероизповедание. Едни от публичните дебати, които се открояват като ключови реторични мотиви в библиографията на епархията, са споровете с гръцкото духовенство. Пример за такива брошури са „Погребението на гръцката мегаломания“ на Салвадор Ашиков и „За съединението на църквите: Отговор на окръжното писмо на цариградския гръцки патриарх“ в превод на Й. Ружин. Сред дебатите на тема уния популярни брошури са „Съединението на българската православна църква с католическата църква възможно ли е?“, която е анонимна, но има предположения, че е писана или вдъхновена от възгледите на Роберт Менини (Eldarov 2002, 74).⁵ Една от най-известните брошури на политическо-религиозна основа е ответният отговор на католическото духовенство към Георги Данаилов „Професор Данаилов изобличен: Отговор на топтанджийски обвинения“ (1926). Георги Данаилов е политик със силно изразени антикатолически позиции, чрез които се стреми да ограничи правата на деноминацията на държавно равнище, и има сериозен спор с клира на Никополската епархия (Eldarov 2002, 158).

Агиографската литература също играе важна роля за формирането на религиозната общност на българо-католиците. Литературният жанр, посветен на живота и мъченичеството на светците, предлага на читателя не просто

историко-биографичен наратив, а колективна норма на канонично поведение и идеали. Сред емблематичните за епархията агиографски текстове са „Житие на св. Антона от Падува“, „Житие на св. Зита“, „Св. Рита от Касия, покровителка на отчаяните положения“ и други класически жития. Любопитен образец представлява текстът „Посещението ни на Тереза Ньоймания“, считана за мистик и стигматик от Католическата църква. Към момента Терез Ньойман все още не е канонизирана, но е призната с титлата „Божий слуга“, което я прави легитимен и потенциален избор за определянето ѝ като светица от църквата.⁶ Католическите календари заемат специално място в ежедневието на вярващите. Те съдържат синтезирана информация относно датите на всички католически празници (фиксиранни и подвижни) и чествания в рамките на календарната година. Традиционно представят актуални новини около големи събития, като гостувания, шествия, отваряне на нови образователни и културни институции, статии от възпоменателен, исторически или краеведски характер, които касаят пряко духовния живот на общността. Най-известното издание в тази сфера е Католически календар „Св. св. Кирил и Методий“, който излиза 27 години. Не толкова пространни и популярни календарчета са тези на българо-католическото самообразователно и просветително дружество „Пробуда“ в гр. Пловдив, изданието на младежкото дружество „Св. Луис Гонзага“, Католическо календарче „Св. Андрей“ (на едноименното училище в Пловдив), Католическо календарче „Смях и яд“ и др. Характерното при тях е, че съдържат по-малко рубрики в по-ограничен тематичен спектър, който обикновено обхваща новостите за дружеството и неговите членове. Друга черта на тези дружествени календари е липсата на системност – излизат или за кратко, или нередовно.

Публикуването на устав е в основата на дейността на всяка организация, институция или дружество. Съвсем естествено уставите присъстват в библиографията на Софийско-Пловдивската епархия като издания, важни за дейностите, правилата и задълженията на членовете на дадено учреждение. С публикувани регламенти разполагат Пловдивското българо-католическо благотворително дружество „Св. св. Кирил и Методий“, „Св. Луи Гонзага“, „Св. Цецилия“, католическото дружество „Вечен дом“, Българо-католическото женско благотворително дружество и българо-католическото самообразователно и просветително дружество „Пробуда“ в Пловдив.

Драматургичните произведения също бележат своето присъствие в издателското портфолио на епархията. Те са от градивно значение за разнообразието на масово-културните мероприятия на католическата общност в област Пловдив. Представления на различни пиеси са се състояли в Народно читалище „Св. св. Кирил и Методий“ в Калъчли, читалище „Петър Богдан Бакшев“ в Секирово, както и в по-малки католически дружества, като „Св. Цецилия“ и др. (Plachkov 2025, 153, 184; Eldarov 2002, 225). Интересни образци, селектирани в списъка, са „Бедност и честност: Поучи-

телна сцена в 1 действие“ на Българо-католическо училище „Св. Андрей“ в Пловдив, преводната пиеса „Откраднатата гъска: Комедия в 2 действия“ на Българско католическо младежко дружество „Св. Луи Гонзага“ и двете по-драматургични творби на Стефан Караджов „Калоян: историческа трагедия в 5 действия“ и „Най-малкият: Драма в 5 действия“. Прави впечатление, че макар и малобройни, асоциираните с епархията печатни пиеси се отличават на ниво обхватност, жанр, авторство и издател. „Бедност и честност“ и „Откраднатата гъска“ представляват кратки поучителни пиеси, които вероятно са побългарен алтернативен вариант на чужда творба. Те са издадени от името на местни католически институции и вероятно служат за представления с по-тесен кръг посетители. От друга страна, налице са авторските драми и трагедии на Стефан Караджов, които многократно надминават обема на посочените училищни пиеси и са отпечатани от големите столични печатници „Франклин“ и „И. Немечек“. Караджов има значим принос за католическата публицистика, за която той дълго време е отговарял като главен редактор във вестник „Истина“ на Комитет „Добър печат“. Той има православно богословско образование, но при специализацията си в Италия приема католицизма. Собственик е на книжарница за италианска литература в центъра на София. Като успешен публицист и италиански възпитаник, той има пряко участие в дейността на културния институт „Опера Италиана Про Ориенте“ („Италианско дело за Изтока“) – институт, който също развива издателска дейност (Eldarov 2002).

„Опера Италиана Про Ориенте“ е чуждестранен институт, основан в София от ватиканския дипломат Франческо Галони. Институтът разполага с отлична материална база и се занимава с благотворителност и разпространение на италианския език и култура. Той основа девически пансион на монахините благовещенки с богата библиотека (Italiansko delo 1929). Публикационната активност на института не се отличава с особен интензитет и разнообразие, но трябва да се има предвид, че тази тема не е проучвана в детайли. Институтът издава списанието „Нови хоризонти: Месечно списание на Про Ориенте за обществени проблеми, литература и изкуство“, което излиза едва две години. Публикува една пропагандна брошура за девическия пансион и два лекционни курса на Стефан Караджов – „Социалният въпрос: Либерализъм, социализъм, болшеvizъм, анархизъм, християнство“ (1934) и „Повикът на нашето време“ (1935).

В книжовната история на Софийско-Пловдивската епархия силно авторско присъствие имат братята Козма и Дамян Гюлови, както и Кирил Тосков, които се занимават с Комитет „Добър печат“. Комитетът развива активна издателска дейност и от негово име се публикуват важни за духовния живот на общността четива, като „Подражание на Исуса“ на Тома Кемпийски, „Величието и добродетелите на пресвета дева Мария по книгата на каноника Ж. Мийо и на други писатели“, „Мисли върху страданието на Исуса Христа“ и др. Издават се историческите съчинения на Антон

Марков („Покръстване на сегашните българи-католици в Свищовско и Пловдивско“, 1935), Александър Йосифов-Бохачек (биографията на епископ Филип Станиславов, 1612–1674, 1937) и ключовата преводна кореспонденция „Епохата на Асеновци, Писмата на Калояна до папа Инокентий III“ на Стоян Шангов. „Добър печат“ превежда и разпространява папските енциклики, както и множество учебници по вероучение за различните класове. Не на последно място, Комитетът издава и преводна художествена литература, сред която „Окото на Алпите“ и „Пазачът на диви кози“ на Себастиан Ригер⁷, множество от повестите на Кристоф фон Шмид⁸, историческите романи на Йозеф Шпилман и др.⁹

„Опера Италиана Про Ориенте“ и Комитет „Добър печат“ са двете основни католически издателства, припознати с продукцията си в библиографията на Софийско-Пловдивската библиография, и това се потвърждава от извършените библиографски изследвания по темата (Giev 1936, 147–151; Giev 1938, 99–102). Налице са плахи опити за издателски инициативи от страна на някои дружества, но те са мимолетни, а отпечатаните издания – малобройни. В по-голямата си част книжовната продукция на епархията е резултат от самостоятелна инициатива на отделни автори, чиито текстове се апробират официално от римокатолическата църковна цензура в лицето на висшестоящ духовен служител и се отпечатват в различни печатници, основно в Пловдив и в София.

Най-често и продължително срещана сред изходните данни на изследваните книги е Търговска печатница, която печата текстове за българо-католическото общество от създаването си до 1940 г.¹⁰ Сдружението е образец за успешна печатарска дейност, с изключително богат набор от заглавия и институции, които предпочитат избора на поръчковия печат и не упражняват собствена издателска дейност. Други печатници, които се ползват по-често за книгите на Софийско-Пловдивската епархия, са Дружествена печатница „Съгласие“, печатница „Юнион“, Дружествена печатница „Единство“, печатница „Юг“, печатница „Нова заря“, Дружествена печатница „Труд“, Централна печатница, печатница „Гутенберг“ и др. Всяка от посочените печатници реализира изданията на различаващи се по характер и дейност дружества и комитети – занаятчийски, религиозни, търговски, банкови, благотворителни и др. Не се наблюдават предпочитания от страна на по-активно публикуващите католически автори към някоя от посочените печатници, с изключение на Комитет „Добър печат“, който видимо фаворизира като свои партньори печатниците „Юнион“ и Търговска печатница.¹¹

С оглед на извършените наблюдения можем да твърдим, че в Софийско-Пловдивския диоцез се поддържа устойчива и съвсем целенасочена система с необходимия авторски и интелектуален капацитет и добри възможности за реализиране на сравнително обемна печатна продукция. Налице са всички необходими предпоставки – духовници с отлично образо-

вание, набор от преводни и български текстове и ангажиран кръг, който да ги реализира в полза на духовните потребности на обществото. Ясно са видими и зоните на западно влияние, които рефлектират пряко върху издателските дейности и формирането на читателския профил на българите католици. В резултат на целенасочената пропагандна дейност следват съвсем естествен напредък и ясно дефиниране на област Пловдив като важен и дългогодишен книжовен център на българо-католиците до смяната на властта през 1944 г. От този момент нататък добре разработените процеси и контакти с външни партньори плавно се преустановяват, докато публикационната активност стихва напълно, а свободният прочит на постигнатото дотогава се забранява от държавата дори в рамките на институционалната памет.¹²

Спонсориране на научното изследване

Тази публикация е реализирана по проект „Печатната българо-католическа книжнина в системата на българското книгоиздаване (1878–1944)“ с Договор № КП-06-М80/1 от 07.12.2023, финансиран от Фонд „Научни изследвания“, с ръководител гл. ас. д-р Габриела Петрова Ангелова.

БЕЛЕЖКИ

¹ Уточнява се, че изразните средства *цензура* и *пропаганда* в тази публикация не се употребяват в пейоративен контекст. Те са използвани, както предполага тяхната изначална функция – да *верифицират* каноничността на даден текст и да *разпространяват* идейната концепция на католическата вяра с пропагандните механизми на словото и печата, които считат за легитимни.

² Прави впечатление, че значителна част от споменатите католически интелектуалци са родом от село Балтаджи, чиято територия днес е квартал на град Раковски. Сред балтаджишкия интелектуален кръг спадат Йосиф Ружин, Иван Спасов, Георги Гиев, Дамян и Козма Гюлови, Франциск Пачов и др.

³ Предшественици – Епископ Михаил Мирев. В: *Католическа Апостолическа Екзархия София* [online], [прегледано на 25.10.2025]. Достъпно на: <https://www.kae-bg.org/?act=content&rec=68>.

⁴ Книгата му „Безсмъртието на душата“ е преиздадена през 2000 г. от православното издателство „Тавор“, а в предговора е посочено, че авторът е с православни вярвания. В изданието не присъстват биографичен очерк и аргумент в полза на твърдението.

⁵ Отговорът на анонимното полемично съчинение „По повод папишашкото подмятане към българския народ...“ е дело на православния деец Иван Везирев, но той надхвърля границите на добрия тон и не посочва силни аргументи (Eldarov 2002, 74).

⁶ Вж. повече в: Tereza Nouman. In: *Encyclopaedia Britannica* [online], [прегледано на 25.10.2025]. Достъпно на: <https://www.britannica.com/biography/Therese-Neumann>.

⁷ Себастиан Ригер е познат под псевдонима Раймихъл, под който е описан и в библиотечните каталози у нас. Името му е непопулярно в българския литературен живот поради силния уклон към католическата религия в творчеството му, но според неговата биография е продуктивен като автор в немскоезичните католи-

чески среди. Universität Innsbruck. *Terminologie: Lexikon der Linguistik*. [online]. [прегледано на: 25.10.2025]. Достъпно на: https://orawww.uibk.ac.at/apex/uprod/f?p=TLL:2:0:::P2_ID:662.

⁸ Кристоф фон Шмид е теолог, католически свещеник и автор на поучителни повести и нравоучителни книги за деца. Открива се в българската издателска продукция още преди Освобождението. ECATHOLIC2000, 2025. Cathopedia – Volume 13, Entry 539. В: *eCatholic2000* [online], [прегледано на 25.10.2025]. Достъпно на: <https://www.ecatholic2000.com/cathopedia/vol13/volthirteen539.shtml>.

⁹ Цялостната дейност на Комитет „Добър печат“ е разгледана пространно в отделна публикация по проект КП-06-М80/1 от 07.12.2023 с автор Васил Загорев. Студията е под печат и предстои да бъде публикувана през 2026 г. в сп. *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne*.

¹⁰ Тя е основана през 1898 г. под едноличен номер 540 в търговския регистър на името на Харитина В. Спатаропуло, а след 7 години като съдружник се присъединява Иван Георгиев (Darzhaven 1900, V; 1907, X).

¹¹ В резултат от обзорното представяне на ключови за католическата книжнина личности и заглавия, които са отпечатани в област Пловдив. Използвани са дигитални ресурси и специализирани платформи, в това число библиографски бази данни, базирани на принципите на информационно-търсещи системи и Географските информационни системи (Angelova 2025). За да бъдат открити примери за издания, отпечатани в област Пловдив в периода 1878–1944 г., е извършено библиографско информационно търсене в каталозите на Регионална библиотека „Иван Вазов“ в гр. Пловдив (НБИВ) и Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ (НБКМ). Изследването е подпомогнато с библиографска справка, изготвена от библиотечни специалисти в Народна библиотека „Иван Вазов“ – Пловдив. Използвани са и данни от библиографската система „Католическа книга (1878–1944)“.

¹² Секретен книжен фонд на Народна библиотека „Иван Вазов“ – Пловдив [online], [прегледано на 28.09.2025]. Достъпно на: <https://www.libplovdiv.com/images/dokumenti/skf.pdf>.

ЛИТЕРАТУРА

АНГЕЛОВ, Д., 1929. Католическа църква от славянски обред в гр. Пловдив. *Календар „Св. св. Кирил и Методий“*, 12, 156–160.

АНГЕЛОВА, Г.; ЗЛАТКОВА, П., 2023. Poteka od Sveti Calvario – по следите на една библиографска находка от старопечатната колекция на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. *Издател*, год. 25, № 1, 5–20. ISSN 1310-4624.

АНГЕЛОВА, Г., 2024а. Печатната българо-католическа книжнина в системата на българското книгоиздаване (1878–1944). В: *Съвременният свят – постижения, рискове, иновации: сборник с доклади от международна научна конференция*, 23–25 април 2024 г. Т. 2. Русе: Регионална библиотека „Любен Каравелов“, 352–358. ISBN 978-619-7404-57-9.

АНГЕЛОВА, Г., 2025. Книги, библиотеки и печати: По следите на книжовните колекции на българските католически ордени (1878–1944). В: *XXIV Национална научна конференция с международно участие „Библиотеки – четене – комуникации“ на тема: „Съхраняване, опазване, дигитализиране и популяризиране на движимото културно наследство“*. Велико Търново: Регионална народна библиотека „П. Р. Славейков“.

- ГИЕВ, Г., 1936. Българска католическа книжнина. *Календар „Св. Св. Кирил и Методий“*, 19, 147–156.
- ГИЕВ, Г., 1938. Българска католическа книжнина: Издания, пропуснати от миналогодишния опис. *Календар „Св. Св. Кирил и Методий“*, 19, 99–102.
- ДЪРЖАВЕН вестник, бр. 219, 07.10.1900.
- ДЪРЖАВЕН вестник, бр. 123, 09.06.1908.
- ЕЛДЪРОВ, Св., 2002. *Католиците в България 1878–1989: историческо изследване*. София, 816. ISBN 954-8872-38-2.
- ЕЛЕНКОВ, И., 2004. *Католическата църква и католиците в България*. София: Католическа църква в България, 127. ISBN 954-90694-4-3.
- ЗАГОРОВ, В., 2014. *Българската книга (1878–1912): от възрожденския идеал до комерсиализацията*. София: За буквите – О писменехъ, 246. ISBN 978-619-185-002-0.
- ЗАГОРОВ, В., 2025. Между духовната пробуда и скеча. В: *XXIV Национална научна конференция с международно участие „Библиотеки – четене – комуникации“ на тема: „Съхраняване, опазване, дигитализиране и популяризиране на движимото културно наследство“*. Велико Търново: Регионална народна библиотека „П. Р. Славейков“.
- ИТАЛИАНСКО дело за Изтока, 1929. *Цел и задача на „Opera italiana pro Oriente“ или Италианското дело на Изток*. [б. м.]: [б. и.], 16.
- КИРИЛ, отец, 1929. Село Балтъджий, Пловдивско. *Календар „Св. Св. Кирил и Методий“*, 12, 85–86.
- МИЛЕТИЧ, Л., 1903. Нашите павликяни. В: *Сборник за народни умотворения, наука и книжнина* (СБНУНК), кн. XIX, ч. 1. София: Българско книжовно дружество, 1–369.
- НАШИТЕ ПОКОЙНИЦИ [рубрика]. *Календар „Св. Св. Кирил и Методий“*, 1936, 19, 140.
- ПЕТКАНОВ, А. И., 1912. *Учителят и дисциплината*. Ямбол: Просвета, 97.
- ПЕТКАНОВ, А. И., 1918. *Онзи свят и безсмъртието на дуишата*. София: Балкан, 133, II, 1 л.
- ПЕТКАНОВ, А. И., 1920. *Защо цъфтим, а не вържем*. София: Балкан, 46.
- ПЕТКАНОВ, А. И., 1930. *Ръководство по латински език*. София: Посредник, 160.
- ПЛАЧКОВ, И. С., 2025. *Малка енциклопедия град Раковски*. Иван Серафимов Плачков, 247. ISBN 978-619-04-0448-4.
- РЕЙДОН, Г., 1931. Печатното ни дело. *Календар „Св. Св. Кирил и Методий“*, 14, 85–86.
- СЕЛИМОВ, Н., 1929. Пловдив, Сведения за Пловд. катедралната черква „Св. Лудвиг“. *Календар „Св. Св. Кирил и Методий“*, 12, 66–73.
- ТАНЕВА, К., 2025. Ролята на вестник „Лъч“ за българската католическа общност. *Библиотека*, кн. 1, 64–73 [online], [прегледано на 20.09.2025]. Достъпно на: https://www.nationallibrary.bg/www/wp-content/uploads/2025/07/Boblioteka_01_2025.pdf.
- ANGELOVA, G., 2024b. The Bulgarian Catholic Book in the System of the Bulgarian Publishing (1878–1944). Geographic Information Systems as a Tool in Presenting and Preserving Literary Cultural Heritage. In: *Digital Presentation and Preservation of Cultural and Scientific Heritage*, 14, 259–264. Available at: <https://doi.org/10.55630/dipp.2024.14.24>.
- ZAGOROV, V., 2018. The Bulgarian book – historical routes and scientific directions. In: *Lingua Franca – The history of the book in translation*. [online], [прегледано на 20.09.2025]. Достъпно на: https://www.researchgate.net/publication/341542218_The_Bulgarian_book_historical_routes_and_scientific_directions/references.
- ZAGOROV, V.; ENCHEVA, M., 2017. Digitalization of the Repertoire of Books from the Bulgarian Revival (1801–1878). *ICERI2017 Proceedings*, 3545–3548.

REFERENCES

- ANGELOV, D., 1929. Katolicheska tsarkva ot slavyanski obred v gr. Plovdiv. *Kalendar „Sv. Sv. Kiril i Metodiy“*, 12, 156–160.
- ANGELOVA, G. P. ZLATKOVA, 2023. Poteka od Sveti Calvario – po sledite na edna bibliografska nahodka ot staropechatnata kolektsia na Natsionalnata biblioteka „Sv. sv. Kiril i Metodiy“. *Izdatel*, god. 25, № 1, 5–20. ISSN 1310-4624.
- ANGELOVA, G., 2024a. Pечатnata balgaro-katolicheska knizhnina v sistemata na balgarskoto knigoizdavane (1878–1944). V: *Savremenniyat svyat – postizhenia, riskove, inovatsii: sbornik s dokladi ot mezhdunarodna nauchna konferentsia*, 23–25 april 2024 g. T. 2. Ruse: Regionalna biblioteka „Lyuben Karavelov“, 352–358. ISBN 978-619-7404-57-9.
- ANGELOVA, G., 2025. Knigi, biblioteki i pechati: Po sledite na knizhovnite kolektsii na balgarskite katolicheski ordeni (1878–1944). V: *XXIV Natsionalna nauchna konferentsiya s mezhdunarodno uchastie „Biblioteki – chetene – komunikatsii“ na tema: „Sahranyavane, opazvane, digitalizirane i popularizirane na dvizhimoto kulturno nasledstvo“*. Veliko Tarnovo: Regionalna narodna biblioteka „P. R. Slaveykov“.
- ELDAROV, Sv., 2002. *Katolitsite v Bulgaria 1878–1989: istorichesko izsledvane*. Sofia, 816. ISBN 954-8872-38-2.
- ELENKOV, I., 2004. *Katolicheskata tsarkva i katolitsite v Bulgaria*. Sofia: *Katolicheska tsarkva v Bulgaria*. ISBN 954-90694-4-3.
- GIEV, G., 1936. Balgarska katolicheska knizhnina. *Kalendar „Sv. Sv. Kiril i Metodiy“*, 19, 147–156.
- GIEV, G., 1938. Balgarska katolicheska knizhnina: Izdaniya propusnati ot minalogodishniya opis. *Kalendar „Sv. Sv. Kiril i Metodiy“*, 19, 99–102.
- ITALIANSKO delo za Iztoka, 1929. *Tsel i zadacha na „Opera italiana pro Oriente“ ili Italianskoto delo na Iztok*. [b. m.]: [b. i.], 16.
- KIRIL, otec, 1929. Selo Baltadzhivi, Plovdivsko. *Kalendar „Sv. Sv. Kiril i Metodiy“*, 12, 85–86.
- MILETICH, L., 1903. Nashite pavlikyani. In: *Sbornik za narodni umotvoreniya, nauka i knizhnina* (SBNUNK), book XIX, part 1. Sofia: Balgarsko knizhovno druzhestvo, 1–369.
- NASHITE POKOYNITSI [rubrika]. *Kalendar „Sv. Sv. Kiril i Metodiy“*, 1936, 19, 140.
- PETKANOV, A. I., 1912. *Uchitelyat i disciplina*. Yambol: Prosveta, 97.
- PETKANOV, A. I., 1918. *Onzi svyat i bezsmartieto na dushata*. Sofia: Balkan, 133, II, 1 I.
- PETKANOV, A. I., 1920. *Zashto tsaftim, a ne varzhem*. Sofia: Balkan, 46.
- PETKANOV, A. I., 1930. *Rakovodstvo po latinski ezik*. Sofia: Posrednik, 160.
- PLACHKOV, I. S., 2025. *Malka entsiklopediya grad Rakovski*. Ivan Serafimov Plachkov, 247. ISBN 978-619-04-0448-4.
- REYDON, G., 1931. Pечатното ni delo. *Kalendar „Sv. Sv. Kiril i Metodiy“*, 14, 85–86.
- SELMOV, N., 1929. Plovdiv, Svedeniya za Plovd. katedralnata cherkva „Sv. Ludwig“. *Kalendar „Sv. Sv. Kiril i Metodiy“*, 12, 66–73.
- TANEVA, K., 2025. Rolyata na vestnik „Lach“ za balgarskata katolicheska obshtnost. *Biblioteka*, kn. 1, s. 64–73 [online], [pregledano na 20.09.2025]. Dostapno na: https://www.nationallibrary.bg/www/wp-content/uploads/2025/07/Boblioteka_01_2025.pdf
- ZAGOROV, V., 2014. *Balgarskata kniga (1878–1912): ot vazrozhdenskiya ideal do komercializatsiyata*. Sofia: Za bukвите – O pismenehy, 246. ISBN 978-619-185-002-0.
- ZAGOROV, V., 2025. Mezhd duhovnata probuda i skecha. V: *XXIV Natsionalna nauchna konferentsiya s mezhdunarodno uchastie „Biblioteki – chetene – komunikatsii“ na tema: „Sahranyavane, opazvane, digitalizirane i popularizirane na dvizhimoto kulturno nasledstvo“*. Veliko Tarnovo: Regionalna narodna biblioteka „P. R. Slaveykov“.

**PLOVDIV AS A CENTER OF CATHOLIC BOOK PUBLISHING:
RELIGIOUS ORDERS, PUBLISHERS, AND PRINTING HOUSES
(1878–1944)**

Abstract: *The aim of this article is to explore the network of authors, publishers, and printing houses associated with the Sofia–Plovdiv Diocese. The literary activity of the diocese’s members, directed toward the spiritual needs and religious education of the Catholic community in the Plovdiv region, represents an aspect of the cultural and intellectual life that has thus far received relatively limited scholarly attention, particularly with regard to the post-liberation period. Within the same context, the study also examines the societies and organizations engaged in publishing and printing activities for the benefit of the community. The present research is based on data extracted from the bibliographic repertoire of the scholarly auxiliary platform “Catholic Book (1878–1944)”, which have been systematized and supplemented through investigations conducted at the Ivan Vazov National Library – Plovdiv and the Sts. Cyril and Methodius National Library.*

Keywords: *Plovdiv; Catholic books; publishers; printing houses; 1878–1944*

Assist. Prof. Kamelia Planska-Simeonova, PhD
University of Library Studies and Information Technologies
119 Tsarigradsko shose Blvd.
1784 Sofia, Bulgaria
ORCID: 0009-0001-7596-9604
E-mail: k.planska@unibit.bg

ИСТОРИЯ НА КНИГАТА
BOOK HISTORY

ХУМАНИСТИЧНАТА БИБЛИОТЕКА В СЕЛЕСТА

Стоянка Кендерова

Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“
<https://doi.org/10.70300/6SyYRYTGBfZ3vEhDtOT5gd>

Резюме: Статията се концентрира върху историята и фонда на Хуманистичната библиотека в елзаския град Селеста. Библиотеката е основана през 1452 г. като резултат от обединението на две библиотеки – тази на Латинското училище в града и личната библиотека (около 670 тома) на големия хуманист Беатус Ренанус (1485–1547), възпитаник на това училище и на Парижкия университет. Фондът на Хуманистичната библиотека позволява да се възстанови еволюцията на книгата от VII до XV век, да се проследят развитието на писмото в Средновековието в Елзас, преходът от пергамент към хартия, използваните по онова време езици, както и орнаментиката на ръкописната книга.

Ключови думи: град Селеста; Хуманистична библиотека; Латинско училище; Беатус Ренанус; инкунабули

Възобновяването на личните, академичните и обществените библиотеки през Късното средновековие в Европа е ясен белег за развитието на ренесансовата култура в Западна Европа. Даренията на местни интелектуалци превръщат институциите на паметта в своеобразно огледало на културните промени в региона. Настоящото изследване разглежда тази многопластовост и проследява как тя допринася за разбирането на книжовните процеси в Елзас от Средновековието към ранномодерната епоха. Динамиката на обособяване на колекции от книги е ясно проследима в историческото развитие на град Селеста (Sélestat) – неголям град (около 20 хиляди жители), разположен в долината на р. Рейн в централната част на Елзас. Градът се прославя с Хуманистичната си библиотека, разположена в старинната му част, близо до готическата катедрала „Св. Георги“ (XIII–XV век). Основана през 1452 г. като резултат от обединението на две библиотеки – тази на Латинското училище в Селеста и личната библиотека на големия хуманист Беатус Ренанус (1485–1547), тя е истинско свидетелство за периода, когато градът е бил център на просветна и културна дейност в Елзас. Същевременно, Хуманистичната библиотека е една от най-старите обществени библиотеки във Франция.

Фиг. 1. Беатус Ренанус.
Гравюра на Жан-Жак
Хайд от XVII век
(Adam 2001)

През периода 1441–1477 г. начело на Латинското училище е Луи Дрингенберг (Ludwig Dringenberg, роден между 1410 и 1415 г., починал през 1477 г.), преподавател с голям талант, който въвежда педагогическите методи на рейнския хуманизъм. Той обръща особено внимание на нормите на граматиката, с което възпитава у учениците си вкус към правилния начин на изразяване. В желанието си не само да създаде от тях истински литератори, но и да ги изгради като добри хора, Дрингенберг се старае да им даде качествено религиозно обучение, което заема широко място в училищната програма. Едновременно с това той насочва интереса им и към изучаване на историята и миналото на родния край.

По негово време, както и по-късно, в годините на неговите последователи, броят на учениците непрекъснато расте и след 1515 г. приближава 1000. Почти цялото първо поколение на елзаските хуманисти се формира тук (Adam 2001).

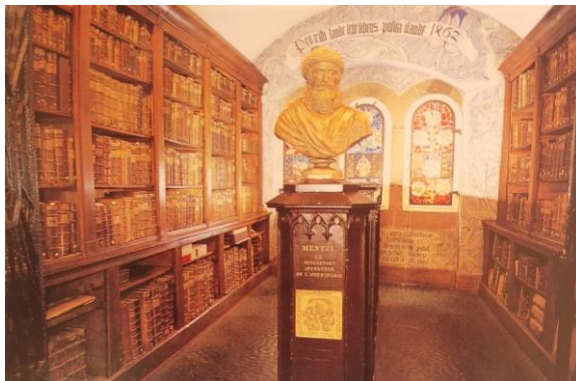
Латинското училище обаче чувства остра нужда от библиотека. Да бъде снабдено с книги, е доста трудна задача в епоха, когато ръкописите са рядкост, а инкунабулите струват много скъпо. Библиотеката на училището се създава постепенно и главно чрез дарения. През 1452 г. свещеникът Жан дьо Вестхус (Jean de Westhuss) предоставя своята сбирка от ръкописи, около 20 обемисти тома. Неговият пример е последван от други членове на клира, учители и бивши ученици. Между тях е и Мартин Ергерсхайм (Martin Ergersheim, 1460–1534), свещеник на Селеста от 1503 до 1518 г., който дарява богатата си лична библиотека от над 100 тома.

Втората съставна част на Хуманистичната библиотека в Селеста е библиотеката на Беатус Ренанус (Beatus Rhenanus, 1485–1547), известен учен и близък приятел на Еразъм Ротердамски (фиг. 1). През целия си живот той се старае да създаде своя сбирка от книги, която в ученическите му години в Латинското училище наброява около 60 съчинения, а по време на четиригодишното обучение във Факултета по философия и теология в Университета в Париж (1503–1507) се увеличава значително. Обстоятелството, че не изпитва финансови затруднения, му позволява да купува всякакви книги, от които се нуждае за историческите и литературните си изследвания; бивши преподаватели му изпращат също свои трудове. Няколко дни преди да почине, Беатус Ренанус дарява на родния си град своята библиотека от около 670 тома, която е една от най-богатите и най-

стойностните в областта. Чрез нейното съдържание може не само да се проследи интелектуалното развитие на един от най-известните хуманисти на Елзас, но и да се реконструират литературните и религиозните интереси и занимания по време на една голяма епоха от историята на региона (Adam 2001).

Фиг. 2. Фасадата на Хуманистичната библиотека в Селеста

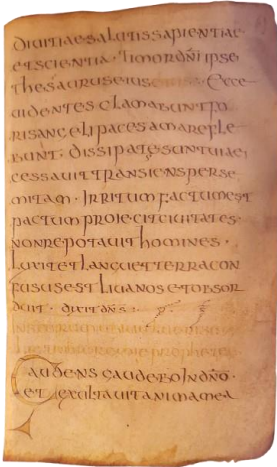
Фиг. 3. Залата, посветена на Беатус Ренанус (Adam 2001)

Обединени, двете библиотеки през 1889 г. са разположени на първия етаж на Халите за зърнени култури (Halle-aux-Blés), сграда, построена между 1839 и 1842 г. (фиг. 2) В средата на просторния хол и под формата на буквата „П“ са поставени витрините на постоянната изложба (фиг. 3). Те са покрити непрекъснато с червено кадифе, независимо че светлината, която навлиза от високо разположените прозорци, е доста слаба. Всеки посетител отмества покривката, разглежда изложените образци, след което грижливо я връща в предишното ѝ положение (Meyer 1991).

Експонатите в постоянната изложба, както и фондът на Хуманистичната библиотека като цяло, са интересни от няколко аспекта. На първо място, те позволяват да се възстанови еволюцията на книгата от VII до XV век. Част от ръкописите проследяват развитието на писмото в Средновековието (унциално от VII век, дребно каролингско от VIII–XII век и готическо от XIII–XV век); прехода от пергамент към хартия; различните езици, използвани по онова време (латински, гръцки и немски), и орнаментиката на ръкописната книга (миниатюри и украсени инициали). Специално внимание заслужава и най-старият ръкопис в Елзас – литургичният сборник *Lectionnaire mérovingien*, написан около 630 г. върху пергамент на унциално писмо (фиг. 4). Той съдържа текстове, извлечени от Стария Завет, Делата на Апостолите и апокрифа „Хроника на свети Йероним“.

Именно при управлението на меровингските крале (451–751) се появяват и първите манастири, някои от които в градовете Париж, Арас, Лимож, Поатие, Соасон, но и много други – в изолирани райони, предимно

в северната част на днешна Франция. По-голямата част от тях са основани между 630 и 660 г. Тези манастири, заедно с катедралните училища, се превръщат в главни центрове на книгопродукция в страната до откриването на университетите през XIII век, а техните скриптории са сред най-значимите в средновековна Европа (Jiru 2021, 299).

Фиг. 4. *Lectioinaire mérovingien, унциално писмо (Adam, 2001)*

Сред уникалните ръкописи от XI век следва да бъде отбелязана и „Книга за чудесата на света Вяра“ (*Liber Miraculorum Sanctæ Fidis*), ръкопис върху пергамент от края на XI век на дребно каролингско писмо; „Книга на молитвите“ (*Liber Precum*) от XII век, изписана също върху пергамент и на дребно каролингско писмо и съдържаща миниатюри, между които „Пристигането на светите жени пред празния гроб и съобщението на ангела за възкресението на Христос“ и „Известие за овчарите“ (Naas, Meyer 2004).

Друга група книги представят историята на книгопечатането в Елзас (средата на XV – началото на XVI век), като много от тях са богато украсени с илюминации или дървени гравюри. Част от инкунабулите са издадени от първите елзаски печатари, между които и Жан Мантел, роден в Селеста около 1410 г. (Naas, Meyer 2004).

Една част от фонда представя развитието на картографията през XVI век. Забележителна е печатната книга от XVI век *Cosmographiæ Introductio*, издадена през 1507 г., в която фигурира първото споменаване на американския континент под наименованието Америка. Благодарение на преоткриването на труда на александрийския географ от III век Клавдий Птолемей географията навлиза в нов етап. В този смисъл забележително е второто издание на „Географията“ на Птолемей, отпечатана от Жан Шот от Страсбург през 1520 г., което съдържа доста карти, представящи резултатите от Великите географски открития (фиг. 5).

Между най-ценните и стойностни книги са и тези, които произхождат от библиотеката на Беатус Ренанус. Тук е *Libri Logicorum* на Аристотел, отпечатана в Париж през 1503 г. и съдържаща негови ръкописни бележки от студентските му години; „Теология“ на Йоан Дамаскин (675–749), отпечатана върху пергамент в Париж през 1507 г.; „Кирилска лексика“, ръкопис върху пергамент от X век, подарен му от неговия преподавател по гръцки език Жан Кюно (фиг. 6).

Фиг. 5. Карта на света от „Географията“ на Птолемей. Издание от 1520 г. на Жан Шот в Страсбург (Naas, Meyer 2004)

Фиг. 6. Ръкопис „Кирилска лексика“ от XII век (Adam, 2001)

Запазената до днес ученическа тетрадка на Ренанус от 1498 и 1499 г., когато той е на 13 и 14 години, позволява да се добие представа за обучението на учениците, които посещават Латинското училище. През 1498 г. те четат книги на Овидий, а следващата година е посветена на Вергилий. От друга страна, някои бележки по тетрадката загатват за бъдещия книжовник.

Днес Хуманистичната библиотека съхранява около 450 ръкописни книги, 550 инкунабули и над 2000 книги, издадени през XVI век. Този забележителен фонд, свидетелство на една отминала епоха, оставила своите следи до днес, е под закрилата на ЮНЕСКО. Той е ясен маркер за ролята на книгата в европейския преход между Средновековие и Ново време, в който книжонтоста играе водеща роля.

ЛИТЕРАТУРА

ЖИРУ, В., 2021. История на книгата във Франция. В: ДАСКАЛОВА, К. *История на книгата в западната и източната традиция*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 298–326. ISBN 978-954-07-5109-2.

REFERENCES

ADAM, P., 2001. *L'Humanisme à Sélestat. L'Ecole, les Humanistes, la Bibliothèque*. 6e éd. Roma: Arti Grafiche. ISBN 2-9508256-2-1.

JIRU, V., 2021. *Istoriya na knigata vav Frantsiya*. V: DASKALOVA, K. *Istoriya na knigata v zapadnata i iztochnata traditsiya*. Sofia: Universitetsko izdatelstvo „Sv. Kliment Ohridski“, 298–326. ISBN 978-954-07-5109-2.

MEYER, H., 1991. *La Bibliothèque humaniste de Sélestat: Alsace, France*. Ingersheim, 16 p.

NAAS, L.; MEYER, H., 2004. *Récits de voyages et cartes anciennes du 16e au 19e siècle. Catalogue de l'Exposition à la Bibliothèque Humaniste de Sélestat*. Sélestat: Les Amis de la Bibliothèque Humaniste de Sélestat. ISBN 2-9508256-3-X.

HUMANISTIC LIBRARY IN THE TOWN OF SELESTAT

Abstract: *The article focuses on the history and the fund of the Humanistic Library in the Alsatian town of Sélestat. The library was founded in 1452 as a result of the merger of two libraries – that of the Latin School in the town and the personal library (about 670 volumes) of the great humanist Beatus Rhenanus (1485–1547), graduate of this school and the University of Paris. The Humanistic Library's collection allows us to reconstruct the evolution of the book from the 7th to the 15th century, to trace the development of the writing in the Middle Ages in Alsace, the transition from parchment to paper, the languages used at the time, as well the ornamentation of the manuscript book.*

Keywords: *Town of Sélestat; Humaniste Library; Latin School; Beatus Rhenanus; incunabula*

Prof. Stoyanka Kenderova, PhD

“St. st. Cyrill and Methodius” National Library

88 Vasil Levski Blvd.

1037 Sofia, Bulgaria

Web of Science Resercher: NKP-0062-2025

E-mail: kenderovastoyanka@yahoo.fr

ТЕОРЕТИЧНИ АСПЕКТИ
THEORETICAL ASPECTSPECULIARITIES OF THE TERMINOLOGICAL CONCEPT
AND CLASSIFICATION OF ALBUM EDITIONS:
AN ANALYSIS OF UKRAINIAN DOMESTIC SCHOLARSHIP**Viktor Sokolov***Yaroslav Mudryi National Library of Ukraine (Kyiv, Ukraine)*<https://doi.org/10.70300/Wq8fffQgS4ng6tmYH6ZvnLnUHfz0k>

Abstract: *The article analyzes the definition and semantic features of the term “album,” outlining the originality of its classification and the development of its genre and thematic characteristics. Based on the analysis of several domestic publications, the study examines and systematizes album editions according to their specific purpose and thematic orientation.*

Keywords: *fine book printing; typology of publications; album; album publication; classification of albums*

Albums occupy a significant place in the development of visual thinking, as works of visual art and as one of the textual and pictorial means of reflecting reality, which, since the second half of the 19th century, have been extremely widespread in many areas of social life, including in public life and book publishing. Nowadays, album publications are still popular, their structural and editorial diversity, as well as their impact on human consciousness, taking into account modern computer technologies, is growing. The popularity and spread of album publications necessitate the theoretical understanding of the regularities of their typology, the study of their functioning and social significance. In solving the problem of highlighting their functioning, the issues of album typology play an important role. Research into the history and development of manuscript and printed albums, particularly in Ukraine, is driven by the need to study modern information resources in many branches of science (including bibliography, art history, literary studies, ethnography, cultural studies, etc.), as well as by the insufficient scientific study of albums, especially those stored in the collections of many libraries in the country. However, the coverage of the historical conditions and sociocultural factors of the emergence of the album, the analysis of the development of its specific properties, types and classification, the characteristics of the bibliographic features of album publications remain insufficiently studied in the scientific works of domestic researchers. Moreover, in bibliography there are still different approaches to the definition of the term “album” and its specific

features. Book researchers, choosing one or another perspective of studying the history, theory, or practice of creating and using albums, naturally follow certain features of understanding and interpreting the specified term, relying on established or new methodological positions and approaches, or formulating their own view on the essence of this concept, since the object of research itself (mainly, the album edition) continues to develop rapidly.

The purpose of the proposed article is to highlight the essence and features of the interpretation of the term “album”, as well as analyze the state and trends in the development of the typological classification of album editions and genre-thematic features of printed albums.

In the classification of types of editions by the symbolic nature of information proposed in the DSTU 3017:2015 standard. “Edition. Main types. Terms and definitions of concepts” (Kyiv 2016) it is stated that “an album is a visual edition with or without explanatory text” (DSTU 3017:2015 2016, 4). Further in the notes it is stated that: “There are technical, artistic albums and photo albums. According to the material construction, an album can be a book or a complete edition”. Thus, according to the DSTU, the main content material of the album is artistic paintings (art albums), diagrams and drawings (technical album) or photographs (photo album). The standard rightly does not recommend using such synonyms of the term “visual edition” as “image edition”, “visual production”, “graphic edition”, “printed graphics”, which are partially “copied” from foreign language equivalents. According to O. Kharitonenko, the legality of using the term “visual edition”, which is not specified in the standard, but is currently popular, is doubtful, since this term is not associated with the object of display, but with the nature of perception: “visual” is that which is “directly perceived by the eyes”, but “directly perceived by the eyes” we perceive not only images, but also text, notes, etc. (Kharitonenko 2017, 65). However, according to Yu. Palekha and N. Lemish, “an album is (French album – “bound sheets”) an publication, the basis of which is the printed reproduction of paintings, drawings, etc. with a reverse explanatory text” (Palekha, Lemish 2009, 406). However, the linguist O. Ponomareva noted that the content of the album cannot be replaced verbally and the text in it performs only an additional function (Ponomareva 1999, 10). The same opinion was held by G. Alyamovska, who noted that “in an album, images constitute the basis, the main content of the album, the text in it is secondary...” (Alyamovska 1973, 12). The text in the landscape edition is mainly represented by a preface, captions for images, photographs, and diagrams, as well as comments, reference material, and other elements that do not form a single independent text but rather serve a supporting role (the text that explains or comments performs a reference and orientation function).

From the point of view of bibliography, an album (from latin *albus*, *alba*, *album* – white) is 1) a book or complete sheet publication, mostly of large (or “non-standard”) format, in which works of fine or decorative and applied art, drawings, diagrams, photographs and other visual images are reproduced with or

without the corresponding explanatory text; 2) a finished (mostly white) product in the form of a book or notebook made of thick paper or cardboard for recording poems, reviews, fixing autographs, graphic images (drawings, sketches, etc.), as well as for storing photographs, postage stamps or postcards, labels, clippings and other objects that are placed on printed sheets and bound together under one binding; 3) a kind of handwritten collection (“manuscript album”), mainly in the form of a book or notebook, composed of various texts (quotations, aphorisms, poems, wishes, songs, and text fragments), decorated with drawings (sometimes photographs), as well as cut-out pictures from magazines, newspapers and other publications, which reflects certain worldview and behavioral stereotypes of certain social strata of society. A handwritten album in the form of a collection of texts with visual images has a hypertext structure and is distinguished by genre colorfulness, syncretism of signs of integrity, communicativeness, lyricism, variability (album texts, regardless of genre, can exist in certain versions), collectivity (texts express the collective socio-psychological experience of the collective among which the album is created), traditionality (the external and internal content of the album is determined by stable principles of text selection and their design). These features distinguish it from other types of handwritten collections (notes, songbooks, questionnaires, notebooks).

An album, as a complete sheet publication, mainly with works of fine or decorative and applied art, is usually folded into one folder. However, specialists from different fields of activity (publishing, art history, document studies) when interpreting the term “album” give various modifications of the definition of this concept, which narrow or expand the boundaries of understanding of the proposed explanation of the term. For example, the document scholar G. Shvetsova-Vodka, like most other specialists in the field of document studies, adhered to the following interpretation of the term “album”, which she described in her dictionary-reference book “Document Studies: Dictionary-Reference Book of Terms and Concepts” (Kyiv 2012): “Album” (French “album”, from Latin “albums” – white color, something white) is: 1) a block or complete sheet-based visual publication, which reproduces paintings, drawings, photographs, etc. with or without explanatory text; 2) a book or notebook made of cardboard or thick paper for recording poems, autographs, drawings, etc., as well as for photographs, postage stamps (Shvetsova-Vodka 2012, 17).

Some dictionaries and encyclopedias offer, for example, the following definitions of the term “album”:

- An album is: 1) A notebook in a folder or a book with blank sheets for postcards, photo cards, stamps, etc. 2) A notebook in a folder or a book for sketches, poems, sayings, drawings. 3) A publication of a collection of portraits, illustrations, and drawings, bound together or collected in a folder, united on a certain topic (Album 1948, 104).
- An album, a book publication with images of paintings, drawings, photographs, etc. with explanatory text (Album 1982, 19).

- An album: 1) bound blank sheets for drawing, writing poems, compiling collections (for example, an album for photographs, postcards, postage stamps); 2) a book publication in the form of paintings, drawings, photographs, etc. with an explanatory text (Album 1969, 471).
- Album – a notebook or book where the owner of the album and his (her) guests wrote down poems, sayings or made certain drawings. Albums as objects of cultural life were widespread in the late 18–19th centuries in noble and bourgeois families. Many albums, which have autographs of prominent people, are of great value and are stored in archives and museums. Albums still exist in girls', school, soldier's, prison and other subcultures (Album 2004, 18).
- Album – 1) A book or notebook with blank sheets for drawing, writing down poems, storing photographs, postcards, stamps. 2) Reproductions, drawings, photographs, united by some theme. (of course, with explanatory text), published in the form of a book; 3) A set of musical compositions released in a single set for listening on sound reproducing equipment (Album 2010, 180).

The main purpose of albums is to inform the user about a certain set of mainly visual information commented on by text, since an album is, for the most part, a collection of visual materials united by an internal connection. In terms of their structure (composition), album publications are mainly book-format collections that have original design elements, a binding or cover, sheets, mainly in a paperback form, etc. However, some albums can be detachable or in the form of sheets of printed material not fixed in the spine. The format of albums can be vertical (book) or horizontal (album). The minimum volume of an album publication is eight pages. All printing methods can be used for printing albums: letterpress, offset, intaglio printing using a certain number of colors (up to 6). Dust jackets are often used in album publications. An album consisting of unfixed sheets is combined with a case, folder or special cover (Kushnarenko 2000, 320–323). For the production of albums, special paper, special equipment and a peculiar image reproduction technology are used (for example, for fine albums, calendered paper is often used (this is paper with a high degree of smoothness) with an increased cellulose content and a density of 200 g/sq.m. Classic photo printing of albums is distinguished by smooth transitions in gradients and halftones, while polygraphy is more contrasting in color reproduction. Often, album publications outwardly resemble an expensive magazine with thick paper, printed with “double-sided sheets”, which are then collected into a block and securely stitched.

It is known that the classification of album publications is a certain way of their systematization, mainly by content (branches of knowledge) and purpose of the publications. However, such a relatively narrow and therefore inaccurate definition of the classification of album publications does not meet the demands

and needs of practical work in the fields of book, printing and library activities (despite the fact that their classification is carried out mainly by content and subject matter according to UDC, BBK and other classifiers), since such classifications require a more detailed analysis and determination of genre-specific and typological features of publications. In accordance with the requirements of scientific and practical activity in the fields of book and library science, the classification of album publications can be carried out not only by content, but also by other features: by social and functional purpose, by readership, by symbolic form of information presentation, etc.

The classification of albums is complex and contradictory and, with the emergence of new types, requires constant refinement. The specific classification of albums depends on certain features or their functional characteristics, which are singled out as the basis for their division. For example: 1) by functional feature (also by functional purpose), the following are distinguished: scientific, popular science, industrial and practical, advertising, entertainment, educational, mass-political albums (album-manual, memo album, catalog album, reference, songbook album, souvenir album, essay album, instruction album); 2) by type of storage (collecting) items: stamp album, postcard album, coin album, bond album, herbarium album, sticker album, etc.; 3) by practical purpose: notebook album, applique album, lookbook, drawing album, gift album, album to mark a certain event (birth of a child, wedding, anniversary, etc.), family album, songbook, questionnaire album, notebook album; 4) by material (raw material from which the album is created): tactile album for the visually impaired, album with imitation of aromas, paper album, albums with magnetic or polymer sheets, interactive album, multi-color album; 5) by the method of arrangement, albums are: single-volume, multi-volume, serial, combined albums, monograph album (where illustrative material and text have equivalent status), booklet album, etc.; 6) by content – artistic, technical, photographic albums, etc. (Krainikova 2020, 184; 2021, 49–53).

The classification of albums is very extensive – almost every type can be divided into different subspecies. For example, according to the nature of the image (information), scientific albums are distinguished: art albums intended for research work, which contain scientific reference equipment; albums with images in the field of natural and exact sciences (anatomical album, album of microphotographs, album of photographs of space objects), which are also necessary in research activities; monograph albums, etc. Educational albums can have different directions in art and from different fields of knowledge (historical, botanical, astronomical, ecological, stereometric albums). Educational albums can also include visual aids, educational posters, notebooks, etc. Mass-political albums include: journalistic albums, poster albums on various political topics, caricature albums, etc. Popular science albums include visual publications intended for propaganda and general educational study of works of all types of art, as well as historical, biographical and other albums that introduce

documentary visual materials of a general educational and popular science nature. Production and practical albums that reproduce images necessary in the practical activities of specialists include: drawing albums, repair, assembly, dismantling diagrams, etc. However, sometimes it is difficult to classify a particular album and attribute it to a certain type (for example, such a type as an “artificial album”, which is used for incomplete or mixed series or for drawings of a certain size, randomly combined together) (Kushnarenko 2000, 321–322).

In general, according to the content and nature of the images, albums are divided into three main groups:

- 1) Albums of fine arts, including professional and folk (hereinafter, album types can be divided by types of art – graphics, painting, architecture, sculpture, decorative and applied, monumental art, mixed arts). Such albums have reproductions of works of art or original (author’s) graphic works (engravings, etchings, lithographs, monotypes).
- 2) Photo albums (reportage and journalistic album, art and historical album, portrait and biographical album, tourist album, film album, theatrical album, landscape album). Such albums display reproductions of photographic images specially made from nature for this album or selected from available materials (documentary and archival materials, photographs, film stills).
- 3) Scientific and technical albums (scientific, production-instructional, technical, educational, popular science albums (except cartographic), etc.). Such albums offer drawings, scientific and technical drawings, photographs, diagrams, graphs and plans (Alyamovskaya 1973, 16).

This classification is built mainly on the nature and features of the image object in the album and is convenient from the point of view of printing design (in the first group, the object of the image is works of various types of art, in the second – reportage photo images, photographs with various types of terrain, in the third – scientific and cognitive images). Of course, each presented group of albums is divided into certain types and types of album publications. For example, photo albums, where the text can take up relatively more space, compared to other types of albums, can be divided into five types: 1) “reproduction photo albums” (photo reproductions of such albums are created solely for the purpose of popularization); 2) “reproduction-thematic photo albums” (united by a certain theme); 3) “photo album as a pictorial book”, where individual images do not have independent value, but are combined into a holistic thematic artistic system; 4) “documentary photo albums” (in such albums, images have a pronounced chronicle and information-documentary nature); 5) “reproduction-documentary photo albums” or “combined photo albums” (a combination of photographic materials and reproductions in an album; in some such publications, one of the basic principles of creating an album, which is oriented towards the emotional perception of the publication, is sometimes violated, since it becomes overloaded with too much text) (Alekseev 1972, 18). There are also many types

of photo albums, namely: political, portrait-biographical, journalistic, tourist, sports and other photo albums, depending on their thematic and genre features.

By readership, albums are also often divided into three groups:

- 1) Albums designed for the mass user, who has elementary initial training for the perception of images and information of a certain image.
- 2) Albums for users who have a certain general education preparation for the perception of more complex information of a visual nature.
- 3) Albums for specialists, in particular – for specialists whose activities are related to the study, use, creation, distribution and storage of albums (albums for artists, collectors, art historians, librarians, museum and archival workers) (Alyamovskaya 1973, 15–16).

By design, an album can be of a book type (with a cover, spine, title), detachable in a folder or from other structures, and also have a different shape. The subject matter of albums is diverse and unites images (art reproductions, photographs, drawings, etc.) by a common theme, idea and authorship (as a rule, an album edition has a preface, comments on the images, an afterword, scientific and reference equipment). By subject, albums can reflect: artistic styles, the work of individual artists, the world of nature (or sports, fashion, engineering, technology, etc.), works of folk decorative and applied art. The content of albums depends on their specific type. For example, art albums acquaint the reader with works of painting, graphics, sculpture and other genres of art and offer, mainly, reproductions of works of fine, decorative and applied art, united, for the most part, by a certain theme or authorship (for example, the album-catalog created on the basis of the funds of the National Library of Ukraine named after V. I. Vernadsky (NBUV) “Georgy Vasilyevich Malakov: Catalog. Album from the funds of the NBUV” (Kyiv 2000; Malakov 2000).

As noted, photo albums offer, mainly, reproductions of photographic images, specially made from nature for a particular album or selected from available material. Technical albums provide information of a scientific, popular science, industrial-practical, educational nature, visual information in drawings, schemes, diagrams and tables. Technical albums accumulate experience in the development and application of advanced technologies in construction, mechanical engineering, aviation and other industries. Such publications have become an integral attribute of business communications today.

Nowadays, sometimes they also distinguish: an album of one author (for example, “Poesie” by Lesya Ukrainka), an album of drawings (for example, an album with drawings and folklore recordings by Taras Shevchenko); albums-collections (for example, the album-collection of P. Biletsky-Nosenko with his works, lists of poems by M. Lermontov, Ya. Polonsky or the album-collection of G. Danylevsky with autographs of works and letters by G. Kvitka-Osnovyanenko, E. Hrebinka, T. Shevchenko, and others; the album-collection of P. Tychyna with notes of writers, cultural and artistic figures; ordinary albums-collections for coloring); family albums of photographs of prominent figures (for example, such

writers as Mykhailo Starytskyi and Olena Pchilka), etc. Most of the above albums are stored at the Institute of Literature named after T. G. Shevchenko or at the T. Shevchenko Museum in Kyiv (Polotai 1988, 48–49).

Conclusions

Scientists and specialists have conducted a lot of research to study the album tradition: a significant amount of materials has been introduced into scientific circulation; attempts have been made to define and describe the genre composition of albums; thematic areas characteristic of a certain tradition of “album culture” have been highlighted. The study of albums, which is currently a conglomerate of historical and literary, folklore and cultural studies, requires a certain synthesis and theoretical generalizations. In Ukraine, many aspects of the study of both handwritten and printed albums are still beyond the study of researchers. A certain number of handwritten albums have not yet been recorded in the catalogs of book collections and require further scientific study. For example, the characteristics of albums as sources for the history of various inscriptions, images, individual writing or sociocultural behavior have almost not been revealed, because the study of the development of images and inscriptions in albums is one of the promising areas of research into the culture of everyday life of the 17–20th centuries. The formation of a methodology and a holistic approach to the study of albums also remains relevant; the creation of a single typological system that could become the basis for the study of various types of albums and, in a practical way, provide their description and systematization. The problem of studying album records remains relevant for historians, linguists, literary scholars, in particular, for researchers of biographies and works of writers, since, along with the diary and memoirs of contemporaries, the album is a witness of the era, in which, to a certain extent, the events of everyday life and historical facts are reflected. The lack of modern scientific research, which would comprehensively analyze the essence, typology, features of the creation, use and development of handwritten and printed albums, as well as their importance in the activities of libraries, determines the need of relevant scientific studies.

With the further development of album typology, the primary criterion for their classification is mainly the theme of the album. For example, various types of photo albums have acquired a special development of species diversity by subject: family, children’s, wedding, graduation, school or personal photo albums. Thus, the thematic diversity of album publications is very large. Any factor or event from people’s lives, the work of institutions, or events in public life can serve to create a new type of album. Thus, developing a clear and comprehensive album subject-based classification also becomes a rather difficult task (for example, a photo album dedicated to the graduation of a school can be attributed to a graduation album, a children’s album, or a family album).

ЛИТЕРАТУРА

- АЛЕКСЕЕВ, С. Д., 1972. *Типы альбомов по искусству и фотоальбомы*. Издательское дело. Книговедение: науч.-инф. сб., № 12, 16–19.
- АЛЬБОМ, 1948. *Словарь современного русского языка: в 17 т.* Москва, 1948. Т. 1, 104.
- АЛЬБОМ, 1969. *Большая советская энциклопедия* [в 30 т.]. Москва: «Советская энциклопедия». Т. 1, 471.
- АЛЬБОМ, 1982. *Книговедение. Энциклопедический словарь*. Москва, 1982, 19.
- АЛЬБОМ, 2004. *Полузабывшие слова и значения: словарь русской культуры XVIII–XIX вв.* / Под ред. А. К. Байбурина и Н. И. Решетникова. Санкт-Петербург: Европейский дом; Москва: Знак, 2004.
- АЛЬБОМ, 2010. *Словник української мови у 20-ти т.* Київ: Наукова думка, 2010. Т. 1, 180.
- АЛЯМОВСКАЯ, Г. В., 1973. *Альбом как тип издания*. Издательское дело. Книговедение, № 1, 12–18.
- БЕЛІЧКО, Н. Ю. 2000. *Георгій Васильович Малаков. Каталог: альбом із фондів НБУВ*. Київ: НБУВ, 160.
- ДСТУ 3017:2015, 2016. *Видання. Основні види. Терміни та визначення понять*. Київ: Держспоживстандарт України, 42.
- КРАЙНІКОВА, Т. С., 2020. *Альбом*. Велика українська енциклопедія. Т. 2. Київ: Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво», 184. Доступно на: <https://vue.gov.ua/Альбом>.
- КРАЙНІКОВА, Т. С., 2021. *Культура видання: основоположні поняття, типологія видань, вимоги стандартів*. Київ, 156.
- КУШНАРЕНКО, Н. Н., 2000. *Документоведение: учебник*. 8-е изд., перераб. и доп. Киев: Т-во «Знання», 459.
- ПАЛЕХА, Ю. І., ЛЕМІШ, Н. О., 2009. *Загальне документознавство: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.* Київ: Ліра-К, 434.
- ПОЛОТАЙ, А. М., 1988. *Альбом*. Українська літературна енциклопедія в 5 т. Т. 1: А–Г. Київ: Головна ред. УРЕ, 48–49.
- ПОНОМАРЕВА, Е. Л., 1999. *Фотоиздания. Теория и методика редакционно-издательской подготовки*: автореф. дис. ... канд. филол. наук. Москва, 15.
- ХАРИТОНЕНКО, О. І., 2017. *Оновлений ДСТУ 3017 «Видання. Основні види. Терміни та визначення»: досягнення і відкриті питання*. Актуальні проблеми теорії соціальних комунікацій. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, Вип. VI, 63–84.
- ШВЕЦОВА-ВОДКА, Г. М., 2012. *Документознавство: словник-довідник термінів і понять: навч. посіб.* 2-е вид. Київ: Знання, 320.

REFERENCES

- ALEKSEEV, S. D., 1972. *Typy albomov po iskusstvu i fotoalbomy*. Izdatelskoe delo. Knigovedenie: nauch.-inf. sb., no 12, 16–19.
- ALYAMOVSKAYA, G. V., 1973. *Albom kak tip izdaniya*. Izdatelskoe delo. Knigovedenie, no 1, 12–18.
- AL'BOM, 1948. *Slovar' sovremennogo russkogo yazyka: v 17 t.* Moskva, 1948. T. 1, 104 p.
- AL'BOM, 1969. *Bol'shaya sovetskaya entsiklopediya* [v 30 t.]. Moskva: Izd-vo «Sovetskaya entsiklopediya». T. 1, 471 p.
- AL'BOM, 1982. *Knigovedenie. Entsiklopedicheskiy slovar'*. Moskva, 1982, 19 p.
- AL'BOM, 2004. *Poluzabytye slova i znacheniya: slovar' russkoy kultury XVIII–XIX vv.* / Pod red. A. K. Bayburina i N. I. Reshetnikova. Sankt-Peterburg: Evropeyskiy dom; Moskva: Znak, 2004.
- AL'BOM, 2010. *Slovnnyk ukraïnskoyi movy u 20-ty t.* Kyiv: Naukova dumka, 2010. T. 1, 180 p.

- BELICHKO, N. Yu., 2000. *Heorhiy Vasylyovych Malakov. Katalog: albom iz fondiv NBUV*. Kyiv: NBUV, 160 p.
- DSTU 3017:2015, 2016. *Vydannya. Osnovni vydy. Terminy ta vyznachennya ponyat'*. Kyiv: Derzhspozhvirobnytstvo Ukrainy, 42 p.
- KRAYNIKOVA, T. S., 2020. *Albom. Velyka ukrayinska entsyklopediya. T. 2*. Kyiv: Derzhavna naukova ustanova «Entsyklopedychne vydavnytstvo», 184 p. Available at: <https://vue.gov.ua/Al'bom>.
- KRAYNIKOVA, T. S., 2021. *Kultura vydannya: osnovopolozhni ponyattya, typolohiya vydan', vymohy standartiv*. Kyiv, 156 p.
- KUSHNARENKO, N. N., 2000. *Dokumentovedenie: uchebnik*. 8-e izd., pererab. i dop. Kyiv: T-vo «Znannya», 459 p.
- PALEHA, Yu. I., LEMISH, N. O., 2009. *Zahalne dokumentoznavstvo: navch. posib. dlya stud. vysh. navch. zakl.* Kyiv: Lira-K, 434 p.
- POLOTAY, A. M., 1988. *Albom. Ukrayinska literaturna entsyklopediya v 5 t. T. 1: A–G*. Kyiv: Holovna red. URE, 48–49 p.
- PONOMAREVA, E. L., 1999. *Fotoizdaniya. Teoriya i metodika redaktsionno-izdatel'skoy podgotovki: Avtoreferat dissertatsii ... kandidata filologicheskikh nauk*. Moskva, 15 p.
- KHARITONENKO, O. I., 2017. *Onovlenyy DSTU 3017 «Vydannya. Osnovni vydy. Terminy ta vyznachennya»: dosyahnennya i vidkryti pytannya. Aktual'ni problemy teoriiy sotsial'nykh komunikatsiy*. Kyiv: Vyd-vo NPU imeni M. P. Drahomanova, Vyp. VI, 63–84 p.
- SHVETSOVA-VODKA, G. M., 2012. *Dokumentoznavstvo: slovnyk-dovidnyk terminiv i ponyat': navch. posib. 2-e vyd.* Kyiv: Znannya, 320 p.

Viktor Sokolov, PhD Candidate of Historical science
Assoc. Prof., Chief librarian of the Research Department
Yaroslav Mudryi National Library of Ukraine
1 Mykhailo Hrushevsky St.
01008 Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-0208-1292
E-mail: socolv@i.ua

РЕЦЕНЗИИ И АНОТАЦИИ
REVIEWS AND ANNOTATIONS

ФОТОТИПНО ИЗДАНИЕ НА ГАБРОВСКИЯ СБОРНИК (НБКМ 698)

Иванка Гергова

Българска академия на науките

<https://doi.org/10.70300/wMNFJH59zNI2VUDvT>

Резюме: *Представяне на издадения ръкопис от колекцията на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, неговото значение за българската книжовна и културна история и проблемите при неговото научно изследване.*

Ключови думи: *Габровски сборник; св. Онуфрий Габровски; Петко Ив. Манафов; гадателни книги*

Регионална библиотека „Априлов – Палаузов“ в Габрово след спечелен конкурс, финансиран от Министерството на културата, издаде фототипно един забележителен габровски ръкопис, съхраняван в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ – т.нар. „Габровски сборник“ (НБКМ 698). Поводът е 200-годишнината от написването на книгата, като инициаторите на изданието съзнават значението ѝ за българската наука, макар че ръкописът е дигитализиран и достъпен на сайта на НБКМ.

Фототипното възпроизвеждане на ръкописа се предхожда от въстъпителна студия с автори проф. Елисавета Мусакова и доц. Елена Узунова. Основни данни за произхода, историята и съдържанието на публикувания ръкопис и неговото изследване са допълнени с подробно разглеждане на украсата и подвързията му. Накрая е поместена подборна библиография за св. Онуфрий Габровски, подготвена от специалисти в отдел „Краезнание“ на Регионална библиотека „Априлов – Палаузов“ в Габрово. Корицата на изданието възпроизвежда кожената подвързия на ръкописа. Книгата е дело на габровското издателство „Екс-Прес“, съставител и редактор е Савина Цонева.

Ръкописът, известен като „Габровски сборник“, е извървял пътя от едно габровско семейство, през Габровската реална гимназия, софийския Народен музей, до Народната библиотека в София, където е заведен през 1922 г. Книгата е принадлежала първоначално на личната библиотека на Петко х. Иванов Манафов. Това разбираме не само от една късна приписка, според която някой си Стефан Костов се подписал на „дяда Петка на книгата“, но и от каталога на книгите на Петко Ив. Манафов, който сам е изготвил през 1848 г. (Angelov 1980, 33–35). В него ръкописът е заведен под номер 15 – номера виждаме записан на предния форзац на ръкописа. Каталогът съдържа 55 заглавия на печатни книги на български, гръцки, сръбски, руски,

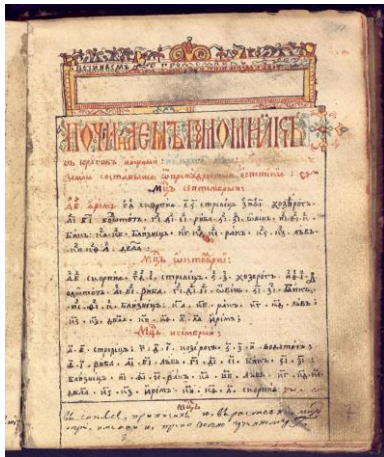
турски, караманлийски и няколко ръкописа. Просветеният габровец, вероятно полиглот, и неговото семейство са се интересували от световна и българска история, география, аритметика, възпитание на децата, художествена литература, както и от книги с религиозна тематика. Известно е, че Петко Ив. Манафов е бил епитроп на габровското училище. Определян е като възрожденски будител, просветител и книжовник (Struaha 1993, 33–36).

Габровският сборник (НБКМ 698) се публикува за пръв път цялостно, но отдавна е известен, като основния научен и популяризаторски интерес е привличала неговата първа част, съдържаща житие и служба на българския новомъченик св. Онуфрий Габровски. Това впрочем е видно и от подборната библиография, поместена в изданието. Въпреки доста големия обем на публикации, свързани с ръкописа, все още остават неизяснени множество въпроси около текстовете, поместени в него, авторството на житието и службата, източниците на останалите текстове, кои и колко са лицата, които са работили по преписването на текстовете в книгата, датировката на отделните части.

Беньо Цонев помества ръкописа в т. 2 на своя Опис на славянските ръкописи в софийската Народна библиотека (Tsonev 1923, 323–325). Той отбелязва, че книгата има 38 листа, откъснати от корите. Още този пасаж предизвиква въпроса дали е имало „кори“ и това ли е сегашната подвързия. Е. Мусакова, която във встъпителната студия на изданието подробно описва украсата на тази кожена подвързия и посочва някои нейни паралели, предпазливо посочва: „Има голяма вероятност сборникът да е запазил своята оригинална подвързия“ (Gabrovskiyat 2025, 9).

По-нататък, при изреждането на съдържащите се в книгата текстове, Б. Цонев пише, че от житието и службата на св. Онуфрий Габровски, с които започва ръкописът, липсват първите два листа. Действително началото на житието е загубено, но писачът е номерирал с буквени означения листовите и първият запазен е с номер 7 (буквата З, вероятно възприета от Б. Цонев като цифрата 3), следователно липсват не два, а шест листа. Службата завършва на л. 21б. Това е последната оригинална фолиация. Следва празен лист и след него започва т.нар. „Гръмник“ (назован в ръкописа „Громомник“) (фиг. 1), следва „Исправление зодиях“, а накрая, без оглавление, е поместен текст на „Видение Павлово“, чийто край не е запазен. Много интересни са приписките в различни части на книгата. От гърба на празния лист след службата на св. Онуфрий започва бележка от преписвача на текстовете за новомъченика. Приписката обхваща долните полета на десет последователни страници, номерирани от автора им, който не е посочил името си. Важно е посочването, че копистът е започнал да пише на 8 март и е свършил на 8 юни, като приканва читателя да види края на книгата. Това посочване се отнася до бележка в края на текста на „Зодиака“: „Конец 1824 го месец юния 8 число у Габрово“. Явно тук е свършвал първоначално ръкописът.

Последната част с „Видение Павлово“ е писана с друг почерк и сигурно е добавена по-късно.

Фиг. 1. Начална страница на „Гръмника“ (л. 17а)

Беньо Цонев отбелязва, че книгата е била на Петко х. Манафов и вероятно той е писал първата част на ръкописа до „Видение Павлово“, което се приема без колебание от следващите автори, писали за ръкописа. Без да оспорвам тази атрибуция, която действително изглежда логична, мисля, че тя би могла да се докаже чрез сравнение с преписа на „История во кратце о болгарском народе словенском“ на йеромонах Спиридон Габровски от 1819 г., също притежание на Петко х. Иванов Манафов (ръкописът е собственост на РИМ – Габрово). И там има приписка с курсивно писмо, но подписана от Петко Ив. Манафов.¹ Ако се установи, че двете приписки са излезли от една ръка, ще имаме твърдо доказателство, че Петко Ив. Манафов е преписал първата част на сборника.

Както разбираме от споменатата приписка на кописта в Габровския сборник, житието и службата на новомъченика св. Онуфрий са донесени от Света гора от габровеца архим. Йосиф, който лично му го е дал да го препише, с очевидната цел да въведе или разшири култа на новомъченика в родния му град. Става дума за известния габровец Йосиф Соколски, троянски монах, по-късно основател на Соколския манастир.

Схимонах Онуфрий получава подготовка за мъченически подвиг за вярата на Света гора, в скита „Св. Йоан Предтеча“ към манастира „Ивирон“, където са минали по същия път преди него още няколко новомъченици. Посечен е на о. Хиос на 4 януари 1818 г. В иверския скит са съществували регламент и механизъм за канонизиране, според които незабавно са написани негово житие и служба от светогорския монах Онуфрий Ивирит, а Яков Неоскитиот пише канон за новия мъченик. Поместените в

Габровския сборник житие и служба, макар да са сходни с тези на Онуфрий Ивирит, се различават дотолкова, че се считат не за български превод, а за редакция или самостоятелно произведение (Nihoritis 2001, 84–88, 123–157, 384–435). Необичаен елемент на житието, преписано в Габровския сборник, е, че първата му част е писана в първо лице единствено число, като личен разказ на Онуфрий, който сам казва, че е подбуден за това от духовния си отец. В българската научна литература се е утвърдило мнението, че автори на българската версия са троянските монаси Никифор и Рувим, които отишли на Света гора заедно с бъдещия новомъченик, който също приел монашество в Троянския манастир, и били свидетели на неговата подготовка и подвиг (Pandurski 1968, 32–33; Nalbatanova 1994, 117).² За да се приеме безрезервно тази атрибуция, са необходими още научни изследвания и анализи, тъй като тя идва от перото на известния мистификатор Димитър Кацев-Бурски, който публикува бележки в намерен от него в Плаковския манастир Молитвеник на св. Онуфрий Габровски, притежаван от Йосиф Соколски (Katsev-Burski 1955, 4). Докато не се открие този Молитвеник и не се направи палеографски анализ на публикуваните от Кацев-Бурски текстове, предложеното от него авторство на житието на св. Онуфрий изглежда на този етап недоказано.

Много жалко е, че липсва толкова голяма част от началото на житието в Габровския сборник. На различни места в литературата се споменава за протографа, който бил в манастира „Хилендар“, или за преписа на самия Йосиф Соколски, но засега те не са известни или поне не са публикувани. Вероятно там щеше да се разбере дали светецът е бил първо троянски монах, както е подробно коментирано в българската литература, защото в гръцкото житие се говори за негово замонашване в манастира „Хилендар“ и последващи подвизи само на Света гора.

Независимо от авторството на житието и службата, самият факт на преписването им през 1824 г. в Габрово говори красноречиво за разпространение на култа на новомъченика в родния му край. Наистина Габровският сборник е създаден, за да се ползва и чете у дома, а не в църква, но има свидетелства и за църковното почитание на св. Онуфрий Габровски. Най-ранното изображение, което е известно засега, е в рисунка на тревненския зограф Захарий Цанюв – проект за икона на Богородица Скоропослушница с бюстове на св. Николай Мирликийски и св. преп. Онуфрий Габровски (Patev 2002, 271–287). Рисунката е датирана от 1825 г. Може да се допусне известна роля на Йосиф Соколски при разпространението на образите на габровския мъченик в стенописите на главната църква на Троянския манастир (1847 г., Захарий Зограф) и в църквата на основания от него Соколски манастир над Габрово (1862 г., зограф поп Павел от Шипка). Захари Зограф прави икони на св. Онуфрий и за Долнобешовишкия манастир и за църквата в с. Голям извор, Тетевенско, както и една икона на новомъчениците

Акакий, Игнатий Старозагорски, Онуфрий и Евтимий през 1848 г., докато работи в Троянския манастир (Vasilev 1987, 200–201).

Твърде интересни са и текстовете на „Гръмника“ и „Зодиака“ в Габровския сборник. Тези прогностични текстове са се появили още в древността, като през Средновековието са преведени на български и са се радвали на голяма популярност. Преписът на „Гръмника“ в Габровския сборник е един от най-късните. Според А. Ангушева-Тиханова текстът му показва смесване на различни типове „Гръмник“ (Angusheva-Tihanova 1996, 57–62). Паралелното свързване на зодии с град Търново или Бдин доказва средновековен български произход на превода. Конкретният използван извод не е намерен, но още Б. Цонев подсказва връзка със съответния текст в сборник, писан през 1674 г. от известния средногорски книжовник Аврам Йерей (днес в Пловдивската библиотека „Иван Вазов“) (Tsonev 1923, 323).

В „Гръмника“ намираме както някои архаични имена на зодии (водоточ, ярем), така и предвиждане на последствия от гръм в различни географски области: Фрушка земя, Анатолия, Рим, Вавилон, Египет, Сирия.

Особено интересни са указанията в раздела „Исправление зодиях“. Тук за всеки месец са дадени хигиенни правила. Например за месец март се препоръчва да се пуска кръв, пиене на билки и да се миеш често, но да се пазиш от много ядене и от суха риба. Или за януари: пази се от много ядене, на гладно сърце пий топла вода, добре е да се пие избрано вино, да се яде варен праз и да се пие кафе, но се пази от кисело мляко и от риба. През ноември се пази от често смешение с жена си и не ходи на баня.

Последният текст, на апокрифното „Видение Павлово“, е много популярен сред славяните. Многобройни български преписи се изпълняват до XIX век включително. Популярността на това произведение в късните векове, изглежда, се дължи на сборниците, известни като дамаскини (Stara 1982, 389–391). Според Б. Цонев това е „правилен препис от някой средногорски Дамаскин“ (Tsonev 1923, 325).

Темата за посмъртната съдба на душите, за греховете и наказанията, развивана в църковните стенописи, основно в сцената на Страшния съд, е вълнувала хората с векове поради своите ярки морални внушения.

На предния форзац на книгата е записан твърде интересен разказ за чудо, което се случило в Шумен „след размирничеството“. Турците искали да изстребят християните след своя Курбан байрам. Християните започнали да се молят, гласът им бил чут и веднага започнал голям дъжд с гръмотевици. Потопът съсипал само турските къщи и джамиите, а от християните не пострадал никой.

Ръкописът има украсени инициали, концовка и заставки, разгледани подробно от Е. Мусакова. Според нея украсата в първата част: житието и службата на св. Онуфрий, се различава от по-богатата, но по-несръчно изработена украса на втората част: „Гръмника“ и „Зодиака“. В първата част тя долавя връзка с украсата на ръкописи от Етрополската книжовна школа

от XVII век, докато във втората намира отглас от Карловско-Кукленската и Аджарската книжовна школа. Бихме могли да се запитаме дали използваните от кописиста/кописистите изводи са имали същата украса, или те са познавали изтънко традициите в украсата на късносредновековните ръкописи, или са имали на разположение подобни книги? Тук отново опираме до неразрешените окончателно въпроси за личностите на кописистите, работили Габровския сборник, както и за неиздирените техни изводи.

Във всеки случай, едно е напълно сигурно – ръкописът е принадлежал на семейството на Петко х. Иванов Манафов и е свидетелство за културата, манталитета и познанията на просветените българи от епохата на Възраждането.

Изданието щеше да спечели, ако бяха избегнати някои правописни грешки в текста и неразпознаване на старобългарския шрифт от компютъра при предаване на един от надписите в уводната студия. Заради избрания формат на изданието оригиналните пропорции на ръкописа са леко нарушени, като частично са изрязани полета от страниците. Тези дребни недостатъци не накърняват значението на изданието, което популяризира ръкопис с несъмнена ценност за българската наука.

БЕЛЕЖКИ

¹ Увод на Боряна Христова. Вж. СПИРИДОН йеросхимонах, 1992. *История во кратце о болгарском народе словенском*. 1792 г. София, 30.

² ПАНДУРСКИ, В., 1968. Троянският манастир. Архитектура, изкуство и средище на книжнина и просвета. София, 32, 33; НАЛБАНТОВА, Е., 1994. Паисианската традиция в Троянския манастир. *Паисий Величковски и неговата книжовна школа*. Велико Търново, 117. И други публикации, включени в подборната библиография на разглежданото издание.

ЛИТЕРАТУРА

АНГЕЛОВ, Б., 1980. За книгите на възрожденеца Петко Ив. Манафов от Габрово. *Библиотекар*, кн. 4, 33–35.

АНГУШЕВА-ТИХАНОВА, А., 1996. *Гадателните книги в старобългарската литература*. София, 183.

ВАСИЛИЕВ, А., 1987. *Български светци в изобразителното изкуство*. София, 247. *ГАБРОВСКИЯТ сборник от 1824 г. – житие и служба на свети преподобномъченик Онуфрий Габровски*. Юбилейно фототипно издание. Съст. и ред. Савина Цонева. Габрово: Екс-Прес, 2025, 109.

КАЦЕВ-БУРСКИ, Д., 1955. Преподобномъченик Онуфрий Габровски. *Народен пастир*, бр. 18, 16.05.1955.

НАЛБАНТОВА, Е., 1994. Паисианската традиция в Троянския манастир. *Паисий Величковски и неговата книжовна школа*. Велико Търново, 117.

НИХОРИТИС, К., 2001. *Света гора – Атон и българското новомъченичество*. София, 443.

ПАНДУРСКИ, В., 1968. *Троянският манастир. Архитектура, изкуство и средище на книжнина и просвета*. София, 84.

- ПАТЕВ, И., 2002. Формиране на иконографския образ на двама от късните български светци-мъченици във възрожденското изкуство – св. Онуфрий Габровски и св. Лазар от с. Дебел дел. *Годишник на СУ*. Център за славяно-византийски проучвания „Проф. Иван Дуйчев“, т. 91 (10), 271–287.
- СПИРИДОН йеросхимонах, 1992. *История во кратце о болгарском народе словенском. 1792 г.* София, 269
- СТАРА българска литература*. Т. 1. Апокрифи. Съст. и ред. Донка Петканова. София, 1982, 431.
- СТРЯХА над Янтра*. Антология. Библиография. Съст. Минчо Г. Минчев. Габрово, 1993, 510.
- ЦОНЕВ, Б., 1923. *Опис на славянските ръкописи в софийската народна библиотека*. София, 533.

REFERENCES

- ANGELOV, B., 1980. Za knigite na vazrozhdenetsa Petko Iv. Manafov ot Gabrovo. *Bibliotekar*, kn. 4, 33–35.
- ANGUSHEVA-TIKHANOVA, A., 1996. *Gadatelnite knigi v starobalgarskata literatura*. Sofia, 183.
- VASILIEV, A., 1987. *Balgarski svettsi v izobrazitelnoto izkustvo*. Sofia, 247.
- GABROVSKIYAT sbornik ot 1824 g. – zhitie i sluzhba na sveti prepodobnomachenik Onufriy Gabrovski. Yubileyno fototipno izdanie. Sast. i red. Savina Tsoneva. Gabrovo: Eks-Pres, 2025, 109.
- KATSEV-BURSKI, D., 1955. Prepodobnomachenik Onufriy Gabrovski. *Naroden pastir*, br. 18, 16.05.1955.
- NALBANTOVA, E., 1994. Paisiañskata traditsiya v Troyanskiya manastir. *Paisiy Velichkovski i negovata knizhovna shkola*. Veliko Tarnovo, 117.
- NIKHORITIS, K., 2001. *Sveta Gora – Aton i balgarskoto novomachenichestvo*. Sofia, 443.
- PANDURSKI, V., 1968. *Troyanskiyat manastir. Arkhitektura, izkustvo i sredishte na knizhnina i prosveta*. Sofia, 84.
- PATEV, I., 2002. Formirane na ikonografskiya obraz na dvama ot kasnite balgarski svettsimachenitsi vav vazrozhdenskoto izkustvo – sv. Onufriy Gabrovski i sv. Lazar ot s. Debel del. *Godishnik na SU*. Tsentar za slavyano-vizantiyski prouchvaniya „Prof. Ivan Duychev“, t. 91 (10), 271–287.
- SPIRIDON ieroskhimonakh, 1992. *Istoriya vo kratce o bolgarskom narode slavyanskom. 1792 g.* Sofia, 269.
- STARA balgarska literatura*. Т. 1. Апокрифи. Sast. i red. Donka Petkanova. Sofia, 1982, 431.
- СТРЯКХА над Янтра*. Антология. Библиография. Sast. Mincho G. Minchev. Gabrovo, 1993, 510.
- TSONEV, B., 1923. *Opis na slavyanskite rakopisi v softyskata narodna biblioteka*. Sofia, 533.

**PHOTOTYPE EDITION OF THE GABROVO MANUSCRIPT
(NBKM 698)**

Abstract: *Presentation of the published manuscript from the collection of the Sts Cyril and Methodius National Library, its significance for Bulgarian literary and cultural history, and the challenges encountered in its scholarly study.*

Keywords: *Gabrovo Compilation; St. Onuphrius of Gabrovo; Petko Iv. Manafov; fortune-telling books*

Chl.-kor. Prof. D.Izk. Ivanka Gergova

Bulgarian Academy of Science

1040 Sofia, Bulgaria

1,15 Noemvri Str.

ORCID: 0000-0002-9993-8060

E-mail: v.gergova@yahoo.com

РЕЦЕНЗИИ И АНОТАЦИИ
REVIEWS AND ANNOTATIONS„ПОРИВЪТ КЪМ ДАЛЕЧИНАТА“:
ЧОВЕКЪТ И МОРЕТО В ТВОРЧЕСТВОТО НА БОРИС АПРИЛОВ

Мария Русева

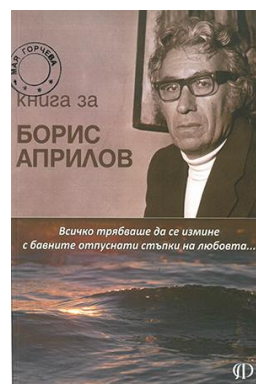
Софийски университет „Св. Климент Охридски“

<https://doi.org/10.70300/n1EdyM7Q01qEzX>

Резюме: Рецензията представя „Книга за Борис Априлов“ (2025) от Мая Горчева, в която е направена ценна литературноисторическа реконструкция, която не просто извежда творбите на Атанас Василев Джавков от полето на забравата, но и проследява в хронологичен план развитието на писателя с оглед на променящите се контексти на времето преди и след 1944 г., както и след 1989 г. Монографията представя журналистическата му дейност през публикации в периодичния печат, както и писателската му кариера като автор на маринистични текстове, на литература за деца, на театрални пиеси и др. Специално внимание е отделено на т.нар. литература от чекмеджето – повести и романи, публикувани с няколкогодишно забавяне в края на 80-те и началото на 90-те години, в които се засягат философско-екзистенциални въпроси, както и проблеми на творческия Аз. Независимо обаче от жанра, в който твори – на репортажа, импресията, разказа, повестта, романа и др., в творбите на Борис Априлов като водеща се утвърждава връзката между човека и морето, както и присъщата за крайморското градско живеене атмосфера.

Ключови думи: Борис Априлов; маринистика; космополитизъм; литература и журналистика; книги от чекмеджето; архив

„Книга за Борис Априлов“ от Мая Горчева (2025) представя задълбочен аналитичен прочит на литературното наследство на Атанас Василев Джавков. След публикуването през 2013 г. „Деликатните настроения на Борис Априлов“ новата книга се явява втора монография, която засвидетелства дългогодишния интерес на изследователката към творчеството на писателя. „Книга за Борис Априлов“ проследява в детайли разностранния творчески опит на Джавков, като се спира както върху амплото му на репортер, така и върху облика му на писател.

Потърсени са спецификите при преплитането на двете професии, които сформират отличителния синтез на неговото авторско присъствие. Независимо обаче от жанра, в който твори – на репортажа, импресията, разказа, повестта, романа и др., както в ранните му, така и в по-късните му творби като водеща се утвърждава връзката между човека и морето, както и присъщата за крайморското градско живеене атмосфера.

В „Книга за Борис Априлов“ е направена ценна литературно-историческа реконструкция, която не просто извежда творбите на Борис Априлов от полето на забравата, но и проследява в хронологичен план развитието на писателя с оглед на променящите се контексти на времето преди и след 1944 г., както и след 1989 г. Поместената в края на книгата библиография хвърля светлина върху положения прецизен издирвачески труд – към изследването са привлечени не само публикуваните приживе книги на автора, но и множество публикации в периодичния печат, както и редица архивни материали и документи. Важно е да се отбележи и приносът на авторката както за реабилитирането на Априлов в литературния и културния живот през десетилетията от втората половина на 30-те до 90-те години на XX век, така и за утвърждаването му като значим писател, допринесъл за развитието на теми като космополитизма и маринистиката в българската литература.

В първата глава, именувана „Моят Бургас“ в очите на един млад репортер на „Бургаски фар“, оживява бургаското градско пространство от 30-те години – със стихийността на протичащите модернизационни процеси, както и с многоликостта на културния и събитийния крайморски живот. С навлизането в ранното творчество на писателя във фокуса на внимание попада замисленият проект „Моят Бургас – репортажи“ – „една от несбъднатите книги на модерната българска литература“ (Gorcheva 2025, 19). Макар и останал неосъществен, замисълът на Борис Априлов е частично реализиран на страниците на в. „Бургаски фар“ и продължението му – в. „Народен фар“. Проследяването на серията от репортажи на Априлов, както и направеният цялостен преглед на теченията на изданието от страна на изследователката въвличат читателя в автентичната атмосфера на пристанищния град. Космополитният образ на града прозира както от новините и рекламите, така и от киноафишите, културните афиши и подлистници. Направените наблюдения са допълнени с публикации от издания като „Вечерна бургаска поща“, „Народен глас“, „Заря“ и др. Изведена е тезата за подчертаната художественост на репортажите на Атанас Джавков, която съществено се различава от стерилната документалност на публицистичните вестникарски жанрове – „Можем да ги определим като фикционални разкази, които преливат в репортаж, или обратно, със същата правомерност: като репортажи, които съдържат фикционален разказ“ (Gorcheva 2025, 96). А художествените елементи се разпознават

дори на ниво избор на псевдоним (Морянин) и на заглавия за подлистниците („Драски на къси вълни“, „Софийски акварел“ и др.)

По-нататък бургаската топография е допълнена с картини от повестта „Далечно плаване“ (1988), както и от ръкописи и фрагменти от незавършени текстове от архива на писателя („Траверстаун“, „Мълчанието на света“, „Солената вода“ и др.) Темата за морето остава водеща, като е симптоматична връзката, изградена между ранните репортажи и по-късните му текстове, писани през 80-те години – отделни образи на моряци, рибари и скитници „стават герои от автобиографичната късна проза“ (Gorcheva 2025, 128). Момчето разказвач от разглежданите повести прекрочва границите между два несъвместими свята – от една страна, на динамично развиващия се морски град и курортен център, а от друга страна, на аутсайдерите, населяващи периферния пристанищен квартал.

Втората глава „Изваждайки от чекмеджетата“ се съсредоточава както върху заниманията на Борис Априлов в годините на социализма, така и върху поредица от ръкописи, които могат да бъдат определени като „книги от чекмеджето“ и се свързват със зрелия му творчески период. Очертани са онези „островчета“ на относителна безопасност“ (Gorcheva 2025, 223), в които писателят се приютава и същевременно се дистанцира от идеологическите повели – в създаването на хумористични текстове; на литература, предназначена за деца; на пиеси за куклен театър; на сценарии за филми; на маринистика и др. Утвърждава се тезата за „изплъзването“ на писателя от „капаните на конюнктурните слави и падения, но и отминаването на признанието“ (Gorcheva 2025, 223). Заетата сравнително неутрална позиция на свой ред позволява относителната свобода на вглеждането в далечината – към морския хоризонт, през перспективата на светогледа на морския човек.

В тази глава е отделено специално внимание на художествените похвати, с които борави Априлов, както и на експерименталните елементи на стила и жанра в неговите произведения. В творчеството му се наблюдават автотекстуалност, автобиографичност, както и разработка на абсурдни сюжети, в които биха могли да бъдат разпознати дълбоко екзистенциални и философски размисли. Разгърната е проблематиката на текстове като повестта „Овъркил“, романа „Великата суета“ и др., които над десет години след написването си все пак успяват да стигнат до печат – в края на 80-те и началото на 90-те години. В тях на преден план е изведена темата за твореца и творческия акт, като е интересно наблюдението, което прави Мая Горчева по повод символиката на употребявания от Борис Априлов термин на яхтсмените *overkeel* (обозначаващ „преобръщането на яхтата с кила нагоре и мачтата надолу“, Gorcheva 2025, 272), а именно за „творчеството като „овъркил“, като себенадмогване; жестокото убийство на своето първично безформено – и гениално аз“ (Gorcheva 2025, 250).

Третата глава има семплото заглавие „Додатък“, но по своето естество задава ключови по-широки контексти при осмислянето на творчеството на

Борис Априлов. В първата част на главата изследователката навлиза в богатата мрежа от интертекстуални препратки в Априловата проза както към значими автори от българската литература (Константин Константинов, Емилиян Станев, Александър Вутимски, Валери Петров и др.), така и в международен план (Артур Шопенхауер, Херман Мелвил, Съмърсет Моъм, Ърнест Хемингуей, Джек Лондон и др.). Наситеното с цитатност творчество е осмислено в поне две посоки – като знак за вдъхновителите на Априлов, както и като израз на високата литературност на неговия авторски подход.

Също така, изключително продуктивен изглежда изборът във втората половина на главата да се изгради панорамен поглед към литературния образ на морето в българската литература, в хода на който текстовете на Атанас Джавков са вписани сред ключови маринистични творби на Матвей Вълев, Яна Язова, Върбан Стаматов, Славчо Чернишев и др. Образът на морето е осмислен през идеята за метафизична необятност, но и още – като пораждащ „жажда за простор и откривателство“ (Gorcheva 2025, 415). Морето привлича погледа на човека едновременно със своята пространствена монолитност и динамична/стихийна актуалност.

В рамките на третия дял важно място е отделено на приносната издателска дейност на дъщерята на Борис Априлов – Джина Василева, която подготвя и публикува девет тома събрани съчинения с текстове на своя баща. Ключов е избраният издателски подход да бъдат предложени варианти на творбите „не по последната публикация, а според авторовите ръкописи“ (Gorcheva 2025, 393), с надеждата, че по този начин се предава тяхната най-автентична авторова версия.

Не на последно място, бих искала да обърна внимание върху старателно подбраните изображения към книгата на Мая Горчева – те са ценно допълнение, което не просто разгръща въображението на четящия с визуални илюстрации, но и нерядко придава допълнителен смислов обем на изложените тези и наблюдения. „Книга за Борис Априлов“ повежда читателя както по стъпките на младия репортер Атанас Джавков в пристанищния квартал, така и към творческия лабиринт на зрелия писател Борис Априлов, вгледан в далечината на безпределния морски хоризонт.

ЛИТЕРАТУРА

ГОРЧЕВА, М., 2025. *Книга за Борис Априлов. Всичко трябваше да се измени с бавните отпуснати стъпки на любовта...* София: Литературен форум, 486. ISBN 978-954-740-168-6.

REFERENCES

GORCHEVA, M., 2025. *Kniga za Boris Aprilov. Vsichko tryabvashe da se izmine s bavnite otpusnati stapki na lyubovta...* Sofia: Literaturen forum, 486. ISBN 978-954-740-168-6.

“THE URGE TOWARDS THE HORIZON”: MAN AND THE SEA IN BORIS APROLOV’S WORKS

Abstract: *This article reviews “A Book for Boris Aprilov” (2025) by Maya Gorcheva, a monograph that offers a significant literary-historical reconstruction of the work of Atanas Vasilev Dzhavkov. Gorcheva’s study emphasizes Dzhavkov’s contributions to Bulgarian literature, situating his creative trajectory within the shifting political and cultural contexts of the periods before and after 1944, as well as the post-1989 transition. The monograph examines his journalistic output in the periodical press and his literary production across diverse genres, including maritime prose, children’s literature, dramatic works, etc. Particular attention is devoted to the so-called “literature from the drawer” – novels published belatedly in the late 1980s and early 1990s – which engage with philosophical and existential themes and explore the dilemmas of the creative self. Across all genres – reportage, impressionistic sketches, short stories, novels, etc. – Aprilov’s work consistently affirms the profound connection between human experience and the sea, alongside the distinctive atmosphere of coastal urban life.*

Keywords: *Boris Aprilov; maritime prose; cosmopolitanism; literature and journalism; “literature from the drawer”; archive*

Assist. Prof. Maria Ruseva, PhD
Sofia University St. Kliment Ohridski,
Faculty of Slavic Studies
15 Tsar Osvoboditel Blvd.
ORCID: 0000-0003-4408-1247
E-mail: m_ruseva@slav.uni-sofia.bg

РЕЦЕНЗИИ И АНОТАЦИИ
REVIEWS AND ANNOTATIONS„КНИГОИЗДАВАНЕТО В РУСЕ, 1864–1944“.
БИБЛИОГРАФСКИ УКАЗАТЕЛ**Валентина Миткова**

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

<https://doi.org/10.70300/br1LSrwrnNbtWsO>

Резюме: Текстът представлява рецензия за библиографския указател „Книгоиздаването в Русе, 1864–1944“, издание на Регионална библиотека „Любен Каравелов“. Летопис на книгите, отпечатани в града за указания период, справочникът очертава развитието на книжовната култура, документираща, през книгоиздаването, просветителските усилия на местната интелигенция, трасира, през културните, научните и книжовните постижения в регионален контекст, цивилизационното израстване на българското общество.

Ключови думи: книгоиздаване; печатници; издателства; Русе; книжовна култура; книги; автори

„Книгите не просто разказват историята, те я конструират“ (Darnton 2001, 64) – макар и имплицитно, твърдението на историка на книгата Робърт Дарнтън, репрезентативно за полето и неговите изследователи в световен мащаб, присъства осезаемо в идеята и реализацията на библиографския указател „Книгоиздаването в Русе, 1864–1944“. Летопис на книгите, отпечатани в града за посочения период, указателят трасира културното, цивилизационното и националното себеизграждане на един народ, преутвърждавайки връзката на библиографията, реконструирането на паметта за книжовното наследство с националната идентичност.

В исторически план Русе – водещ център на книгопечатането в страната от втората половина на XIX и началото на XX век, има ключова роля в процесите на българското духовно и народностно израстване. Средище на процъфтяваща търговия и индустрия, на буден дух, на културен обмен, образование и иновации, градът печели славата на притегателен център за печатници, книжарници и книжовни издания, формирали

културния живот и националното самоосъзнаване на българите в епохата на Възраждането, начертали развитието на българската култура в рамките на националната държава.

Началото на русенското книгопечатане е поставено през 1864 г., с откриването на печатницата на Дунавския вилает. Оборудвана с машини от Виена, с букви – български, турски, френски, с клишетата, печатарски и книговезки пособия, обезпечена с първите обучени печатари по българските земи, печатницата не се вписва в асимилаторските планове на валията Митхад паша (Doikov, Karakasheva 1987, 13). Отдавайки предимства на българските автори и издатели, тя стимулира свободолобивия дух на местното население, налага се като посредник в развитието на различни области от духовната и материалната култура, на изкуствата и науките, в утвърждаването на новобългарския книжовен език и новата българска литература (Zheynov 2004, 14). Издадените в нея близо 160 книги – буквари, читанки, граматика, учебници по различни науки, богослужбени, истори-чески, стопански издания, сборници с разпоредби и устави, художествена литература с лирика, белетристика, драми, преводи, печатани вестници („Дунав“, „Афитаб“) и списания („Источник мнения“, „Слава“, „Училище“), нареждат Русе на четвърто място след издателски центрове като Виена, Цариград и Букурещ, истински български „град на книгите“.¹ В Русчук, както е видно от указателя, за първи път издават книгите си редица възрожденски автори (Илия Блъсков, Васил Друмев, отец Матей Преобра-женски), особено дейни в книжовното дело са учителите (Тодор х. Станчев, Иван Момчилов, Цани Гинчев, Димитър Енчев, Спас Петров, Нестор Марков и др.) (Zheynov 2004, 24–26).

Репутацията на Дунавската печатница е сред вероятните мотиви през 1867 г. в оживения крайдунавски град с пристанище да се открие клон на прочутото „Книгоиздателство Хр. Г. Данов и с-ие“. Книжарницата се налага като ключово звено за разпространение на книжнина в Северна България, но и като културно средище – място, където автори, учители и будни русенци общуват с нови книги, периодика, обсъждат достойнствата на изданията, дискутират значими обществени теми (Doikov, Karakasheva 1987, 18).

С активните си спомоществователи – мъже и жени, Русе е град, задаващ облика на възрожденския читател – ключов сегмент от комуникационната верига на книгата. В условията на чужда доминация спомощество-вателството, абонаментът за книги и периодика функционира като критерий за национална идентичност, като „лично волеизявление“ (Lilova 2003, 124), деклариращо солидарност с българската кауза.

С бърз напредък в първите десетилетия на националната държава, Русе запазва славата си на книжовен, просветен и културен център, с мъжка и девическа гимназия, общинска и читалищни библиотеки, книжарници и печатници (Gergova 2000, 105) – профил, на свой ред реконструиран от библиографския указател. Като контрапункт на разви-

хрилото се следосвобожденско печатарство (и на „станчовщината“ – маркер на продуктивно, но бездарно писателство), в града се полагат усилия за утвърждаване на стойностната българска литература. Такова е делото на Захари Стоянов, популяризирайки в първи самостоятелни издания Каравеловите съчинения (отпечатани в печатницата на Любен Каравелов в Русе, наследена от съпругата му Наталия Каравелова) и Ботевата поезия. Книжовните приноси на самия Захари Стоянов, документиращ българските революционни борби (в писма, дневници, спомени, книги), са на свой ред пример за стойностно авторство. До 1944 г. с Русе свързват творческия си път писатели, поети, публицисти като Иван Вазов, Стоян Михайловски, Павел Спасов, Добри Немиров, Екатерина Манчева и много други (Gergova 2000, 107–109).

Заедно с печатаните книги издателската дейност в Русе е репрезентативна и за мащабните вестникарски прояви след Освобождението. Само в града, до 40-те години на XX век, се издават над 20 вестника и списания – информативни, просветно-наравоучителни, хумористични (Gergova 2000, 106). Издателското дело в града, освен за местните интелектуални усилия, е атестат за далновидността на печатниците – сред водещите за времето, проследими чрез библиографския указател, са тези на Спас Попов, на Любен Каравелов, печатницата на вестник „Славяни“, на братя Златеви, на Михаил Хаджи Костов, на Стоян Роглев, на Спирос Гулабчев, на Симеон Симеонов и др.

От автора до издателя и печатаря, от книготърговеца до читателя – историческата динамика на книгоиздаването в Русе, обект на настоящото издание, очертава развитието на книжовната култура в града, документираща, през книгите, просветителските усилия на местната интелигенция, трасира, през културните, научните и книжовните постижения в регионален контекст, цивилизационното израстване на българското общество. Богатата и прецизно организирана фактологична база, представена от библиографския указател, би могла да е ценен помощник за бъдещи научни изследвания в областта на историята на книгата както в регионален, така и в национален мащаб.

БЕЛЕЖКИ

¹ „Град на книгите“ и „люлка на книгопечатането“ е наречена Венеция през XVI век, тъй като по-малко от три десетилетия след изобретяването на печатната преса от Й. Гутенберг градът се превръща в най-големия европейски център на книгопечатането, следван от Рим, Милано, Флоренция, Тюбинген и др. – вж. ЦИБРАНСКА-КОСТОВА, М. 2013. *Сборникът „Различни потреби“ на Яков Крайков между Венеция и Балканите през XVI век*. София: Валентин Траянов, 10.

ЛИТЕРАТУРА

- ГЕРГОВА, А., 2000. *Книжовни пристрастия. Документални очерци*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 105, 272. ISBN 954-07-1232-7.
- ДАРНТЪН, Р. 2001. Какво е историята на книгите? В: ГЕРГОВА, А.; К. ДАСКАЛОВА (съст.) *История на книгата. Книгата в историята*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 353. ISBN 954-07-1050-2.
- ДОЙКОВ, В.; КАРАКАШЕВА С., 1987. *Летопис на книжовното дело в Русе*. София: Отечествен фронт, 64.
- ЖЕЙНОВ, И., 2004. *Печатарството в Русе: 140 г. печатница Дунав прес съхранили духа на времето*. Русе: Дунав прес АД, 287. ISBN 954-9769-15-1.
- ЛИЛОВА, Д., 2003. *Възрожденските значения на националното име*. София: Просвета, 304. ISBN 954-01-1534-5.
- ЦИБРАНСКА-КОСТОВА, М., 2013. *Сборникът „Различни потреби“ на Яков Крайков между Венеция и Балканите през XVI век*. София: Валентин Траянов, 192. ISBN 978-954-9928-65-5.

REFERENCES

- DARNTON, R., 2001. *Kakvo e istoriata na knigite?* In: GERGOVA, A.; DASKALOVA, K. (eds.). *Istoria na knigata. Knigata v istoriata*. Sofia: Universitetsko izdatelstvo „Sv. Kliment Ohridski“, 353. ISBN 954-07-1050-2.
- DOYKOV, V.; KARAKASHEVA, S., 1987. *Letopis na knizhovnoto delo v Ruse*. Sofia: Otechestven front, 84.
- GERGOVA, A., 2000. *Knizhovni pristrastia. Dokumentalni ocherci*. Sofia: Universitetsko izdatelstvo „Sv. Kliment Ohridski“, 105, 107-109. ISBN 954-07-1232-7.
- LILOVA, D., 2003. *Vuzrozhdenskite znachenia na nacionalното име*. Sofia: Prosveta, 304. ISBN 954-01-1534-5.
- TSIBRANSKA-KOSTOVA, M., 2013. *Sbornikut „Razlichni potrebi“ na Yakov Kraykov mezhdur Venecia i Balkanite prez XVI vek*. Sofia: Valentin Trayanov, 192. ISBN 978-954-9928-65-5.
- ZHEINOV, I., 2004. *Pechatarstvoto v Ruse: 140 g. pechatnica Dunav press suhranila duh ana vremeto*. Ruse: Dunav press AD, 287. ISBN 954-9769-15-1.

**“BOOK PUBLISHING IN RUSE, 1864–1944”:
BIBLIOGRAPHICAL INDEX**

***Abstract:** The text is a review of the bibliographic index “Book Publishing in Ruse, 1864–1944”, published by the Regional Library “Lyuben Karavelov”. A chronicle of the books printed in the city for the indicated period, the index outlines the development of literary culture, documents, through book publishing, the educational efforts of the local intelligentsia, traces, through the cultural, scientific and literary achievements in the regional context, the civilizational growth of the Bulgarian society.*

***Keywords:** book publishing; printing houses; publishing houses; Ruse; literary culture; books; authors*

Assoc. Prof. Valentina Mitkova, PhD
Sofia University “St. Kliment Ohridski”
Sofia, Bulgaria
15 Tsar Osvoboditel Blvd.
ORCID: 0000-0001-6932-4562
E-mail: valentina.mitkova@gmail.com

УниБИТ, съвместно с ББИА, обявява начало на кандидатстване за Годишна награда в областта на история на книгата на името на проф. дфн Ани Гергова, която има за цел да продължи делото на именития български учен и да спомогне за развитието на история на книгата като академично поле. Кандидатства се с научна статия в областта на история на книгата, която не е публикувана към момента на подаването ѝ за участие в конкурса. Документите за кандидатстване се подават електронно на адреса на списание „Издател“: publisher@unibit.bg с тема „Годишна награда „Ани Гергова“ до 22 април 2026 г.

УКАЗАНИЯ ЗА КАНДИДАТИТЕ

AWARD STATUS

ИЗДАТЕЛ

„За буквите – О писменехъ“
Университет по библиотекознание
и информационни технологии
ДИРЕКТОР
Доц. д-р Диана Стоянова
бул. „Цариградско шосе“ № 119,
ет. 2, стая 213
София 1784, България
тел.: +359 879 14 83 85
е-поща: d.stoyanova@unibit.bg

PUBLISHER

“Za Bukvite – O Pismeneh”
University of Library Studies
and Information Technologies
DIRECTOR
Assoc. Prof. Diana Stoyanova, PhD
119, Tsarigradsko Shosse Blvd.
fl. 2, room 213
Sofia 1784, Bulgaria
tel.: +359 879 14 83 85
E-mail: d.stoyanova@unibit.bg

Списание „Издател“ излиза два пъти
годишно:
книжка 1 – януари – юни;
книжка 2 – юли – декември.
Формат: 70/100/16. Печатни коли: 6.

Publisher Journal is published
semiannually:
book I – January – June;
book II – July – December.
Size: 70/100/16. Printed Quires: 6.

ISSN: 1310-4624 (Print)
ISSN: 2367-9158 (Online)

УКАЗАНИЯ ЗА АВТОРИТЕ**GUIDELINES FOR AUTHORS**

E-version: www.publisher.bg

Списание „Издател“ се индексира в:

ISSN 1310-4624 (Print)

ISSN 2367-9158 (Online)

Очакваме вашите предложения за научни публикации и рецензии, които да бъдат публикувани в юнската книжка на сп. „Издател“ (2026), на адрес: publisher@unibit.bg

www.publisher.bg